

Mellem Fashoda og Entente Cordiale

Britisk udenrigspolitik 1898-1906

Stefan Aggersbøl Mortensen

Kandidatspeciale August 2015

Historiestudiet, Aalborg Universitet

**STANDARDFORSIDE
TIL
EKSAMENSOPGAVER PÅ HISTORIE**

Udfyldes af den/de studerende

Prøvens form (sæt kryds):	Projekt	Speciale x	Skriftlig hjemmeopgave
----------------------------------	----------------	-------------------	-----------------------------------

Uddannelsens navn	Kandidatuddannelsen i historie	
Semester	10	
Prøvens navn (i studieordningen)	Kandidatspeciale	
Navn(e) og Studienummer	Navn(e)	Studienummer
	Stefan Aggersbøl Mortensen	2010-3606
Afleveringsdato	03.08.15	
Projektitel /Specialetitel på dansk	Mellem Fashoda og Entente Cordiale, Britisk udenrigspolitik 1898-1906	
Bachelorprojektitel /Specialetitel på engelsk	Between Fashoda and Entente Cordiale, British foreign policy 1898-1906	
I henhold til studieordningen må opgaven i alt maks. fylde antal sider à 2400 tegn – jf. studieordningen gældende	80	
Den afleverede opgave fylder antal tegn(indholdfortegnelse, titelblad,resumé og bilag medregnes ikke)*	191.531	
Vejleder	Knud Knudsen	

Hvilket modul har du fulgt: 15

Kronologisk spredning:

Før-moderne perioder (før 1700)	☐
Perioden ca. 1700-1914	X ☐
Perioden efter 1914	☐

Geografisk spredning:

Dansk/Nordisk	☐
Europæisk/Global	X ☐

Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlig(e) for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/vi er informeret om, at plagiering ikke er lovlig og medfører sanktioner.

Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler):

<http://plagiat.aau.dk/GetAsset.action?contentId=4117331&assetId=4117338>

Dato og underskrift

- Vær opmærksom på, at opgaven ikke er afleveringsberettiget, hvis den overskrider det maksimale antal sider, som er angivet i studieordningens prøvebeskrivelse. Du/I har dermed brugt et eksamensforsøg.

Abstract

This master thesis examines the seemingly isolationist and noncommittal approach to interstate relationships, that dominated British foreign policy thinking at the turn of the last century. In the years preceding the First World War Great Britain's relationship with the two alliance blocks, the Triple alliance and the Double alliance, on the continent underwent changes, and with this the Anglo-French relationship became closer. Great Britain had traditionally not sought binding alliances with other Great Powers, preferring instead a more isolationist approach, this because changing governments wanted to avoid getting involved in the squabbles of the continental powers. With its unique position as an island kingdom, a strong economy and a large naval superiority, this foreign policy approach allowed Britain to intervene in conflicts when it wanted, and at the same time it could refuse when it was in its own best interest. Rivalry with Russia and France meant that Britain felt a need to be closer to Germany and the Triple alliance, but over the years covered in these pages, the warm Anglo-German relationship cools as the Anglo-French warms.

Starting out with the Fashoda-crisis in 1898, in which the disagreement about control over Egypt and the Sudan was in danger of escalating in to war between France and Great Britain, this paper closes with the end of the first Moroccan-crisis in 1906. With the Moroccan-crisis Great Britain chose to warn Germany of a possible intervention on behalf of France, if Germany decided to go beyond threats of war. Before getting to that point, Great Britain had experienced a relative loss in economic status, a humiliatingly hard war against the small Boer-republics and the political defeat in the Boxer-rebellion, where Britain was powerless to prevent Russia in taking Manchuria. During these experiences the grand old man of British foreign policy and proponent of so called *Splendid Isolation* Lord Salisbury lost the confidence of his political supporters. Lord Lansdowne was chosen to replace Salisbury as foreign secretary, and with him came a fear of an overstretched Britain and a more sceptical approach to the traditional policy of isolation. He tried to ease Britain's position by making colonial bargains, failing with Russia and Germany, but succeeding with France. Later, during the Moroccan-crisis, the germanophopic Sir Grey became foreign secretary, and expanded the Anglo-French relationship to include military talks.

Historical writing on British foreign policy in this period is typically part of the larger debate concerning the First World War. As such this more limited subject and time period is also part of the historiographical discussions, where the older literature have focused on structural or systemic explanations. These include the alliance system, balance of power, naval arms race,

timetables and economic competition. More recent historical writing focuses instead on the influence of individual actors, underlining that systemic factors only influence decision making, but they do not make decisions or force actors. Some of the systemic explanations are also relevant to my questions, and I will argue that the actors did not have much choice, and that they were led along a path going places they did not envision or want. By looking at the individual crisis and understanding the logic behind the chosen policy, not as part of a larger whole, we will see, that already in 1906 Britain had ended up in a position contrary to what the actors had sought by their decisions. It is in this way I ask the questions of what led Great Britain to abandon its isolationist policy, and why did this become an Anglo-French approachment?

Indhold

1 Problemstilling	3
1.1 Afgrænsning.....	6
1.2 Metode.....	8
1.2.1 Specialets opbygning	9
1.3 Forskningsoversigt	11
1.3.1 Anvendt litteratur	14
1.3.2 Opsamling	18
2 Hvem skaber udenrigspolitikken?.....	19
2.1 Stormagterne	19
2.2 Præsentation af periodens tre udenrigsministre.....	21
2.3 Præsentation af udenrigsministeriet og diplomatiet.....	22
2.4 Opsamling	23
3 Splendid Isolation.....	25
3.1 Begreb: Isolation	25
3.3 Salisbury	26
3.4 Frankrigs plads i Europa og i britisk udenrigspolitik	27
3.5 Fashoda-krisen i britisk perspektiv	30
3.5.1 Alle mod én: Kontinentalkoalition	30
3.5.2 Dobbeltalliancen	32
3.5.3 Frankrig isoleret?	34
3.6 Isolation: Politik eller konsekvens?	35
3.7 Konklusion.....	37
4 Det overbebyrdede Imperium	39
4.1 Imperiets pris	39
4.2 Under pres	42
4.3 Boerkrigen.....	43
4.3.1 Tyskland	44
4.3.2 Dobbeltalliancen: Forskellige mål?	45
4.3.3 Opsamling	47
4.4 Bokseropstanden	47
4.4.1 Tyskland	48
4.4.2 Dobbeltalliancen: Rusland og Frankrig	49

4.5 Konsolidering eller retræte: Alliance med Japan	49
4.6 Konklusion	53
5 Magtbalancen	55
5.1 Magtbalance som begreb	55
5.2 Forhandlinger om ententen	56
5.3 Ententens indhold og umiddelbare betydning.....	59
5.4 Balancen får slagside	61
5.4.1 Afslutningen af den russisk-japanske krig	61
5.4.2 Marokko krisen – Scenarier	63
5.5 Konklusion	69
6 Opsamling.....	71
6.1 Konklusion	75
Litteraturliste	77

1 Problemstilling

I tiden frem til den første verdenskrig blev den britiske udenrigspolitik, og de grundantagelser, som denne var baseret på, udfordret. Forholdet til kontinentet og de andre stormagter samt de alliancekonstellationer, der var opstået, blev revurderet i denne periode. Storbritannien havde længe ført en tilsyneladende isolationistisk politik, der indebar fravalget af forpligtelser overfor de europæiske magter, omend med ønsket om at holde sig på god fod med disse.¹ Selvom det ikke var ønsket at blive indblandet i de uenigheder, der fandtes mellem kontinentalmagterne, så knyttede Storbritannien sig igennem aftaler om begrænsede fælles interesser i høj grad til tripelalliancen, såsom igennem Middelhavsaftalen.² Særligt tripelalliancens centrale medlem, Tyskland, blev set som en mættet magt, der garanterede status quo i Europa, men som også kunne presse den britiske hovedrival Rusland.³ Det fjerne, men lune forhold til tripelalliancen blev køligere i perioden, og Storbritannien søgte at afklare sit forhold til tripelalliancens modpart, dobbeltalliancen. I denne blok stod Frankrig og Rusland, med hvilke Storbritannien havde mange interessekonflikter, mange forskellige steder i verden. I 1880'erne og 90'erne var der en fast forventning om, ikke bare i Storbritannien, men generelt blandt stormagterne, at det på et tidspunkt ville ende med en krig mellem dobbeltalliancen og det britiske imperium, en ikke helt uvæsentlig årsag til ønsket om et godt forhold til Tyskland.⁴ Dette speciale tager sin begyndelse i 1898, ved mødet mellem Kitcheners⁵ egyptiske hær og Marchand⁶-ekspeditionen ved det gamle egyptiske fort i Fashoda, i dag Kodok, i det sydlige Sudan. De to herrer besluttede, i stedet for at slå, at afvente ordrer hjemmefra, hvor både den britiske og den franske befolkning ophidset forlangte en hård kurs.⁷ Fashoda-affæren endte med ydmygelse for Frankrig, der var i stærkt undertal i forhold til Kitcheners hær, i forhold til et opgør med den britiske flåde, og samtidig var den internationale opbakning, de havde håbet på og regnet med,

¹ Otte, T. G., "'Floating Downstream'?: Lord Salisbury and British Foreign Policy, 1878-1902", i *The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher*, red. T. G. Otte, Palgrave, 2002, s. 98

² Grenville, J. A. S., "Goluchowski, Salisbury, and the Mediterranean Agreements, 1895-1897", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 36, No. 87, 1958, s. 340

³ Bartlett, C. J., *Defence and diplomacy, Britain and the Great Powers 1815-1914*, Manchester University Press, Manchester 1993, s. 86

⁴ Neilson, Keith, "The Ententes, 1894-1914", i *A Companion to International History 1900-2001*, red. Gordon Martel, Blackwell Publishing 2007, s. 94-95

⁵ Horatio Herbert Kitchener (1850-1916), britisk officer med centrale roller i Mahdistoprøret, den anden Boerkrig og første verdenskrig

⁶ Jean-Baptiste Marchand (1863-1934), fransk officer og Afrikaopdagelsesrejsende

⁷ Chamberlain, Muriel E., *"Pax Britannica"? British Foreign Policy 1789-1914*, Longman Group, Essex 1988, s. 158

udeblevet i al væsentlig form.⁸ For Storbritannien blev det en sejr, ikke bare i forhold til forsvaret af Sudan og Egypten, men Fashoda-affæren viste også gyldigheden af Salisburys⁹ isolationistiske udenrigspolitik. På trods af at Storbritannien havde stået alene, og de andre magter havde udtrykt sympati for Frankrig, var imperiet ikke udsat for stor risiko, og frygten for en samling af kontinentet mod Storbritannien viste sig grundløs.¹⁰

I 1904, seks år efter den britiske ydmygelse af Frankrig, indgik de to lande en venskabsaftale, Entente Cordiale, hvor de fleste af de to landes alvorlige uenigheder blev afklaret, herunder uenigheden om Egypten.¹¹ Som erstatning for det endelige tab af Egypten fik Frankrig lov til at tage Marokko, med lovning om diplomatisk støtte, hvis nogen skulle blande sig. Det gjorde Tyskland, der ikke helt urimeligt mente, sådan en sag ikke kunne afgøres af de to alene. Under Marokko-krisen blev der udtrykt muligheden for krig fra Tysklands side, og Frankrig vaklede i forhold til sin meget stærkere nabo.¹² Det gik ikke så galt, men i britisk udenrigspolitik skete der forandringer, idet ikke blot den lovede diplomatiske støtte blev givet uforbeholdent, men samtidig stod det klart, at det ikke kunne forenes med britiske interesser eller sikkerhed at lade Frankrig falde eller ydmyge af Tyskland. De britiske og franske militære stabe afholdte, af udenrigsministeren godkendte, samtaler om muligheden for britisk militær assistance til Frankrig frem til Algeciras konferencen i 1906, der afsluttede krisen med en fransk sejr.¹³ Da den britiske hær i 1907 afholdte sin traditionelle sommerøvelse, var det for første gang med Tyskland som den fiktive fjende.¹⁴ Fra at have haft et nært forhold til Tyskland i 90'erne med Frankrig og Rusland som de mest sandsynlige fjender, over isolationspolitikens sejr i 1898, til i 1906 at være indblandet i et andet lands konflikt, med risikoen for militær involvering på kontinentet til fordel for Frankrig mod Tyskland, kan der sige at være sket et væsentligt udenrigspolitisk kursskifte.

Vejen til dette kursskifte går over tre grundlæggende trin, der fører Storbritannien ud af isolation og ind i et partnerskab med Frankrig i et forsøg på at balancere kontinentet, og dermed forhindre en større forskydning af magtforholdet mellem stormagterne som resultat af en krig mellem Frankrig og Tyskland. Briterne skulle indse deres lands relativt svækkede økonomiske og

⁸ Cockfield, James, "Germany and the Fashoda Crisis, 1898-99", *Central European History*, vol. 16 nr. 3, 1983, s. 259-261

⁹ Salisbury (Robert Arthur Talbot)(1830-1903), britisk premierminister 1885-1886, 1886-1892, 1895-1902, Udenrigsminister 1878-1880, 1885-1886, 1887-1892, 1895-1900

¹⁰ Taylor, A. J. P., "The Struggle for Mastery In Europe, 1848-1918", Oxford University Press, Oxford 1954, s. 382

¹¹ Neilson, "The Ententes", s. 96-97

¹² Rolo, P. J. V., "Entente Cordiale, The Origins and Negotiations of the Anglo-French Agreements of 8 April 1904", MacMillan, London 1969, s. 275

¹³ Kennedy, Paul M., "The Rise of Anglo-German Antagonism 1860-1914", George Allen & Unwin, London 1980, s. 280

¹⁴ Chamberlain, "Pax Britannica", s. 169

militære magt set i forhold til andre stormagter. Den manglende vilje til at indgå i forpligtigende alliancer med andre lande var ikke en fordel, men en risiko, når isolationen sættes sammen med begrænsede ressourcer og mangfoldige interessekonflikter. For at nå frem til et interessefællesskab med Frankrig måtte Storbritannien endvidere konkludere, at der var sket ændringer på kontinentet, der har betydet, at hvor Tyskland tidligere vogtede over status quo mod Frankrig, var rollerne nu skiftet, sådan Frankrig ikke alene står uden mulighed for at udfordre status quo, men også er det land, der vil tabe mest, hvis freden forstyrres. Ud fra disse betragtninger er jeg nået frem til nedenstående problemformulering, som grundlag for specialet.

Hvilke forhold fik Storbritannien til at søge ud af isolation og hvorfor udviklede dette sig i retning af en britisk-fransk tilnærmelse?

1.1 Afgrænsning

Den britiske diplomatihistorie er lang, og forskningen på området afspejler dette ved at være meget omfangsrig. Dette materiale bliver ikke mindre af at blive koblet sammen med en langvarig diskussion af årsagerne til første verdenskrig, og hvilke personer eller lande, der enten bærer skylden for nedbruddet, eller ikke gjorde nok for at forhindre det. Dette speciale beskæftiger sig netop med en del af baggrunden for krigen, da alliancesystemet, dvs. opdelingen af stormagter i fjendtlige alliancer, blandt andet har fået skylden for denne.¹⁵ Det samme har udviklingen i den tyske udenrigspolitik, dennes mål og de værktøjer Tyskland forsøgte at anvende i årene frem til krigsudbruddet.¹⁶ Specialets problemfelt og første verdenskrig er nært forbundne, men denne krig og årsagerne til den ligger udenfor rammerne af problemformuleringen. Det central i problemformuleringen er den bevægelse, der skete i britisk udenrigspolitik over en forholdsvis kort periode. Derfor sættes der også en øvre tidsmæssig grænse omkring 1906, hvor den første Marokko krise afsluttes med Algeciras konferencen, hvorefter en indflydelsesrig del af den udenrigspolitiske, militære og politiske ledelse samt ekspertise, i min forståelse, var nået frem til et nyt synspunkt på situationen på kontinentet og blandt stormagterne generelt, og samtidig var i en position til at præge beslutningerne.

Hele den politiske klasse kunne inddrages, når der ses på aktørsiden, eller afgrænses til blot de skiftende regeringer, men jeg vælger at fokusere på udenrigsministrene, da de sad med en særlig mængde information og indflydelse på den udenrigspolitiske kurs. Som en supplerende til udenrigsministrene ses der også kort på udenrigsministeriets opbygning og udvikling i perioden, og denne gruppe af embedsmænd, men i stedet for at se på dem som individer, ses udenrigsministeriet som en samling af udenrigspolitiske interesser, der kommer til udtryk igennem udenrigsministeren og konkrete beslutninger.

Relationerne mellem stormagterne har meget naturligt været flydende, og ligesom det kan være fristende at se på udviklingen efter 1906, kan det være interessant at se på det forudgående. Det britiske forhold til Frankrig, der nævnes specifikt i problemformuleringen, har ikke været statisk, og der har også før specialets periode været tilnærmelser mellem de to lande, såsom den britisk-franske handelsalliance fra 1860.¹⁷ Umiddelbart efter den preussisk-franske krig var der endda

¹⁵ MacMillan, Margaret, *"The War That Ended Peace, The Road to 1914"*, Random House, New York 2013, s. XXV

¹⁶ Angelow, Jürgen og Gordon Martel, "The Triple Alliance", i *"A Companion to International History 1900-2001"*, red. Gordon Martel, Blackwell Publishing 2007, s. 87

¹⁷ Marsh, Peter T., "The End of the Anglo-French Commercial Alliance, 1860-1894", i *"Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin"*, red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001, s. 34

trusler om intervention til fordel for Frankrig, hvis Tyskland angreb det slagne Frankrig.¹⁸ På trods af disse tegn på gode relationer ville det være svært at overse, at den mest varige tilstand mellem de to lande var rivalisering, grænsende til antagonisme. Det har drejet sig om udviklingen af fransk hegemoni på kontinentet, men i årene efter den preussisk-franske krig mest med baggrund i kolonispørgsmål.¹⁹ Derfor er specialets nedre grænse sat til Fashoda-affæren i 1898, hvor denne kolonirivalisering når til en foreløbig kulmination, og dermed et lavpunkt i de to landes forhold inden de bedre relationer, der opstår i perioden.

I stedet for Frankrig kunne udviklingen i det britiske forhold til Tyskland have været centrum for problemstillingen. Udviklingen i dette forhold er uden tvivl en medvirkende faktor i den britiske tilnærmelse til Frankrig, og vil i den anledning blive inddraget, ligesom Rusland også spiller en vigtig rolle. Til gengæld bliver der generelt set bort fra de svagere europæiske stormagter Italien og Østrig-Ungarn, men også USA, da disse lande ikke havde nogen afgørende indflydelse i Europa.

¹⁸ Otte, T. G., "From "War-in-Sight" to Nearly War: Anglo-French Relations in the Age of High Imperialism, 1875-1898", *Diplomacy & Statecraft*, 17: 4 2006, s. 697

¹⁹ Otte, "From "War-in-Sight" to Nearly War", s. 708

1.2 Metode

Over de næste sider redegøres der for den tilgang, der anvendes til at arbejde med problemstillingen, og derefter findes en kort gennemgang af hovedafsnittene i specialet. I gennemgangen af hovedafsnittene begrundes disse også i forhold til hinanden og til problemstillingen. Der vil ikke blive anvendt teorier eller bestemte systemiske forklaringer og analyseredskaber, i stedet vil grundlaget for konklusionen være historiografiske diskussioner af den eksisterende forskning således, at konklusionen bliver en syntese over den viden, der findes på området.

Det meste af sekundærlitteraturen behandler mit afgrænsede problemfelt som en del af baggrunden for den første verdenskrig, og de kriser og landerelationer, der er i centrum for mit arbejde, ses ofte som årsager til denne krig. Denne tendens i historikernes arbejde med denne periode er blevet kritiseret, bl.a. af Keith Neilson, der skriver, at det meste litteratur er: *"...affected by what might be termed the teleology of 1914. That is, they are written with an eye on the outbreak of war in 1914."*²⁰ Der bliver let en deterministisk forståelse af forløbet frem til 1914, hvor begivenheder og personer sættes i sammenhæng med Julikrisen, i stedet for at opfatte den internationale situation som flydende. Den tendens vil jeg forsøge at undgå, ved at arbejde med Storbritanniens skiftende opfattelser af de udenrigspolitiske muligheder og trusler som forestillede scenarier. Dette er ikke et forsøg på at skrive kontrafaktisk historie, men på at anerkende de vurderinger, der kan have dannet grundlag for beslutningerne. Vi ved hvilke beslutninger, der blev truffet og hvilke aftaler, der blev indgået. Beslutningerne blev truffet, ikke fordi der ikke var andre muligheder, men fordi alternativerne enten ikke lykkedes eller ikke var ønskværdige. Dermed er der i en scenariediskussion også en behandling af den historiografiske uenighed om forholdet mellem aktørers beslutningskraft og strukturel determinisme. Det er nødvendigt at se på perioden i denne kontekst, for bedre at forstå grunden til britisk udenrigspolitik bevægede sig i retning af et varmere forhold til Frankrig, uden dette betød krig med Tyskland. Som Neilson skriver: *"Only when historians begin to look at European power politics before 1914 without seeing them as prefiguring an inevitable war and without being concerned primarily with Germany, are we likely to create an understanding of the origins of the war that differs greatly from the perspective we now enjoy."*²¹

²⁰ Neilson, "The German War?", s. 411

²¹ Neilson, "The German War?", s. 412

1.2.1 Specialets opbygning

Specialet er overordnet inddelt i seks kapitler, hvor de første to behandler en række generelle emner, der er nyttige i forhold til det videre arbejde med problemstillingen. Det første kapitel sætter rammerne om specialet, og det andet kapitel introducerer læseren til periodens udenrigspolitiske landskab, ligesom der diskuteres hvem, der bestemte udenrigspolitikken, dvs. hvordan aktørkredsen var sammensat. Dette inkluderer en præsentation af periodens tre udenrigsministre og deres udenrigsministerier. Sjette og sidste kapitel samler op og konkluderer på problemformuleringen.

Kapitel tre vil behandle den britiske isolationspolitik, herunder om en sådan kan siges at have eksisteret i praksis. Selvom der har været en modvilje mod at forpligtige sig overfor én eller flere kontinentalmagter, så er det ikke nødvendigvis det samme som et ønske eller en politik om isolation, og selvom en sådan kan siges at have eksisteret, er det ikke sikkert den har været "*Splendid*".²²

Det fjerde kapitel vil se nærmere på problematikkerne omkring imperiet og de ressourcer, der var til rådighed til at udvikle og forsvare dette. Dermed skal Storbritanniens evne til at fastholde sit udstrakte imperium, men også dets evne til at sikre at udviklingen i grænseområder ikke gik imod britiske ønsker, belyses. Siden den britiske formåen ikke kan stå alene, men i høj grad ses i sammenhæng med rivalernes økonomiske og militære styrker, må der i dette kapitel også spørges ind til, om Storbritannien blev relativt svagere i perioden, sådan som f.eks. Hyam beskriver i *Britain's Imperial Century*.²³ Dette kapitel afsluttes med den britisk-japanske alliance af 1902, og en diskussion af om briterne pga. oplevelsen af en relativ svaghed gjorde op med *Splendid Isolation*.

Det femte kapitel vil diskutere magtbalancen som et centralt begreb til at forstå udenrigspolitikken. Dette vil omfatte en generel diskussion af begrebet, dets anvendelighed, men også den rolle, som denne forståelse af stormagtsrelationer har haft for politikken. Den generelle begrebsdiskussion bliver anvendt som grundlaget for en analyse af bevægelserne i kontinentalblokkens magtforhold, og den britiske stilling til denne i perioden. I løbet af kort tid sker der store forskydninger i stormagternes positionering, med baggrund i den britisk-franske *Entente Cordiale* i 1904, det russiske nederlag til Japan i 1905 og Marokko-krisen. Centralt i diskussionen i dette kapitel er, om briternes position bestemmes af den britiske udenrigspolitik,

²² Chamberlain, '*Pax Britannica*', s. 8

²³ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 119

eller om der opstår et pres, der fører Storbritannien og Frankrig sammen, eventuelt imod britiske ønsker.

1.3 Forskningsoversigt

I dette afsnit redegøres der først for forskningen på området, og derefter bliver den anvendte litteratur gennemgået. Som skrevet i afgrænsningen hænger dette speciales problemstilling sammen med den bredere forskning i forløbet frem til den første verdenskrig, hvor alliancesystemet har fået en del af skylden. Derfor vil der først blive set på de brede træk i litteraturen på området, for derefter at se på hvordan forskningen indenfor problemfeltet har bevæget sig, og passer ind i den større kontekst.

Selvom der bliver anvendt litteratur, der også anvendes generelt i arbejdet med problemformuleringen, så baserer denne oversigt sig på nogle forskere, der specifikt har behandlet den historiografiske og metodiske udvikling. Den første, der skal nævnes i denne sammenhæng er Zara Steiner, der med sin artikel "On Writing International History: Chaps, Maps and Much More" i *International Affairs* fra 1997 beskriver bevægelsen fra den smallere diplomatihistorie til det bredere international historie, der foregik i løbet af det 20. Århundrede. Til at beskrive dele af den bredere debat om forløbet frem til krigen i 1914, men også specifikt årene 1898-1907, har jeg inddraget Dennis Showalters artikel "The Great War and Its Historiography" fra 2006 i *The Historian*. Keith Neilsons gennemgang og kritik af den nyere litteratur på området i hans artikel fra 2014 "1914: The German War?", i *European History Quarterly* er også anvendt til at belyse arbejdet med årene frem til 1914.

Historikernes arbejde med forløbet frem til første verdenskrig begyndte tidligt, allerede før krigen var slut, da det i større og større grad blev opfattet som vigtigt, at placere skylden for krigen hos modstanderen samtidig med, at ens egen, nogen gange helt personlige, uskyld skulle bevises. Med udgivelsen af de farvede bøger, kildesamlinger over det diplomatiske arbejde, opkaldt efter de farver, stormagterne valgte at lave omslaget i, i årene umiddelbart efter krigen blev kampen om årsag og skyld for alvor begyndt.²⁴ Udgivelsen af disse kildesamlinger blev ansporet af tyske forskere, der ikke accepterede fredstraktatens entydige placering af skylden hos Tyskland.²⁵ I det britiske tilfælde var kildesamlingen blå, og indholdet udvalgt af professor H. W. V. Temperley og G. P. Gooch, den sidste bidrager desuden til dette speciale som redaktør af "The Cambridge History of Foreign Policy, 1783-1919" fra 1923. Som Chamberlain skriver, har tiden vist, at de britiske udgivelser var sandfærdige, men ikke desto mindre særligt udvalgt og det var de færreste historikere forundt at få adgang til arkiverne, der var bundet af reglen om hemmeligholdelse i 50 år.²⁶ Forskningen i perioden bar selvfølgelig præg af denne begrænsede

²⁴ Chamberlain, 'Pax Britannica', s. 2

²⁵ Showalter, Dennis, "The Great War and Its Historiography", *The Historian*, vol. 68, 4 2006, s. 713-714

²⁶ Chamberlain, 'Pax Britannica', s. 2

adgang til uredigeret kildemateriale, og ifølge Showalter opstod der med tiden en hakkeorden blandt de store lande, hvor der måske var enighed om, at nogen lande bar mere skyld end andre, men ikke hvor meget.²⁷

Som reaktion mod denne skyldsdiskussion begyndte yngre forskere fra 1930'erne at tage afstand fra placeringen af skyld hos stater eller personer. I stedet skulle der ses på systemiske årsager, og i denne periode blev der peget på mange forskellige faktorer såsom imperialisme, våbenkapløb og alliancesystemet. Tanken om et kollektivt ansvar blev populær, og som Showalter skriver, så blev Den Store Krig efterhånden forstået, som krigen ingen ønskede, og i større grad et resultat af systemiske fejl frem for beslutninger.²⁸ Dertil kommer, som Chamberlain understreger, et meget reelt håb om at kunne forhindre lignende ulykker i at ske i fremtiden.²⁹

I 1950'erne og 1960'erne blev opfattelsen af krigen som et uheld i større og større grad kritiseret, mest berømt ved Fritz Fischers "*Griff nach der Weltmacht; Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschlands 1914*" fra 1961, men der var allerede en bevægelse i gang blandt historikere, hvor Tyskland igen måtte bære et ansvar.³⁰ Sammen med den voksende indflydelse fra Annaleskolens fokus på økonomiske og sociale forhold, skubbede Fischer-debatten også til udviklingen af diplomatihistorie som felt. Steiner skriver, at Fischer-debatten medførte en diskussion af hvorvidt indenrigs- eller udenrigspolitik går forud for stater, hvor Fischer pegede på de indenrigspolitiske rødder til den tyske udenrigspolitik.³¹ Sammen med realisternes kritik af den herskende forståelse af, hvordan det internationale system var udviklet og fungerede, blev diplomatihistorie som felt tvunget til at åbne sig. En bevægelse væk fra diplomatihistoriens fokus på diplomatiske institutioner, international lov og udenrigsministre, til analyser af ideer, såsom magtbalance, og en udvidelse af personfeltet på det udenrigspolitiske område.³² I dag er international histories forståelse af oprindelsen til udenrigspolitik meget bred, med mange aktører og forskellige systemiske, økonomiske og kulturelle faktorer. Med en henvisning til titlen på sin artikel, beskriver Steiner udviklingen fra diplomatihistorie til international historie med

²⁷ Showalter, "The Great War and Its Historiography" s. 714

²⁸ Showalter, "The Great War and Its Historiography", s. 715

²⁹ Chamberlain, '*Pax Britannica*', s. 1

³⁰ Showalter, "The Great War and Its Historiography", s. 718

³¹ Steiner, Zara, "On Writing International History: Chaps, Maps and Much More", *International Affairs*, Vol. 73 nr. 3, Wiley 1997, s. 531-532

³² Steiner, "On Writing International History", s. 533

sætningen: *"We are still talking about chaps and maps, but we are talking about a great deal more besides."*³³

Genåbningen af skyldsspørgsmålet ovenpå Fischer-debatten førte endvidere til en diskussion af andre landes ansvar, og denne gang med en forståelse af, at de andre magter ikke kun reagerede i forhold til Tyskland, samtidig med, at få søgte freden. Showalter opsummerer denne udvikling ved at skrive: *"With no state believing itself able to withstand a first strike, conciliation was correspondingly discounted not only in Berlin, but also in Vienna and St. Petersburg, Belgrade—even Paris, London, and Brussels"*³⁴ Ifølge Showalter er det stadig i et vist omfang her, forskningen er i dag, med få tilhængere af tanken om krig ved uheld, og med et særligt ansvar for krigen hos Tyskland.³⁵ Dette uden Tyskland bærer hele ansvaret, som må deles et i eller andet forhold mellem alle landene.

Disse bevægelser i fortolkningen af perioden op til første verdenskrig, og udviklingen i omfanget af inddragede personer og faktorer som Steiner beskriver, har også fundet sted blandt de historikere, der beskæftiger sig specifikt med britiske udenrigspolitik. Kun i begrænset omfang er perioden frem til 1914 blevet behandlet selvstændigt, og da ofte kun i artikler, der har beskæftiget sig med enkelte konflikter, eller dele af forklaringer for periodens udvikling, såsom flådekapløbet. Selv i disse er det dog tydeligt, at de ses som stop på vejen mod krigen, noget Neilson har kritiseret ved at påpege forskningens tendens til at behandle perioden i et 1914-teleologisk perspektiv.³⁶

Den britiske udenrigspolitiske bevægelse har været diskuteret som værende en reaktion på en voksende tysk uro, fransk svaghed og samarbejdsvillighed, britisk militær eller økonomisk svaghed, risikoen for en kontinentalkoalition mod Storbritannien og andre, mere personrelaterede forklaringer. Den ældste litteratur har haft til formål at placere skyld, og forstår i forskelligt omfang også indkapslingen af Tyskland i fjendtlige alliancer som en konsekvens af tysk antagonisme. Denne opfattelse af Tysklands aggressive udenrigspolitik, som baggrund for den britisk-franske tilnærmelse, findes også i den lidt nyere litteratur, såsom A. J. P. Taylors *"The Struggle for Mastery In Europe, 1848-1918"* fra 1954. I den senere litteratur, der fastholder Tyskland i en særlig rolle, inddrages dog også andre faktorer end

³³ Steiner, "On Writing International History", s. 540

³⁴ Showalter, "The Great War and Its Historiography", s. 719

³⁵ Showalter, "The Great War and Its Historiography", s. 720

³⁶ Neilson, Keith, "1914: The German War?", i *European History Quarterly*, Vol. 44, 2014, s. 411

magtbalancespørgsmål, såsom Paul Kennedy, der i *"The Rise of Anglo-German Antagonism 1860-1914"* fra 1980 lægger vægt på den økonomiske udvikling.³⁷

Vigtigheden af Tyskland i forhold til den britiske udenrigspolitik, og tilnærmelsen til Frankrig, varierer en del i litteraturen, og afgøres i høj grad af, hvornår Tyskland blev set som hovedfjenden, eller som fjende i det hele taget. Hvis Tyskland blev opfattet som en potentiel fjende før 1904, vil den britisk-franske tilnærmelse nemt blive set som en reaktion på den tyske trussel. Hvis det forholder sig omvendt, og ententen blev til før Tyskland for alvor blev set som en potentiel modstander, skal det britisk-franske forhold ses i et andet lys, og baggrunden findes andre steder.

Overfor en forståelse af udenrigspolitikken som baseret på magtpolitiske eller økonomiske vurderinger, er der andre, der i stedet har lagt stor vægt på enkeltpersoners indflydelse. I forbindelse med tilblivelsen af Ententen i 1904, og det lunere britisk-franske forhold, nævnes den franske udenrigsminister ofte som central, bl.a. af Margaret MacMillan i *"The War That Ended Peace, The Road to 1914"* fra 2013.³⁸ Denne fokus på personer er den bærende i en stor del af den nyeste forskning, der ifølge Neilson ganske vist anerkender, at individerne bag beslutningerne opererede indenfor en kontekst, men det var alligevel individer, der tog de afgørende valg.³⁹ En sådan opfattelse kommer bl.a. til udtryk i Christopher Clarks *"The Sleepwalkers, How Europe Went to War in 1914"* fra 2013, hvor vægten placeres på aktører, og strukturen kun skal ses som formende.⁴⁰ Samtidig med den større vægt individuelle aktører får tillagt, er der sket en stigning i antallet af personer, ligesom antallet af determinanter for deres antagelser og mulighedsrum er steget.⁴¹

1.3.1 Anvendt litteratur

Herunder vil den anvendte litteratur blive præsenteret kronologisk, med blik på den sammenhæng de er blevet anvendt i og de synspunkter, der findes i værkerne. Det er ikke al litteratur, der bliver præsenteret herunder, kun den del, der har haft en særlig betydning for arbejdet med problemstillingen, eller som har draget konklusioner, der gør det nødvendigt at fremhæve værket og forfatteren her. Resten af den anvendte litteratur må findes i

³⁷ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 410

³⁸ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 159-162

³⁹ Neilson, "The German War?", s. 411

⁴⁰ Clark, Christopher, *The Sleepwalkers, How Europe Went to War in 1914*, Penguin Books, London 2013, s. XXVII

⁴¹ Steiner, "On Writing International History", 537-538

litteraturlisten, der med sine mangler er samlet med henvisning til Taylors ord: "...I have not mentioned any book that I have have not, at least, seen the outside of. Omission may mean that I have not come across the book; but it may also mean that I do not rate the book well enough to put it in. After all, there is no sense in listing a book except as in some way a recommendation."⁴²

A. J. P. Taylors store værk "*The Struggle for Mastery In Europe, 1848-1918*" fra 1954, ser på mange forskellige sider af udenrigspolitikken, og herfra er en del af det statistiske materiale til specialet lånt. Taylor afviser den ældre arkivhistoriske tilgang til diplomatihistorie, og konkluderer, at udenrigspolitikken ikke kun skabes i udenrigsministerier, men derimod er afhængig af mange faktorer såsom sociale og økonomiske.⁴³ Udgangspunktet for "*The Struggle for Mastery In Europe*" forbliver dog magtbalancen, og selvom Taylor anerkender, at stormagterne har haft andre mål end magt, så forbliver de magtorganisationer, der grundlæggende blev testet på deres evne til at føre krig.⁴⁴ Taylors fokus på det sociale, økonomiske og magtpolitiske, dvs. struktursiden i en aktør-struktur diskussion, bidrager med en modvægt til den mere moderne aktørfokusering.

"*Entente Cordiale, The Origins and Negotiations of the Anglo-French Agreements of 8 April 1904*" fra 1969 af P. J. V. Rolo er et forsøg på at samle op på sekundærlitteraturen, og give et samlet bud på årsagerne til Ententen, men vigtigere endnu diskuteres også intentionerne bag aftalen. Her afviser Rolo, at der fra britisk side var noget ønske om at Ententen skulle være mere end en koloniaftale, men at briterne blev tvunget til at give aftalen en sådan værdi på grund af Tysklands udfordring af den.⁴⁵ Imod britiske ønsker fik Ententen en andet betydning, end den var tiltænkt, og dermed tillægger Rolo også de udenrigspolitiske strukturer en stor indflydelse.

Ronald Hyams værk fra 1976 "*Britain's Imperial Century, 1815-1914*" har imperiet som fokus. Der arbejdes med årsager til væksten i antallet af kolonier, og skift i kolonipolitik igennem bogens periode. Denne del er for så vidt ikke interessant for dette speciales problemstilling, men når udenrigspolitikken, i hvert fald til tider, kan siges at blive defineret af imperiets behov og kolonipolitik, så bliver "*Britain's Imperial Century, 1815-1914*" relevant. Hyam peger desuden på den britiske frygt for økonomisk stagnation og en relativ tilbagegang som drivende kræfter for

⁴² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 572

⁴³ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 575

⁴⁴ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXIV

⁴⁵ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 277-279

koloni- og udenrigspolitik,⁴⁶ et argument, der kan være interessant i forhold til, om Storbritannien blev tvunget ind i en mere aktiv rolle mellem 1898 og 1906.

Forholdet mellem Storbritannien og Tyskland spiller en stor rolle i forhold til problemstillingen, og derfor er Paul Kennedys *"The Rise of Anglo-German Antagonism 1860-1914"* fra 1980 også af stor betydning. Kennedy spørger, hvorfor to lande, der ikke havde tradition for krig, men samarbejde drev fra hinanden i slutningen af det 19. og starten af det 20. Århundrede.⁴⁷ Mange forskellige faktorer bliver inddraget i svaret: kolonier, sociale spørgsmål, flåden, patriotisme, race og, det Kennedy peger på som afgørende, økonomisk magt.⁴⁸ Med disse faktorer kan de udenrigspolitiske beslutningstagere have været mere låst i deres handlemuligheder, end andre dele af litteraturen på området argumenterer for.

Med *"'Pax Britannica'? British Foreign Policy 1789-1914"* fra 1988 dækker Muriel E. Chamberlain en både tidsmæssig lang periode og en tid, hvor der skete mange ting i Storbritanniens udenrigspolitik på forholdsvis begrænset plads. Chamberlain vælger at placere sig selv imellem de to positioner i debatten om udenrigspolitikken eller indenrigspolitikken vigtighed i udformningen af udenrigspolitik. I stedet for at diskutere dette mener Chamberlain, at det interessante er at spørge til forholdet mellem dem, dvs., hvordan udenrigspolitik påvirker indenrigspolitikken og omvendt, frem for hvilken del af den politiske virkelighed, der er afgørende.⁴⁹

I *"Defence and Diplomacy, Britain and the Great Powers 1815-1914"* fra 1993 peger C. J. Bartlett på britisk udenrigspolitik som styret af en balancetænkning, der var helt nødvendig, når den britiske modvilje mod alliancebindinger blev koblet med frygten for at blive isoleret.⁵⁰ Koblingen mellem det dobbelte ønske om at undgå forpligtigelser igennem alliancer og frygten for isolation får Bartlett til at konkludere, at Ententepolitikken var det bedst mulige, og i det hele taget på linje med traditionel britisk udenrigspolitik.⁵¹ Dette er ikke en ligegyldig konklusion, når der her i specialet ses på, om der i den behandlede periode sker et brud med en etableret politik.

Magt og magtbalance er centrale begreber i udenrigspolitisk historie, og flere af de anvendte værker og artikler inddrager dem i et eller andet omfang. I kapitel fem bliver netop disse begreber også vigtige i min behandling af emnet, og i den sammenhæng vil Henry Kissingers

⁴⁶ Hyam, Ronald *"Britain's Imperial Century, 1815-1914"*, B. T. Batsford, London 1976, s. 119

⁴⁷ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. XI

⁴⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 410

⁴⁹ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 3

⁵⁰ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 4

⁵¹ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 115

Diplomacy fra 1994 blive anvendt til at kvalificere min egen diskussion. I *Diplomacy* ses der tilbage på magtens rolle i forhold til udenrigspolitikken, og måden stater har manøvreret i deres forsøg på at finde deres plads.⁵² I magtbegrebet kommer der til at være både årsag og mål for udenrigspolitikken, hvilket ikke efterlader meget plads til individer som aktører, men kun som fortolkere af magtfordelingen.

Med "*The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy, 1865-1914*" fra 2011 har T. G. Otte været essentiel for en diskussion af udenrigspolitikken, det tankesæt og forudindtagelser som eliten i Storbritannien havde. Otte har desuden bidraget med værdifuldt materiale til diskussioner af udenrigspolitikken og baggrundsmateriale til dette speciale, såsom igennem antologien "*The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher*" fra 2002, som han har redigeret og skrevet kapitler til. Fokus i disse værker har været på at forstå, hvorfra udenrigspolitikken opstår og de ændringer, der sker i de udenrigspolitiske prioriteringer, som set fra ministeriet og diplomatiet. Selvom de vilkår den udenrigspolitiske elite havde at handle ud fra påvirkede mulighederne, var elitens sammensætning og tankesæt stadig væsentlig for, hvordan disse muligheder blev fortolket.

Christopher Clark peger på aktørerne som de vigtigste, hvis vi skal forstå beslutningerne, i hans værk "*The Sleepwalkers, How Europe Went to War in 1914*" fra 2013. Han mener, at de strukturelle faktorer såsom nationalisme, våbenkapløb og alliancer kun skal have vægt i forhold til, hvordan de formede aktørernes beslutninger.⁵³ Strukturerne muliggjorde krigen uden at forudbestemme den, og denne argumentation er vigtig som en modvægt til de historikere, såsom Taylor og Kennedy, der mener, at strukturerne gjorde det svært at undgå valg, der førte i retning af 1914.

Margaret MacMillan spørger til, ud af alle de mange kriser i perioden, hvad der gjorde 1914 anderledes, i "*The War That Ended Peace, The Road to 1914*" fra 2013.⁵⁴ Selvom MacMillan behandler mange faktorer, så er fokus på personer og det personlige ansvar, som hun peger på som afgørende. Hun afslutter bogen med konklusionen, at det bedste vi kan gøre, er at arbejde på at forstå dem, der traf beslutningerne, og de forudsætninger de havde derfor. "*There are always choices*" som hun lukker bogen med.⁵⁵ Ligesom Clark placerer hun sig dermed solidt på aktørsiden og som i opposition til den ældre litteratur på området.

⁵² Kissinger, Henry, "*Diplomacy*", Simon & Schuster 1994, s. 20

⁵³ Clark, *The Sleepwalkers*, s. XXVII

⁵⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. XXVII

⁵⁵ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 645

1.3.2 Opsamling

Forskningsoversigten og den valgte litteratur viser en tendens til at bevæge sig væk fra strukturbaserede forklaringsmodeller i retning af en større vægtning af aktørernes individuelle indflydelse og ansvar. Den ældre litteratur pegede på de strukturelle rammer som determinerende, og efterlod dermed ikke meget plads til aktørindflydelse. Taylor, Rolo og Kennedy vægter alle forskellige strukturelle forklaringer, såsom sociale, økonomiske og magtpolitiske, f.eks. når både Rolo og Kennedy peger på Tysklands afgørende rolle for udviklingen i britisk udenrigspolitik. Tendensen i den nyere forskning, her repræsenteret af MacMillan og Clark, er at se strukturerne som formende, men ikke afgørende. Når strukturer ikke ses som afgørende bliver aktørerne vigtigere, samtidig med der inddrages en stadig større personkreds.

2 Hvem skaber udenrigspolitikken?

Over de næste sider vil grundlaget og beslutningsprocesserne bag den britiske udenrigspolitik være genstand for en redegørelse og diskussion. Formålet er at præcisere, hvad der menes både når udenrigsministeren har et standpunkt, men også i forhold til de generaliseringer, der anvendes, når udenrigspolitisk historie behandles. Udenrigsministrenes personlighed, erfaringer og holdninger har uden tvivl haft en stor indflydelse på den endelige udformning af politikken, og derfor følger først en præsentation de britiske udenrigsministre. Disse kan næppe stå alene, og der ses derfor kort på ministeriet og det, der kan beskrives som den udenrigspolitiske elite. Inden gennemgangen af den udenrigspolitiske elites indflydelse og rolle, er det en fordel at have et kendskab til det internationale miljø, denne gruppe arbejdede i, men som også er baggrundstæppet for den periode, der behandles her i specialet.

2.1 Stormagterne

I de år specialet dækker, kan der siges at have været seks europæiske stormagter, Frankrig, Italien, Rusland, Storbritannien, Tyskland og Østrig-Ungarn. Italien og Østrig-Ungarn kan dog kun i ringe grad siges at have tilhørt den absolutte top, idet deres økonomiske og militære styrke var langt under det niveau, de andre stater besad.⁵⁶ Med baggrund i deres ringe styrke vil de derfor kun blive inddraget som vedhæng til en stærkere magt. Rusland fandt det svært at være med økonomisk, men fandt styrke i sit store ressourcerige territorium og en meget stor befolkning. Indtil Tyskland valgte at droppe en fornyelse af deres aftale i 1894, var Rusland tilknyttet Tyskland, hvilket betød, at planer om at ekspandere i Balkan ofte måtte henlægges af hensyn til Tysklands allierede Østrig-Ungarn. Det udstrakte russiske imperium tilbød dog mange andre muligheder, og Rusland udvidede sin indflydelse i Asien, fra Persien over Afghanistan til Kina. Dette bragte Rusland på kollisionskurs med Storbritannien, der flere steder i Asien følte, russerne kom meget tæt på, særligt i forhold til Indien, der som modsvar kæmpede indædt mod, at Rusland fik fri adgang gennem Dardanellerstrædet. Dette skabte en fælles interesse mellem Storbritannien og Østrig-Ungarn, der bestemt ikke ønskede, at den store nabo blev større. Frankrig havde i århundreder nydt en privilegeret position som den største kontinentalmagt, med en økonomisk og befolkningsmæssigt rig base, samtidig med en forholdsvis sikker grænse mod øst pga. det splittede Tyskland. Dette ændrede sig fuldstændigt i 1871, da Preussen til stor overraskelse vandt en imponerende sejr over Frankrig, og samlede Tyskland i en ny stormagt.

⁵⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXIX

Tysklands samling sammen med Frankrigs tab af position skabte, som Clark skriver, en ny ukendt dynamik i Europa.⁵⁷ Den tyske strategi var, så længe kansler Bismarck⁵⁸ regerede, at holde Frankrig isoleret, således en revanchekrig aldrig blev mulig. Efter Bismarcks afskedigelse blev det, som konsekvens af en ny kurs for Tyskland med fokus på kolonialisme, valgt at undlade en fornyelse af den gensidige forsikringsaftale med Rusland i 1894. Dermed blev en alliance mellem Rusland og Frankrig mulig, hvilket Frankrig havde søgt siden nederlaget i 1871. Rusland mente sig stadig bedst tjent med et godt forhold til Tyskland, og forstod mest alliancen med Frankrig som vendt mod Storbritannien, og derfor kunne Frankrig ikke anvende alliancen til revanche, men kun til forsvar i Europa. I kolonierne var situationen en anden, og der stod Frankrig overfor Storbritannien mange steder i verden, særligt problematisk var den britiske overtagelse af kontrollen med Egypten i 1882, og udelukkelsen af Frankrig fra landet. I denne rivalisering var Frankrig helt på linje med sin allierede Rusland.

I denne skønsomme blanding af venner og fjender førte Storbritannien en udenrigspolitik, der skulle beskytte britiske interesser, men uden at forpligtige sig til at forsvare andre landes. To altoverskyggende prioriteter dominerede den britiske udenrigspolitik, de britiske øers sikkerhed og forsvaret af Indien, herunder forsvaret af ruten imellem disse to punkter.⁵⁹ Øerne og ruten til Indien kunne sikres igennem flåden, der derfor havde en helt central plads i den britiske sikkerhedspolitik, ligesom den spillede en stor rolle i forhold til udenrigspolitiske muligheder. Som Chamberlain skriver, kan flådens betydning dårligt overvurderes med dens betydning for interessevaretagelse, sikkerhed og bevaringen af Storbritannien som handelscentrum.⁶⁰ Når så meget afhang af flåden var det også vigtigt, at Storbritannien ikke umiddelbart kunne udfordres til søs, og derfor var den britiske politik officielt fra 1889, med vedtagelse af to-magtsstandarden, at den britiske flåde skulle holde sig ligeså stor som de to næststørste flåder lagt sammen. Selvom denne politik i og for sig var blind i forhold til de to andre magter, så var den vendt mod Rusland og Frankrig, der til dels besad de to næststørste flåder og som samtidig var de primære rivaler.⁶¹

⁵⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 124

⁵⁸ Bismarck, Otto von (1815-1898), ministerpræsident af Preussen under den preussisk-franske krig 1870-1871, og den første kansler af det Tyske Kejserrige, frem til hans afskedigelse i 1890

⁵⁹ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 119

⁶⁰ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 8

⁶¹ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 86

2.2 Præsentation af periodens tre udenrigsministre

Robert Arthur Talbot (1830-1903), 3. Markis af Salisbury, herefter refereret til som Salisbury, britisk konservativ politiker, der tre gange sad som premierminister, 1885-1886, 1886-1892, 1895-1902. Alle tre gange han besad posten som premierminister, valgte han i det meste af disse perioder også at påtage sig posten som udenrigsminister. Salisbury er, ifølge Otte, ofte blevet set som en repræsentant for victoriansk soliditet, og hans udenrigspolitik har været forbundet med isolation.⁶² Isolationsbegrebet diskuteres senere, og om det er det rigtige begreb til at beskrive Salisburys udenrigspolitiske mål eller redskab, er ikke afgørende her. Derimod er det sikkert, at Salisburys udenrigspolitiske mål var at beskytte imperiet og bevare status quo i Europa, og til dette mål mente han, at Storbritannien stod bedst med "frie hænder".⁶³ Internt i udenrigsministeriet stod han for en arbejdsdeling, hvor ministeriets ansatte sørgede for det administrative, mens han tog beslutningerne, og kun i begrænset omfang ønskede han de ansattes meninger.⁶⁴ I slutningen af hans tid som udenrigsminister kom han under stigende pres fra kritikere internt i sin regering og i statsapparatet. Oplevelsen af et udsat Storbritannien, der ikke havde kunnet håndtere de to samtidige kriser, Boerkrigen og Bokseropstanden, skabte grundlaget for en ønske om en anden tilgang til det diplomatiske arbejde, en tilgang, der ikke på forhånd udelukkede alliancer.⁶⁵

Charles Keith Petty-Fitzmaurice (1845-1927), 5. Markis af Lansdowne, herefter refereret til som Lansdowne, var en britisk/irsk politiker, først liberal under Gladstones regeringer, og senere som Liberal Unionist under den konservative Salisbury og dennes efterfølger, Arthur James Balfour.⁶⁶ Lansdowne fik posten som udenrigsminister i 1900, da Salisbury igen dannede regering, denne gang uden selv at tage udenrigsministerposten, og sad frem til den liberale regering overtog i 1905. Udenrigspolitisk ønskede Lansdowne, der tilhørte en gruppe af Unionister, der var bekymrede over britisk isolering, at forbedre forholdet til andre lande.⁶⁷ Ifølge Steiner var han overbevist om, at Storbritanniens ressourcer var spredt for tyndt, og at der var brug for venner på kontinentet, hvis ikke allierede.⁶⁸ Derfor forsøgte Lansdowne at indlede samtaler med Tyskland, og senere Rusland, men begge forsøg mislykkedes.⁶⁹ Med Lansdowne påbegyndtes også en professionalisering af ministeriet, hvor embedsmændene i større grad blev

⁶² Otte, "Floating Downstream'?", s. 98-99

⁶³ Otte, "Floating Downstream'?", s. 119

⁶⁴ Steiner, Zara, "The Last Years of the Old Foreign Office, 1898-1905", *The Historical Journal*, vol 6, nr. 1, Cambridge University Press, 1963, s. 59 og 63

⁶⁵ Otte, "Floating Downstream'?", s. 118

⁶⁶ Arthur James Balfour (1848-1930), konservativ britisk politiker, premierminister 1902-1905

⁶⁷ Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 73

⁶⁸ Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 73

⁶⁹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 52

anvendt som eksperter og rådgivere.⁷⁰ Ifølge Otte skyldtes denne villighed til at lytte til embedsmændene Lansdownes erkendelse af egen manglende udenrigspolitiske erfaring.⁷¹

Edward Grey (1862-1933), 1. Vicegreve Grey af Fallodon, herefter refereret til som Grey, var en britisk liberal politiker, der tjente som udenrigsminister fra 1905 til 1916. Da Grey sad kontinuerligt i så mange år, og var udenrigsminister i de afgørende år frem til første verdenskrig, så var og er han kontroversiel. Ifølge Neilson er han blevet beskyldt for at være germanofob, til at følge en pro fransk-russisk udenrigspolitik i modstrid med britiske interesser, og af nogen for ikke intellektuelt at kunne bære opgaven.⁷² Uanset de hårde anklager, så er der ikke tvivl om, at Grey overordnet set opfattede ententen med Frankrig som en ny grundsten i britisk udenrigspolitik, ligesom udenrigsministeriet under ham blev mere opmærksom på Tyskland.⁷³ På trods af Greys modstand mod for meget snak om magtbalance, så vurderer Taylor, at Grey alligevel var den udenrigsminister siden Palmerston, der brugte mest tid på netop balancen, hvor målet var at undgå, at Frankrig søgte et tættere forhold til Tyskland.⁷⁴ Udenrigsministeriet fortsatte også sine reformer, og kom ifølge Steiner til at ligne et moderne udenrigsministerium under Grey, hvor embedsmændene for alvor indtog rollen som rådgivere.⁷⁵

2.3 Præsentation af udenrigsministeriet og diplomatiet

Selvom udenrigsministrene i forskellig grad udstak den overordnede retning for den britiske udenrigspolitik, så gjorde de det ikke alene og uden andres rådgivning. Udenrigsministeriet var opdelt i en række politiske og administrative departementer, hvor det er de politiske, der er mest interessant for dette speciale.⁷⁶ De politiske departementer, såsom det amerikanske og det asiatiske, blev ledt af assisterende understatssekretærer, der forberedte beslutninger indenfor hver deres område. Dermed kunne understatssekretærene have en stor grad af indflydelse på egne områder, i hvert fald i kraft af deres opstilling af valgmuligheder, som beskrevet af Otte.⁷⁷ Nøglefiguren i embedsværket var den permanente understatssekretær, der var den øverste ansatte i ministeriet, og som betjente ministeren. I det meste af problemstillingsperioden var

⁷⁰ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 16-17

⁷¹ Otte, T. G., *"The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy, 1865-1914"*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 241

⁷² Neilson, Keith, *"Control the Whirlwind': Sir Edward Grey as Foreign Secretary, 1906-1916"*, i *"The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher"*, red. T. G. Otte, Palgrave, 2002, s. 128

⁷³ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 276

⁷⁴ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 437

⁷⁵ Steiner, *"The Last Years of the Old Foreign Office"*, s. 59

⁷⁶ Steiner, *"The Last Years of the Old Foreign Office"*, s. 60

⁷⁷ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 3

den permanent understatssekretær Thomas Sanderson, der besad stillingen fra 1894-1906, og som opfattede sig selv som departementschef, hvis opgave det var at udføre ministerbeslutninger. Derimod mente han ikke, at hans opgave var at rådgive eller komme med forslag til ministeren.⁷⁸

Udenrigsministeriets hovedopgave var at forberede politikbeslutninger. Dette gøres, ifølge Otte, ved at reducere mulighedernes kompleksitet, hvilket også medfører en tendens til at præsentere visse valg som praktiske eller nødvendige dikteret af en opfattet logik.⁷⁹ Graden af direkte indflydelse på de endelige beslutninger voksede i perioden, hvor ministeriets ansatte gik fra at føre ministerens beslutninger ud i virkeligheden, til at rådgive om beslutningerne.⁸⁰ Samtidig med denne professionalisering blev både ministre og de centrale embedsmænd skiftet ud, og med dette foregik der også en forandring af opfattelsen af både den britiske position, men også af forholdet til de andre stormagter.

2.4 Opsamling

I forskningsoversigten kan det ses, at tendensen i den nyere forskning er at placere personer centralt i udviklingen frem til krigen og lægge mindre vægt på de systemiske faktorer, der tidligere dominerede. Med denne fokus på personrelaterede forklaringer, så kommer spørgsmålet, hvilke personer, der bør ses på. Udenrigsministrene har selvfølgelig haft en stor indflydelse, i særlig grad den selvstændige Salisbury, men de stod ikke alene for beslutningerne. Tværtimod havde de hjælp fra en stor gruppe embedsmænd, der opfattede sig selv og ministeriet som samlingsstedet for nationale interesser.⁸¹ Denne gruppe og dens indflydelse undergik store forandringer mellem 1900-1907, hvor ministeriet blev professionaliseret og der foregik et generationsskifte, hvor Salisburys verdenssyn blev sat under pres.

Viden om den udenrigspolitiske elite, dennes indflydelse på den førte politik, og udenrigsministrene som de endelige beslutningstagere betyder dog ikke, at international historie nødvendigvis skal skrives som personlige eller gruppers historier. Steiner skriver, at på trods af tendensen til i dag at skrive om personer frem for briter, russere og tyskere, så er generaliseringer og antagelser om grupper og nationaliteter en nødvendig del af arbejdet.⁸² Det er nødvendig at anerkende de personer, der påvirkede udenrigspolitikken, men også at

⁷⁸ Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office" s. 63

⁷⁹ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 3

⁸⁰ Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 59

⁸¹ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 395

⁸² Steiner, "On Writing International History", s. 544

acceptere, at der på trods af forskellige meninger om, hvad det rigtige valg var i en given situation, så blev et valg taget, der kan siges at være det britiske valg. Til at forstå dette valg anvendes heri specialet scenarier til at opstille muligheder og konsekvenser, og derigennem kommer også alternativet til orde. Med scenarier som redskab kan beslutningerne måske belyses på en måde, der gør det lettere at forstå beslutningerne som taget ikke kun af personer, men også af systemiske grænser for, hvad der er praktisk muligt.

3 Splendid Isolation

Over de næste sider ses der nærmere på det, der kan kaldes udgangspunktet for den britiske udenrigspolitik i den behandlede periode. Der er tale om den såkaldte isolationspolitik, som Salisbury i et eller andet omfang førte, eller som han har fået skyld for at føre. For at forstå, hvorfor Storbritannien bevægede sig væk fra sin isolerede position, er det nødvendigt at starte med at se på udgangspunktet, og derfor startes kapitlet med en kort begrebsafklaring. Derefter behandles Salisburyregeringens udenrigspolitik, og da Frankrig har en særlig rolle i specialet, ses der på dette lands plads i blandt de andre stormagter, særligt i forhold til Storbritannien. Alt dette danner baggrund for at forstå, hvorfor Fashoda-affæren opstod, og hvordan den udviklede sig til en krise. I forhold til Fashoda-affæren ses der på de scenarier, det var nødvendigt at arbejde med i det britiske udenrigsministerium, i et forsøg på at forklare den valgte britiske politik. Formålet er at forstå den britiske udenrigspolitik, sådan det kan afgøres, om der kommer et kursskifte i de efterfølgende år. Jeg vælger at skrive de efterfølgende år, da mit argument her i kapitlet er, at Fashoda-affæren ikke bliver grundlag for en ændring af udenrigspolitikken, men i stedet er en bekræftelse af den traditionelle politik.

3.1 Begreb: Isolation

Overskriften på dette kapitel antyder vigtigheden af begrebet *isolation* som en beskrivelse af en udenrigspolitisk strategi, eller en påtvungen omstændighed. I en realistisk forståelse af stater forstås de, som søgende efter at fremme og beskytte nationale interesser, og til dette formål kan det nogen gange være nødvendigt, at indgå i forskellige former for samarbejde med andre stater.⁸³ Dette samarbejde kan tage form af alliancer, der tillader ellers mindre og svagere stater, at fremme deres interesser overfor større stater, eller blot i sidste ende sikre statens overlevelse. Isolation kommer dermed til at betyde fravalget af alliancer, hvad enten det er en politisk beslutning grundet i troen på egen tilstrækkelighed, eller eventuelt som et resultat af manglende muligheder. En sådan forståelse af isolation som ført politik mener jeg ikke, er dækkende, når det kommer til den britiske *Splendid Isolation*. Ifølge Neilson var briterne altid villige til at indgå aftaler med andre stormagter, når ellers det var i deres interesse, og der ikke blev givet afkald på britisk frihed til at indgå lignende aftaler med aftalepartnerens konkurrenter.⁸⁴ I stedet for at forstå isolation som fraværet af alliancer og samarbejde med

⁸³ Dunne, Tim og Brian C. Schmidt, "Realism" i *"The Globalization og World Politics, an introduction to international relations"*, red. John Baylis, Steve Smith og Patricia Owens, Oxford University Press 2011, s. 87-88

⁸⁴ Neilson, "The Ententes", s. 95

andre lande mener Bartlett, at den britiske udenrigspolitik skal ses som et ønske om frie hænder, dvs. om ikke at være bundet af en alliances forpligtigelser.⁸⁵ Denne definition af isolationsbegrebet har jeg tænkt mig at anvende i mit arbejde og det, der vil blive beskrevet som den traditionelle udenrigspolitik, er dermed ønsket om ikke at forpligtige Storbritannien til en bestemt handling, men at stå frit til at bevæge sig mellem de andre stormagter fra sag til sag.

3.3 Salisbury

I præsentationen af Salisbury blev der skrevet, at han sad tre gange som premierminister, samtidig med han varetog udenrigsministeriet. Som leder er det også slået fast, at han selv ønskede at træffe beslutningerne uden indblanding fra selv de mest højtstående embedsmænd. Bortset fra en interesse i at lytte til diplomaternes vurderinger, så blev informationerne samlet i ministerkontoret, hvorfra Salisbury udstak kursen. Derfor er hans verdenssyn og politik også central for den første del perioden, der behandles her, i kraft af hans sidste regeringstid 1895-1902. Salisburys politik er blevet beskrevet som isolationistisk, men dette begreb dækker, jævnfør ovenstående definition, ikke nødvendigvis over alle nuancerne.⁸⁶ Storbritannien afviste historisk set, og heller ikke under Salisbury, at indgå lokale aftaler, også med andre stormagter.⁸⁷ Et eksempel på denne vilje ses bl.a. af de to nævnte middelhavsftaler med Østrig-Ungarn og Italien, der indtil deres udløb i 1897 havde etableret en forbindelse mellem tripelalliancen og Storbritannien. Det forhold, at dette sæt aftaler udløb to år efter Salisburys tredje regeringsdannelse skyldtes ikke en modstand fra Salisbury eller en isolationistisk kurs, men en afvisning fra Østrig-Ungarns side.⁸⁸ Salisbury var også åben overfor forhandling med Frankrig om Siam i 1896.⁸⁹ Noget entydigt billede af Salisburyregeringens politik som isolationistisk kan der derfor ikke blive tale om her. Derimod står det klart, at den udenrigspolitiske situation siden 1894 havde været præget af to blokke med Frankrig og Rusland stillet overfor Tyskland, Østrig-Ungarn og Italien.⁹⁰ I forhold til disse to blokke ønskede Salisbury ikke at vælge side, og slet ikke at forpligtige sig selv og sit land på en bestemt handling i en bestemt situation.⁹¹ Den britiske udenrigspolitik, også under Salisbury, var desuden påvirket af det, Steiner kalder en følelse af

⁸⁵ Bartlett, *Defence and Diplomacy*, s. 90

⁸⁶ Otte, "Floating Downstream?", s. 98-99

⁸⁷ Neilson, "The Ententes", s. 95

⁸⁸ Grenville, "the Mediterranean Agreements", s. 361

⁸⁹ Brailey, Nigel J., "Anglo-French Rivalry over Siam and the Treaties of April 1904", i *Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin*, red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001, s. 59

⁹⁰ Neilson, "The Ententes", s. 94

⁹¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 37

moralsk autoritet, begrundet i Storbritanniens politiske situation, med et indskrænket monarki og et frit samfund.⁹² Den moralske autoritet sammen med afstanden til kontinentet medførte, at magtbalancen i sig selv fik et moralsk islæt, og det blev en særlig britisk pligt, foruden den stærke interesse deri, at bevare ligevægten.⁹³

Selv hvis Salisbury for alvor havde ønsket et tættere forhold til en af blokkene, havde dette ikke været uden problemer. Rusland ville måske være den mest interessante at opnå aftaler med, alene af den grund, at det var med Rusland de fleste uenigheder lå og den største trussel udsprang fra. Frankrig ses der nærmere på nedenunder, men de samme dynamikker, der påvirkede relationerne til Rusland, spillede ind i forhold til Frankrig. Forholdet til tripelalliancen havde været godt i mange år, og Storbritannien havde uofficielt været knyttet til Tyskland igennem middelhavsaftalerne, ligesom Helgoland-aftalen fra 1890 og en fælles tysk-britisk låneaftale til Portugal i 1898 vidnede om stærke bånd.⁹⁴ Dertil kom det britiske behov for at have en hær i ryggen af Rusland, hvis russerne besluttede sig for at handle i Kina. I Tyskland skete der dog forandringer i de udenrigspolitiske mål i disse år, og Tyskland var f.eks. under telegramkrisen i 1896 bestemt heller ikke set som ven i London.⁹⁵ Storbritannien blev i Tyskland ofte set som arrogant, og som udnyttende sin flådeoverlegenhed til at diktere grænser for tyske ambitioner.⁹⁶ I Storbritannien måtte forholdet til Tyskland, og mulighederne for et samarbejde, også ses i lyset af denne tyske utilfredshed og udtalelser fra den øverste tyske ledelse, såsom Bülow⁹⁷ i en tale fra 1897: *"The times when the German left the earth to one of his neighbours, the sea to the other, and reserved for himself the heavens where pure philosophy reigns – these times are over."*⁹⁸ For Salisbury var der ikke grund til at fortvivle, da flåden var de andres overlegen, og med et splittet kontinent stod Storbritannien bedst ved frit at kunne manøvrere mellem dem, uden forpligtigelser over for andet end britiske interesser.⁹⁹

3.4 Frankrigs plads i Europa og i britisk udenrigspolitik

Forrige afsnit gennemgik den brede udenrigspolitiske situation, hvor det blev vist, at Salisburyregeringen havde god grund til at være tilfreds. Der var potentielle problemer, men

⁹² Steiner, Zara, "British power and stability: The historical record", *Diplomacy & Statecraft*, 14:2, 2003, s. 24

⁹³ Steiner, "British power and stability", s. 25

⁹⁴ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 205 og 235

⁹⁵ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 221

⁹⁶ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 145-146

⁹⁷ Bernhard Heinrich Karl Martin von Bülow (1849-1929), tysk kansler 1900-1909

⁹⁸ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 151

⁹⁹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 39

opdelingen af kontinentet i to nogenlunde lige blokke gav muligheder. Her vil der blive set nærmere på, hvilken rolle Frankrig havde i britisk udenrigspolitik, og hvilke handlemuligheder Storbritannien havde i forhold til den franske udfordring.

Frankrig var ikke et land, Storbritannien nødvendigvis skulle være fjender med, mente Salisbury, der dog heller ikke var specielt franskvenlig. I hans optik var det et land, der måske kunne handles med, men en tilnærmelse ville aldrig resultere i mere end "*a mutual temper of apathetic tolerance*", noget venskab kunne der ikke blive tale om.¹⁰⁰ Dette kølige, forretningsprægede forhold kan ses i de mange aftaler, de to lande indgik med hinanden, ligesom det også skal nævnes, at Napoleonskrigen, den sidste krig mellem dem, efterhånden lå langt tilbage. Aftalerne mellem Frankrig og Storbritannien spændte typisk over specifikke koloniuenigheder, såsom Siam aftalen fra 1896, hvor grænserne omkring Siam blev fastlagt sammen med interessesfærer, for at undgå en uenighed blev til krig.¹⁰¹ Månedene før Marchand og Kitchener mødte hinanden i Sudan havde Storbritannien og Frankrig indgået et kompromis om Niger, hvor grænserne ellers havde været usikre.¹⁰² Selvom koloniaftaler fyldte en del, havde der været plads til andre aftaler, såsom den britisk-franske handelsalliance 1860-1894, hvor de to lande havde søgt at sænke toldbarrierer.¹⁰³ Dette fællesskab gik i stykker, da bl.a. Salisbury mente, Storbritannien havde sænket tolden for meget, og der ikke var noget at forhandle med, ligesom Frankrig ikke var villig til at opgive sin toldpolitik i samme grad, som Storbritannien havde.¹⁰⁴ Den traditionelle britisk-franske rivalisering handlede dog stadigvæk om kolonier, og spidsede til i disse år i kraft af, at delingen af Afrika var gået ind i sin sidste fase, og ved Salisburys regeringsdannelse i 1895 var den mest sandsynlige konflikt i Afrika med Frankrig.¹⁰⁵

Frankrigs situation havde ikke været nem efter nederlaget til Preussen i 1871, og den sikkerhedstrussel en større nabo betød. Afskedigelsen af Bismarck, sammen med ønsket om at stå mere frit til at opnå gevinster, betød en mere usammenhængende tysk udenrigspolitik, der førte til at den tysk-russiske aftale udløb uden tysk vilje til at forhandle en forlængelse. Dette fik ifølge MacMillan russerne til at lede efter andre muligheder, og i længden til en alliance med det ellers isolerede Frankrig.¹⁰⁶ For Frankrig ville sådan en alliance være vejen til sikkerhed mod

¹⁰⁰ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 94

¹⁰¹ Brailey, Nigel J., "Anglo-French Rivalry over Siam and the Treaties of April 1904", i "*Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin*", red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001: 56-59

¹⁰² Chamberlain, '*Pax Britannica*', s. 158

¹⁰³ Marsh, "The End of the Anglo-French Commercial Alliance", s. 34

¹⁰⁴ Marsh, "The End of the Anglo-French Commercial Alliance", s. 42-43

¹⁰⁵ Chamberlain, '*Pax Britannica*', s. 158

¹⁰⁶ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 81

Tyskland, og måske på sigt en mulighed for at ændre resultatet fra 1871. I Rusland var fjendebilledet ikke Tyskland, og ifølge Clark var der ikke noget udpræget behov for at forpligtige sig overfor Frankrig, der nærmest garanteret ville hjælpe Rusland i en krig mod Tyskland alligevel.¹⁰⁷ Som Neilson skriver, så var der ganske vist mange grunde til denne alliance ikke skulle indgås, men Frankrigs og Ruslands styrker komplementerede hinanden: det forholdsvis velhavende Frankrig og det folkerige Rusland.¹⁰⁸ Selvom alliancen med Rusland ikke gav Frankrig mulighed for revanche mod Tyskland, gav den sikkerhed, og når tiden ikke var moden til en genforhandling af situationen i Europa, var Afrika et oplagt alternativ. I Frankrig var der desuden en forsigtig tro på, at det britisk-tyske forhold ikke var til tæt venskab, med baggrund i resultatet af den japansk-kinesiske krig i 1895 og Telegram-krisen, og måske kunne Frankrig endda forvente et tysk pres på Storbritannien, hvis det kom til en krise.¹⁰⁹ Dermed var der mange gode grunde til, at Frankrig ønskede at teste den britiske kontrol med Egypten.

I Frankrig fandtes der en stærk kolonialistisk gruppe i parlamentet, der ønskede en mere aktiv fransk kolonipolitik, hvilket udenrigsminister Gabriel Hanotaux,¹¹⁰ der i kraft af den fransk-russiske alliance havde lagt en anti-britisk linje, ønskede at føje.¹¹¹ I Frankrig havde det, ifølge Andrew, været håbet helt frem til 1892, at Storbritannien ville holde sit ord og frivilligt forlade Egypten, men denne tro var nu ved at forsvinde, og Frankrig måtte derfor enten acceptere et britisk Egypten, eller udfordre Storbritannien.¹¹² Fashoda-affæren havde sin baggrund i denne uenighed om magten i Egypten, som Storbritannien og Frankrig havde været nogenlunde fælles om før 1882.¹¹³ Under et nationalistisk oprør mod europæisk dominans i 1882 havde Storbritannien succesfuldt sikret Khedivens fortsatte regering, men også konsolideret deres egen position i landet, på bekostning af Frankrig. Ud over uenigheden om kontrollen med Egypten var den britiske og franske strategi for Afrikas kolonisering også i konflikt med hinanden.¹¹⁴ Frankrig søgte en kolonisering mod øst, og en ubrudt kontrol med Niger floden og en forbindelse med Nilen. Storbritannien søgte en ubrudt kontrol med en Nord-Syd linje, der forbandt Egypten med Sydafrika. Disse to linje stødte ind i hinanden i Sudan, som var tidligere egyptisk område. Storbritannien havde besluttet, i Egyptens navn, at erobre Sudan, hvilket blev gjort med en britisk-egyptisk hær under ledelse af Kitchener. Med baggrund i dette sendte Hanotaux, også

¹⁰⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 128

¹⁰⁸ Neilson, "The Ententes", s. 94

¹⁰⁹ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 91

¹¹⁰ Gabriel Hanotaux (1853-1944), fransk udenrigsminister 1894-1895 og 1896-1898

¹¹¹ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 132

¹¹² Andrew, Christopher, "France and the Making of the Entente Cordiale", *The Historical Journal*, vol. 10 no. 1, 1967, s. 90

¹¹³ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 90

¹¹⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 142

under pres fra senere udenrigsminister, daværende koloniminister Delcassé,¹¹⁵ Marchand-ekspeditionen af sted til Fashoda i Sudan.¹¹⁶ I regeringskredse var der ikke meget håb om succesfuldt at udfordre britisk kontrol med Egypten og vinde, men som Taylor skriver det, var hele affæren fra start til slut et forsøg på, at opnå en kompensation for en situation Frankrig var ude af stand til at ændre.¹¹⁷

3.5 Fashoda-krisen i britisk perspektiv

Nyheden om sammenstødet ved Fashoda blev mødt med stor ophidselse i både den franske og britiske befolkning, der kaldte på en aggressiv kurs som svar på modpartens ekspansionisme.¹¹⁸ Denne konflikt er interessant, ikke fordi den medfører store ændringer i britisk udenrigspolitik, men i stedet fordi den står som en af *Splendid isolations* succeser.¹¹⁹ Alligevel kan der ses en potentiel fare, hvis Frankrig havde ret i den vurdering, der nævnes i ovenstående afsnit. På trods af, at det var en succes, der viste britisk frihed til at manøvrere, så er en forståelse af denne succes væsentlig for at forstå en senere forandring af den britiske opfattelse af deres udenrigspolitiske position.

Fashoda-affæren kunne teoretisk udvikle sig til reel krig med varierende grader af diplomatisk pres fra tredjepartslande, og en eventuel tilslutning til den franske sag mod Storbritannien. Denne risiko skal vurderes, og faren for at den britiske politik fører til en eskalering, skal bestemmes. Derfor ses der herunder nærmere på tre scenarier, hvor der startes med den værst tænkelige situation, en konflikt med Frankrig, Rusland og Tyskland i samlet front, hvor Tyskland i så fald ville være den usikre. Derefter vurderes muligheden for, at Rusland, som Frankrigs allierede, ville gå ind på fransk side, og til sidst ses der på Frankrigs muligheder for selv at tage kampen op mod Storbritannien.

3.5.1 Alle mod én: Kontinentalkoalition

Fra introduktionen til den udenrigspolitiske situation, de britiske interesser og forholdet landende imellem er det let at forstå, hvorfor konflikt med Tyskland sammen med dobbeltalliancen ville have været til stor bekymring for Storbritannien. En samling af kontinentet

¹¹⁵ Théophile Delcassé (1852-1923), fransk politiker, bl.a. udenrigsminister 1898-1905 og 1914-1915

¹¹⁶ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 133

¹¹⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 380

¹¹⁸ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 158

¹¹⁹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 381

mod Storbritannien ville i sig selv have udgjort en stor fremtidig risiko i forhold til andre kriser, der kunne opstå. Hvis Tyskland hjalp Frankrig, ville det kunne betyde, at uvenskabet mellem Frankrig og Tyskland ville blive dæmpet, og kløften mellem de to kontinentalblokke blive helet, med Storbritannien stående udenfor, i sandhed isoleret. Hverken tripelalliancen eller dobbeltalliancen ville længere have behov for at række hånden ud til Storbritannien, der til gengæld ikke ville kunne manøvrere mellem dem for at opnå den bedst mulige stilling. Det kunne endvidere give Rusland frihed til at presse på for indrømmelser i Kina og Mellemøsten. Alt dette uden nogen krig var erklæret, for det er langt fra sikkert, at Tyskland ville gøre en forskel rent militært i forhold til britisk kontrol med Egypten. På trods af den nye tyske retorik og flådeudbygningsprogrammet var den tyske flåde endnu ikke tilnærmelsesvis stor nok til at blive opfattet som en trussel i 1898, den indgik først i senere vurderinger af den trussel, den kunne komme til at udgøre, hvis udbygningen fortsatte.¹²⁰ Den britiske flåde ville være i stand til at forhindre en invasion af de britiske øer, men samtidig være i fin form til at standse forstærkninger til Afrika mod de to flåder, der talte.¹²¹

Det står derfor rimelig klart, at Tyskland ikke udgjorde en militær trussel i forhold til forsvaret af Egypten, men derimod var de politiske konsekvenser af et samlet Europa skræmmende. Alt dette er selvfølgelig ligegyldigt, hvis der ikke var en reel risiko for, at Tyskland ville støtte Frankrig. Bülow var hurtig til at fjerne bekymringer i London, ved at slå fast, at Tyskland var neutral i forhold til affæren.¹²² Cockfield uddyber den tyske stillingtagen med, at siden Tyskland ikke havde nogen krav i området, og ikke havde nogen traktatmæssige forpligtigelser overfor hverken Frankrig eller Storbritannien, var neutralitet den logiske officielle position.¹²³ Wilhelm II¹²⁴ var desuden meget tilfreds med ingenting at foretage sig, så længe Storbritannien og Frankrig styrede mod krig, samtidig med at Bülow havde aflæst, at Frankrig blot forsøgte at tiltrække international opmærksomhed, uden nødvendigvis at kunne gøre ret meget ved det.¹²⁵ En endelig løsning af Egypten-spørgsmålet var heller ikke i tysk interesse, da dette ville fjerne en uenighed mellem briterne og franskmændene, hvilket ville åbne for et tættere forhold mellem dem.¹²⁶ Forholdet mellem Storbritannien og Tyskland var desuden langt fra fjendtligt, tværtimod var der også i 1898 forhandlinger om alliancemuligheder, og selvom disse forblev resultatløse,

¹²⁰ Seligmann, Matthew S., "Switching horses: The admiralty's recognition of the threat from Germany, 1900–1905", *The International History Review*, 30:2, 2008, s. 257

¹²¹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 84

¹²² Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 259

¹²³ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 259

¹²⁴ Wilhelm II (1859-1941), tysk kejser 1888-1918

¹²⁵ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 259-260

¹²⁶ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 142

var forholdet godt.¹²⁷ Billedet af et rimeligt tysk-britisk forhold bakkes op af store dele af forskningen, såsom Chamberlain, Cockfield og MacMillan.¹²⁸ Det gode forhold er ikke det eneste synspunkt, da Kennedy påpeger, at forholdet mellem Storbritannien og Tyskland havde lidt siden afskedigelsen af Bismarck og var præget af manglende tillid, på trods af indgåelsen af flere aftaler.¹²⁹ Dertil kommer, at Bülow's retorik omkring en tysk *Weltpolitik* og det tyske flådeudbygningsprogram blev fulgt af en stærkt anti-britisk propaganda.¹³⁰

Uanset hvor godt forholdet mellem Storbritannien og Tyskland var, eller om det, som Kennedy påpeger, var begyndt at blive køligere, var den tyske udmelding, at de holdt sig neutrale overfor affæren. Dette gav Storbritannien et rum til at manøvrere i forhold til dobbeltalliancen, og gav en ganske anden risikovurdering, end hvis affæren havde medført en samling af kontinentet. Salisbury vurderede ganske rigtigt også, at fransk frygt og fjendtlighed overfor Tyskland dømte muligheden for en kontinentalkoalition ude, og tog brodden af den franske udfordring.¹³¹

3.5.2 Dobbeltalliancen

Selvom Tyskland valgte en neutral stilling til affæren, var der stadig en risiko for, at Rusland ville hjælpe sin allierede. Hvor konsekvenserne ved en tysk indblanding skræmte pga. de politiske konsekvenser, så var det britisk-russiske forhold i forvejen anstrengt. Årsagerne til det anstrengte forhold er blevet beskrevet tidligere, og det kan her opsummeres som centreret omkring overlappende interesser i forhold til Mellemøsten, Indien, Kina og kontrollen med udsejlingen fra Sortehavet.¹³² For Storbritannien var risikoen, at en hård kurs overfor Frankrig ville medføre en krig, hvor Rusland gik ind med sin store hær og truede britiske besiddelser i hele Asien. En moderne reevaluering af den russiske styrke kan efterlade et billede af et stort fattigt land uden et naturligt forsvar, som MacMillan skriver: "*There had always been an element of bluff in Russia's claim to be a European power.*"¹³³ I 1890'erne var det dog det store Rusland, dets ekspansion og potentiale, der måtte ses på, og samtidig blev der bygget jernbaner i Rusland, der ville medføre hurtigere troppetransporter i nærheden af Afghanistan og Indien.¹³⁴

¹²⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 379

¹²⁸ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 160, Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 260-261 og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 49-50

¹²⁹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 204-205

¹³⁰ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 221-223

¹³¹ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 90

¹³² Otte, "'Floating Downstream'?", s. 103

¹³³ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 193

¹³⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 197

Alliancen med Frankrig forpligtigede ikke Rusland til at hjælpe Frankrig i Afrika, da alliancen var defensiv, og primært tænkt i forhold til risikoen for en krig med tripelalliancen, men den fælles rivalisering med Storbritannien gav den selvfølgelig en anti-britisk dimension.¹³⁵ De franske forventninger om russisk opbakning til deres opgør i Afrika blev til fransk skuffelse ikke indfriet. Som Taylor skriver det, så bød Rusland konflikten velkommen, men der var ikke noget ønske om at støtte Frankrig i større grad, end de havde støttet Tyskland i Transvaal.¹³⁶ Clark peger også på, at de to allierede var for fjerne fra hinanden i koloniinteresser til for alvor at være i stand til, og have lyst til, at hjælpe, en observation, der gøres gældende i Fashoda-affæren.¹³⁷ Samtidig var Rusland optaget af at ekspandere sin egen kontrol i Manchuriet, hvor situationen var blevet noget mere ugenomsigtig efter den japansk-kinesiske krig.¹³⁸ Rusland gav dog vage løfter om, at Egypten-spørgsmålet en gang i fremtiden kunne tages op igen, ifølge Taylor, uden tvivl med baggrund i forventningen om et fremtidigt behov for at fjerne britisk opmærksomhed fra Asien.¹³⁹

Skulle Rusland have været i humør til at hjælpe Frankrig, ville den russiske hær ganske vist kunne true Indien, men den kunne ikke true Afrika. Den britiske to-magtsstandard var som bekendt udtænkt som et svar på den mulige samlede trussel fra den franske og russiske flåde, og der er ganske mange grunde til, at den britiske regering ikke mente, at en flådekrig for alvor ville true den britiske stilling. Igennem 1880'erne og 90'erne var der en stor bekymring over de hastigt voksende fjendtlige flåder, og udsigten til at være i undertal i Middelhavet, særligt efter indgåelsen af dobbeltalliancen i 1894.¹⁴⁰ Rolo skriver, at i 1898 var den russiske flåde lige blevet revurderet, og konklusionen var, at den tidligere havde været overvurderet.¹⁴¹ Dette synspunkt bakkes op af Seligmann, der skriver, at den russiske flåde var plaget af mange udfordringer, såsom langtrukne designdiskussioner, der ofte medførte skibsplaner, der var umulige at føre ud i virkeligheden pga. for ringe skibsværfter, foruden store problemer med dårlig vedligeholdelse, med lav moral og ringe disciplin blandt søfolkene.¹⁴² Hvis Fashoda-affæren udviklede sig til krig, ville det ifølge Salisbury blive en flådekrig, og denne var Storbritannien i fin form til at vinde.¹⁴³ I det britiske udenrigsministerium var der desuden en tro på, at selvom forhandlinger med

¹³⁵ Neilson, "The Ententes", s. 95

¹³⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 381

¹³⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 128

¹³⁸ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 89

¹³⁹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 381

¹⁴⁰ Otte, "From "War-in-Sight" to Nearly War", s. 702-703

¹⁴¹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 84

¹⁴² Seligmann, Matthew S., "Britain's Great Security Mirage: The Royal Navy and the Franco-Russian Navan Threat, 1898-1906", *Journal of Strategic Studies* 35:6 2012, s. 863-864

¹⁴³ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 84

Tyskland ikke førte til noget, ville Tyskland ikke lade Frankrig og Rusland vinde over Storbritannien, da dette ville efterlade Tyskland alene mod dobbeltalliancen.¹⁴⁴

3.5.3 Frankrig isoleret?

Problemet med et scenarie, der ender i en britisk-fransk krig over Fashoda, virker stærkt urealistisk. Den franske flåde var, ifølge Seligmann, den russiske overlegen med veltrænede søfolk og dygtige officerer, men den led under hurtigt skiftende målsætninger, med det resultat, at: *"French naval materiel was the least homogenous in the world."*¹⁴⁵ Den franske hærs størrelse betød meget lidt, hvis ikke flåden kunne give den adgang til potentielle slagmarker i Afrika eller den ultimative sejr igennem en invasion af de britiske øer. På trods af denne nøgterne vurdering af de franske muligheder, skal det nævnes, at der i den britiske befolkning var en frygt for invasion.¹⁴⁶

Når det franske udgangspunkt ser så dårligt ud, i hvert fald i et tilbageblik, virker det usandsynligt, at den franske regering, med Delcassé i spidsen for udenrigspolitikken, havde troet på deres egne muligheder for at tvinge Storbritannien ud af Egypten. Med en dårligt forberedt flåde, en stor hær låst fast i Frankrig og kun en håndfuld soldater på stedet ved Fashoda, overfor en mindst dobbelt så stor flåde og en mange gange større erfaren hær i Sudan, virker argumentet for, at de franske intentioner var diplomatiske, troværdigt. Taylor skriver, at der ingen illusioner var i Frankrig om at tvinge Storbritannien ud, men at ønsket blot var opmærksomhed på problemstillingen, der kunne resultere i en eller anden form for kompensation.¹⁴⁷ Ud over de ringe muligheder for at søge en militær løsning var Frankrig også plaget af indenrigspolitiske problemer, med en svag økonomi og Dreyfus-skandalen¹⁴⁸ blussede også op igen.¹⁴⁹ Den tredje franske republik var ifølge MacMillan meget ustabil,¹⁵⁰ og Dreyfus-skandalen afslørede en hær, der var mere interesseret i at dække over egne fejl for at undgå

¹⁴⁴ Otte, T. G., *"The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy, 1865-1914"*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 275

¹⁴⁵ Seligmann, "Britain's Great Security Mirage", s. 864

¹⁴⁶ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 231

¹⁴⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 380

¹⁴⁸ Langvarig skandale, der delte Frankrig. Officeren Alfred Dreyfus blev i 1894 dømt for spionage.

Allerede i 1895 blev det opdaget af militæret, at en anden officer, Charles Esterhazy, var den skyldige, et faktum der blev forsøgt skjult. På trods af beviserne for Dreyfus uskyld blev han dømt skyldig igen i en ny dom i juni 1898. Sagen blev først endeligt afgjort, med Dreyfus frifindelse, i 1904. Se MacMillan, *"The War That Ended Peace"* s. 152-153

¹⁴⁹ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 158

¹⁵⁰ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 154

prestigetab, end i at standse udleveringen af følsomme oplysninger til Tyskland.¹⁵¹ Frankrig måtte sætte sin lid til Tyskland og Rusland, og Fashoda-affæren kunne måske forbedre forholdet til Tyskland og forstærke alliancen til Rusland. Delcassé måtte hurtigt indse, at Tyskland ikke ville arbejde for at forbedre forholdet til Frankrig, og Rusland tilbød kun den svageste verbale opbakning.¹⁵²

I Storbritannien blev der ikke set mange grunde til at lade som om, at Egypten var et åbent spørgsmål, de andre stormagter burde være med til at diskutere.¹⁵³ Som Rolo skriver, var Salisbury overbevist om den britiske flådes overlegenhed overfor Frankrig, og selv hvis Rusland gik ind på fransk side, ville flåden kunne klare opgaven.¹⁵⁴ Storbritannien fornemmede den franske svaghed, og nægtede enhver bred aftale om Egypten eller Sudan.¹⁵⁵ Salisburys politik overfor Frankrig blev, at der ikke var noget at forhandle om, og at indgå i en diskussion ville kun føre til forviklinger. Taylor formulerer de britiske argumenter overfor Frankrig som værende Middelhavsflåden og Kitcheners hær i Sudan.¹⁵⁶ Frankrig måtte søge en diplomatisk aftale, der kunne forhindre en total ydmygelse, men Storbritannien afviste, og dermed havde Frankrig to valgmuligheder: Krig eller tilbagetog. Delcassé noterede den nødvendige franske konklusion: *"We have only arguments down there, and they have soldiers."*¹⁵⁷ Den franske vurdering af egne udenrigspolitiske muligheder havde ramt ved siden af, mens briterne havde haft ret i deres forventninger til kontinentalmagternes interne uenigheder.

3.6 Isolation: Politik eller konsekvens?

Det fuldstændige tilbagetog, som Frankrig blev tvunget ud i, blev ikke uden konsekvenser, men i Storbritannien var det en sejr for Salisburys politik. Før den franske udfordring havde Salisbury, ifølge Chamberlain, været bekymret over udsigten til reel isolering, med baggrund i de tyske provokationer i forhold til Sydafrika og dobbeltalliancen.¹⁵⁸ For at undgå at blive placeret udenfor det europæiske system af alliancer forsøgte koloniministeren Chamberlain¹⁵⁹ at få en

¹⁵¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 152-153

¹⁵² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 380-381

¹⁵³ Otte, "From "War-in-Sight" to Nearly War", s. 707

¹⁵⁴ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 84

¹⁵⁵ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 158

¹⁵⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 381

¹⁵⁷ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 261

¹⁵⁸ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 160

¹⁵⁹ Joseph Chamberlain (1836-1914), britisk politiker, bl.a. koloniminister 1895-1903

aftale med Tyskland, som også Salisbury foretrak frem for Frankrig eller Rusland.¹⁶⁰ Disse forhandlinger førte som bekendt ikke til nogen alliance, men i stedet til en række mindre aftaler om lån og kolonier. Forholdet til Tyskland viste sig også godt nok til, at tyskerne ikke valgte en politik, der ville forhindre briterne i at sikre en total sejr i Fashoda-affæren. Når Salisbury foretrak at være fri for allianceforpligtigelser, var det betinget af netop muligheden for at skifte side mellem flere grupperinger.¹⁶¹ Bekymringen over isolationen blev først alvorlig nok til at sende Chamberlain til Berlin, da Salisbury ventede en konflikt med Frankrig et eller andet sted i Sudan. Som Rolo skriver, viste situationen sig at være med omvendt fortegn: Det var Frankrig, der stod isoleret.¹⁶²

Det ydmygede Frankrig måtte også drage nogle konklusioner med baggrund i nederlaget og i den manglende styrke, der fandtes i alliancen med Rusland. Cockfield skriver, at stemningen i Frankrig efter Fashoda-affæren var stærkt anti-britisk, men der fandtes også en vrede og skuffelse over Rusland og den ubrugelige dobbeltalliance.¹⁶³ Selvom der generelt har manglet tro på, at Delcassé var seriøs, så fastholder Cockfield, at hadet til Storbritannien var så dybfølt, at hvis diplomatiske forhandlinger med Tyskland var blevet håndteret korrekt, så havde de mødt bred opbakning i Frankrig.¹⁶⁴ Det ville ikke have været let, og Clark påpeger, at enhver forhandling med Tyskland måtte have Alsace-Lorraine som tema, og en permanent alliance krævede en løsning af dette spørgsmål, hvilket ifølge Tyskland kun var muligt, hvis Frankrig anerkendte grænsen fra 1871.¹⁶⁵ Dette var forhindringen for en bedring af det tysk-franske forhold før Fashoda-affæren, og var det stadig, hvilket Cockfield også anerkender, men han understreger, at der var et vindue, hvor Alsace-Lorraine blev erstattet af Fashoda i den franske bevidsthed.¹⁶⁶

Splendid Isolation, hvis dette kan siges at have været en politik, var ikke nødvendigvis et aktivt valg, men kan ifølge Chamberlain, blot være resultatet af manglende britisk indflydelse på kontinentet, især hvis denne indflydelse skulle kunne veksles til alliancer.¹⁶⁷ De britiske forsøg på at opnå en alliance med Tyskland havde været uden succes, bl.a. fordi Tyskland ikke var interesseret i at provokere et fjendskab med Rusland, eller i at blive Storbritanniens hær på

¹⁶⁰ Marsh, "The End of the Anglo-French Commercial Alliance", s. 37 og Chamberlain, 'Pax Britannica', s. 160

¹⁶¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 39

¹⁶² Rolo, *Entente Cordiale*, s. 73

¹⁶³ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 262

¹⁶⁴ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 266

¹⁶⁵ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 132 og 135

¹⁶⁶ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 262

¹⁶⁷ Chamberlain, 'Pax Britannica', s. 8

kontinentet.¹⁶⁸ Fashoda-affæren havde ikke ændret på dette forhold, og dermed var en alliance med Tyskland ikke mulig. Forhandlinger med Rusland have ført til en række aftaler om jernbaner i Kina, men de mange uenigheder om grænseområder gjorde, at seriøse tilnærmelsesforsøg var urealistiske.¹⁶⁹ Forholdet til Frankrig må også, med Cockfields ovennævnte betragtninger, siges at være uden udsigt til tæt samarbejde eller alliance. Spørgsmålet er, om der var nogen grund til at opfatte dette som et problem. For Salisbury var der ikke tvivl om, at isolation ikke var begrundet med svaghed, men et aktiv valg, som følge af en lang tradition, hvor Storbritannien har stået som garant for magtbalancen.¹⁷⁰ Før Fashoda kan der have været en, ganske vist minimal, risiko for en samling af kontinentet, og der var derfor god grund til at arbejde for et tæt forhold til Tyskland, for at undgå et scenarie, hvor Storbritannien i sandhed var isoleret. Fashoda viste, hvor splittet kontinentet var, at de interne fjendtligheder ville forhindre en koalition og dermed give Storbritannien plads til at manøvrere.¹⁷¹ Ifølge Taylor viste Fashoda-affæren derfor den britiske position som sikker, Middelhavet var beskyttet og ruten til Indien sikret.¹⁷² Bartlett skriver ganske rigtigt, at frie hænder ikke er det samme som *Splendid Isolation*,¹⁷³ men uanset navnet for politikken, foretrak Salisbury at være fri for forpligtigelser,¹⁷⁴ og Fashoda-affæren havde vist denne politik som både realistisk og i stand til at beskytte britiske interesser.

3.7 Konklusion

Fashoda-affæren havde store konsekvenser for udenrigspolitikken og selvforståelsen, ikke i Storbritannien, men i Frankrig. Den britiske politik i forhold til den franske udfordring havde været en succes og en bekræftelse af Salisburys greb om udenrigspolitikken, hvor han opfattede Storbritannien som hævet over kontinentet, og som stillet bedst ved kun at skulle forsvare egne interesser. I Storbritannien havde den valgte politik sikret landets interesser, selv på randen af en krig, uanset hvor urealistisk det var, at Frankrig ville gå så langt. De personer i britisk politik og statsapparatet, såsom Chamberlain, der frygtede Salisburys ønske om frie hænder og hans modstand mod forpligtigelser, ville føre til farlige situationer, blev vist, at der ikke var nogen virkelig fare for en samling af kontinentet mod Storbritannien. I dette ses hele rationalet for Salisburys såkaldte isolationspolitik, da han på ingen måde ønskede, at Storbritannien stod

¹⁶⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 235

¹⁶⁹ Neilson, "The Ententes", s. 96

¹⁷⁰ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 40

¹⁷¹ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 89-90

¹⁷² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 382

¹⁷³ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 90

¹⁷⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 37

alene, men det vigtigste var, at de andre ikke stod samlet. Den nyere litteratur vægter, som skrevet i forskningsoversigten, aktørindflydelse højt, men det er svært at forestille sig, at Salisburys traditionelle udenrigspolitik skulle kunne ændres uden et udefrakommende pres eller oplevelsen af en ændret britisk styrke. Modstanderne mod isolationen havde ret i, at politikken skabte en afhængighed af forhold, det var svært at kontrollere, såsom de andre stormagters indbyrdes relationer. På trods af, at de havde ret i, at der var en fare ved isolationspolitikken, havde de ikke mange muligheder for at ændre synet på en traditionel politik, der skabte resultater og tryghed for britiske interesser. Det var Frankrig, der med sin alliancepolitik stod reelt isoleret og magtesløs under Fashoda-affæren, ikke Storbritannien. Så længe Europa var splittet behøvede Storbritannien ikke alliancer med andre stormagter, højst en venskabelig dialog, der sikrede muligheden for at sælge sig selv så dyrt som mulig.

4 Det overbebyrdede Imperium

Tre vigtige områder bliver behandlet i dette kapitel, den økonomiske udvikling i perioden, Boerkrigen og Bokseropstanden. I kapitlet argumenteres der for, at der opstod et strukturelt pres på den britiske udenrigspolitik, samtidig med, at der i 1900 kom en ny udenrigsminister. Igennem 1890'erne og især under Boerkrigen fremvokser der en forståelse af imperiet som under pres, ude af stand til at løfte opgaven til fulde. Dermed bygges der ovenpå forrige kapitels behandling af Fashoda-affæren og den særlige britiske isolationspolitik, hvor Fashoda-affærens afslutning kan forstås som en britisk sejr, der styrkede den traditionelle udenrigspolitik. Derfor lukkes dette kapitel også af med en diskussion af de britiske muligheder for at føre en anden politik, og i hvor høj grad alliancen med Japan repræsenterer et brud med isolationen. Uanset om alliancen med Japan var et brud med den traditionelle udenrigspolitik, sker der i de år, der dækkes her i kapitlet en forandring. Centrale personer udskiftes, såsom Salisbury, ligesom der sker udskiftninger internt i udenrigsministeriet, dvs. der sker et aktørskifte samtidig med den traditionelle politik er under et strukturelt pres.

4.1 Imperiets pris

Følelsen af nedgang for imperiet udviklede sig i de år, der behandles i dette kapitel, særligt under Boerkrigen. Det store imperium trak ressourcer, den lille hær og en spredt flåde skabte bekymring.¹⁷⁵ Lord Curzon¹⁷⁶ satte ord på denne fornemmelse af det hensygnende imperium, citeret af Steiner, ved at udtale: *"The pessimists are abroad in the land, we can hardly take up our morning newspaper without reading of the physical and moral decline of the race. Beaten in cricket. Beaten in polo. Every man over 50 is a Cassandra."*¹⁷⁷ I dette afsnit skal imperiet i tal behandles nærmere, både for at opnå en forståelse for Storbritanniens muligheder, men også for at forstå den britiske udvikling i sammenligning med de andre stormagter. Udgangspunktet vil være den samling af data, som Taylor præsenterer i *"The Struggle for Mastery of Europe, 1848-1918"*, men den litteratur, der ellers bliver anvendt andre steder, inddrages også for at nuancere billedet. Bl.a. peger Kennedy på den økonomiske udvikling som én af de væsentligste faktorer i forhold til den i disse år voksende britisk-tyske mistro.¹⁷⁸ Økonomien kan derfor ses

¹⁷⁵ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 41

¹⁷⁶ George Nathaniel Curzon (1859-1925), konservativ politiker, vicekonge og generalguvernør af Indien 1899-1905, udenrigsminister 1919-1924

¹⁷⁷ Steiner, "British power and stability", s. 25

¹⁷⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 410

som en årsag til en voksende gruppe ønskede en anden udenrigspolitik end den, Salisbury leverede.

Taylor anvender overordnet to faktorer til at beskrive udviklingen i blandt stormagterne i perioden, det værende bevægelserne i militære udgifter samt produktionen af de to vigtigste industriressourcer, kul og stål. Udgifterne til hæren og flåden beskriver den umiddelbare evne til at forsvare sig og anvende magt, dvs. styrken på kort sigt, mens produktionen af kul og stål giver et billede af den enkelte stormagts evne til, hvis en konflikt blev langvarig, at opretholde denne styrke.¹⁷⁹ Dette er vigtigt, fordi stormagter ifølge Taylor ultimativt var magtorganisationer, og på trods af, at de som stater også har haft andre mål, såsom deres befolkningers velfærd, er den grundlæggende test for stormagtsstatus evnen til at føre krig.¹⁸⁰

Tabel 1 Stormagternes estimerede forsvarsudgifter, 1870-1914 (i millioner £)

	1870	1880	1890	1900	1910	1914
Tyskland	10,8	20,4	28,8	41	64	110,8
Østrig-Ungarn	8,2	13,2	12,8	13,6	17,4	36,4
Frankrig	22	31,4	37,4	42,4	52,4	57,4
Storbritannien	23,4	25,2	31,4	116	68	76,8
Italien	7,8	10	14,8	14,6	24,4	28,2
Rusland	22	29,6	29	40,8	63,4	88,2

Taylor, "*The Struggle for Mastery in Europe*", s. XXVII

Den periode, som tabel 1 dækker over, viser en tendens til stigende udgifter til forsvaret for alle stormagter. Samtidig må det siges, at der blandt stormagterne var en markant forskel, med to overordnede styrke kategorier. Østrig-Ungarn og Italien skiller sig ud ved at have betydeligt mindre forsvarsbudgetter, og igennem dette speciale er disse to lande også generelt blevet ignoreret, og tabel 1 viser, hvorfor de ikke fyldte meget som selvstændige modstandere eller allierede. Frankrigs situation er også interessant, da de formår at overgå eller følge med Tyskland helt frem til århundredeskiftet, en ikke helt ubetydeligt bedrift, når det med til betragtningen nævnes, at der var mere end 10 millioner flere tyskere end franskmænd i 1890.¹⁸¹ Dette er selvfølgelig grund nok i sig selv til at prioritere forsvaret, hvis der skal være en chance for at kæmpe på lige vilkår. Den britiske politik, der medførte et fravalg af en stor værnepligtsbaseret hær, til fordel for en lille, professionel hær og en stor flåde, er ikke tydelig i tabellen. Denne

¹⁷⁹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXIX

¹⁸⁰ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXIV

¹⁸¹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXV

politik havde den betydning, at briternes forsvarsudgifter ikke rakte så langt, da både flåden og den professionelle hær var dyrere, end de løsninger kontinentet valgte.¹⁸² Den kraftige stigning i forsvarsudgifterne i 1900, hvor beløbet nåede op på £ 116 millioner, stammer fra de ekstra omkostninger, Boerkrigen medførte. Dette illustrerer også, at en fornemmelse blandt britiske politikere og embedsmænd af, at Storbritannien havde svært ved at løfte forsvarsbyrden, ikke har været helt ubegrundet.

Tabel 2 Stormagternes kulproduktion, 1870-1914 (i millioner tons)

	1870	1880	1890	1900	1910	1914
Tyskland	34	59	89	149	222	277
Østrig-Ungarn	8,6	15	26	39	47	47
Frankrig	13,3	19,4	26,1	33,4	38,4	40
Storbritannien	112	149	184	228	268	292
Rusland	0,75	3,2	6	16,2	24,9	36,2
USA	10	64,9	143	244	356	455

Taylor, "*The Struggle for Mastery in Europe*", s. XXIX

Tabel 3 Stormagternes stålproduktion, 1870-1914 (i millioner tons)

	1870	1880	1890	1900	1910	1914
Tyskland	0,3	0,7	2,3	6,7	13,8	14
Østrig-Ungarn			0,5	1,2	2,2	2,7
Frankrig	0,3	0,4	0,7	1,6	3,4	3,5
Storbritannien	0,7	1,3	3,6	5	5,9	6,5
Rusland			0,4	1,5	3,5	4,1
USA		1,3	4,3	10	26	32

Taylor, "*The Struggle for Mastery in Europe*", s. XXX

Ses der isoleret på den britiske produktion af de to centrale ressourcer i tabel 2 og 3, ser Storbritannien ud til at klare sig ganske godt, med en rimelig vækst. For at forstå den britiske følelse af nedgang er det nødvendigt at se væksten i relation til de andre stormagter. I 1870 og måske helt frem til 1890 var den britiske industri langt foran enhver konkurrent, mens situationen fra 1890 var præget af mere ligeværdige stormagter. Selvom Storbritannien klarer sig godt, var den relativt dårligere økonomiske position stadig grund til bekymring for dele af det politiske liv, og særligt højrefløjen frygtede, at tabet af økonomisk overlegenhed betød, at

¹⁸² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXVII

flådens overlegenhed kunne udfordres.¹⁸³ Denne bekymring voksede igennem 90'erne, og ifølge Hyam var den militære tænkning fuldstændigt defensiv, nærmest defaitistisk.¹⁸⁴

Bekymringen over den britiske situation var måske ikke helt grundløs. Tyskland, der sad med en hastigt voksende økonomi, havde som bekendt ytret ønske om at spille en større rolle internationalt, og udbyggede sin flåde med henvisninger til Storbritannien. Magtforholdet på kontinentet kunne også give anledning til bekymring, da Frankrig og Tyskland i 1870 havde været på nogenlunde samme økonomiske niveau, set ud fra kul og stål, så overskyggede Tyskland nu Frankrig, og indhentede Storbritannien i begyndelsen af det 20. århundrede.¹⁸⁵ Samtidig begyndte Rusland fra 1890'erne at udvide deres økonomi, fra at have været den klart mest tilbagestående magt, i en imponerende hastighed, også hurtigere end nogen anden, til i 1914 at have opbygget en kul- og stålproduktion på samme størrelse som Frankrig.¹⁸⁶ Dermed var det Tyskland, der havde fået ambitioner om kolonier¹⁸⁷ og den gamle rival Rusland, der fremviste den største vækst, til gengæld blev Frankrig stadigt dårligere stillet. Ud fra tallene er det tydeligt, at der er foregået en forskydning af magten, og at den tidligere så markante britiske overlegenhed ikke længere er så udtalt.

4.2 Under pres

I dette kapitel skal to store begivenheder behandles, først Boerkrigen og derefter Bokseropstanden. Den første var alvorlig nok i sig selv, da den blev langvarig, mødte massiv international fordømmelse og som det kan ses i tabel 1 også meget dyr. Den anden krise burde isoleret set ikke have været et problem, men pga. Boerkrigens store ressourcekrav stod Storbritannien dårligt i forhold til at tage en international førerrolle i Kina. Med forsvaret i Indien allerede stærkt svækket pga. Sydafrika, kunne Storbritannien ikke sætte hårdt mod hårdt, hvis Rusland fik ideer om grænseændringer i det nordlige Kina. Til at illustrere de muligheder Storbritannien havde overfor de andre stormagter, og hvilke forventninger de kunne have til deres politik under de to konflikter, opstilles scenarier. Heri ses der på samarbejds- og konfliktområder i forhold til den enkelte stormagt, hvilket sættes i relation til den vigende økonomiske position, briterne indtog.

¹⁸³ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 307

¹⁸⁴ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 119

¹⁸⁵ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXX

¹⁸⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. XXX-XXXI

¹⁸⁷ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 410

4.3 Boerkrigen

Boerkrigen 1899-1902, der egentlig er den anden Boerkrig, var en krig mellem Storbritannien og de to sydafrikanske Boerrepublikker, Transvaal og Oranjestaten. Uenigheder om kontrol med ressourcerige områder, og i et krav om fuld stemmeret og rettigheder til britiske borgere i de to republikker udgjorde baggrunden for krigen.¹⁸⁸ I 1895 havde Cecil Rhodes¹⁸⁹ og en række sydafrikanske forretningsfolk udtænkt en plan om at sende en mindre styrke til Johannesburg i Transvaal, hvor meningen var at opildne til oprør blandt de mange britiske borgere der, før boerne kunne reagere. Dette foretagende blev dog opdaget, og alle tropper blev arresteret. I denne forbindelse sendte Kejser Wilhelm II af Tyskland et telegram til præsident Kruger¹⁹⁰, hvori han udtrykte sin sympati for Boerrepublikken, og ønskede tillykke med sejren, hvilket skabte stor vrede i Storbritannien.¹⁹¹ Hele denne affære havde ikke løst nogen problemer, tværtimod, og i 1899 blev det besluttet at forsøge en forhandling om rettigheder til de britiske borgere i Transvaal. Disse forhandlinger endte med et ultimatum fra Storbritannien, der forlangte lige rettigheder for alle, der blev besvaret med et ultimatum fra Transvaal, der forlangte alle britiske tropper fjernet fra grænsen indenfor 48 timer.

Det enorme britiske imperium med alle sine kolonier, sin veltrænede professionelle hær og verdens største flåde og trods alt meget stærke økonomi lignede en klar vinder i forhold til de to små sydafrikanske Boerrepublikker Transvaal og Oranjestaten. Boerne håbede på, at de kunne slå Sydafrika, før den britiske hær kunne nå frem, og at de på længere sigt ville kunne inddrage andre stormagter for at lægge pres på Storbritannien. Briterne regnede derimod med, Boerne ville overgive sig uden kamp, eller efter et kort møde med de britiske soldater.¹⁹² Begge forventninger blev vist fejlagtige, da Boerne ikke gav op uden en langvarig kamp, og de andre stormagter kom dem ikke til hjælp. Denne krig er af mange historikere, såsom Chirol, Hyam, Chamberlain, Bartlett m.fl. blevet nævnt som årsag til en dyb selvransagelse i Storbritannien, hvor det blev fundet nødvendigt at se kritisk på både den førte forsvarspolitik og udenrigspolitik.¹⁹³ Andre, såsom Taylor, gør opmærksom på, at selvom der var en fare for en

¹⁸⁸ Ferguson, Niall, *Empire – How Britain Made the Modern World*, Penguin Books, London 2003, s. 273-274

¹⁸⁹ Rhodes, Cecil John (1853-1902), britisk forretningsmand, imperialist og premierminister i Kapkolonien 1890-1896

¹⁹⁰ Kruger, Stephanus Johannes Paulus (1825-1904), præsident i Transvaal 1883-1900

¹⁹¹ Chamberlain, *Pax Britannica*, s. 160

¹⁹² Taylor, A. J. P., "The Boer War", i *From the Boer War to the Cold War, Essays on Twentieth-Century Europe* red. Chris Wrigley, Penguin Books, 1996, s. 36

¹⁹³ Chirol, Valentine, "The Boer War and the International Situation, 1899-1902", i *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919*, red. A. W. Ward og G. P. Gooch, vol. 3, Cambridge University Press 1923, s. 268, Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 120, Chamberlain, *Pax Britannica*, s. 159 og Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 91

kontinentalkoalition og krigen var langt hårdere end antaget, var den endelige sejr en demonstration til fordel for Salisburys isolationspolitik.¹⁹⁴ Scenariebegrebet vil i dette afsnit blive anvendt til at se på henholdsvis Tysklands, Ruslands og Frankrigs rolle under Boerkrigen, og risikoen for, at den britiske krig ville eskalere.

4.3.1 Tyskland

Den eneste anden stormagt, der kunne siges at have interesser i Sydafrika var Tyskland, og derfor var den tyske stilling i forhold til krigen vigtig. Tyskland havde kolonier på grænsen til Sydafrika, og med telegramkrisen var det blevet gjort klart for Storbritannien, at Tyskland mente at have en ret til at blive hørt, hvis der skulle ske ændringer i området.¹⁹⁵ Det var også i Tyskland, at reaktionen i den brede offentlighed var mest fordømmende overfor Storbritannien, selvom stemningen i Europa meget entydigt var på Boernes side.¹⁹⁶ Havde den tyske regering valgt en fjendtlig kurs overfor briterne, havde de opbakningen til det. Ligesom året forinden under Fashoda-affæren var Tyskland ikke i stand til at gøre en forskel militært i Afrika, flåden var endnu ikke klar. Derfor kunne Tyskland alligevel have lagt et politisk pres, enten alene eller sammen med andre, på Storbritannien til fordel for boernes selvstændighed og britisk mådehold. Selvom Tyskland havde provokeret Storbritannien i Sydafrika tidligere, bl.a. ved at levere våben til boerne, og Rusland og Frankrig tilbød en koalition til at tvinge Storbritannien til forhandling, valgte Tyskland en høflig og neutral kurs.¹⁹⁷

Der var flere grunde til ikke at blande sig i den britiske krig, bl.a. de igangværende forhandlinger om Samoa med Storbritannien og USA. I forhandlinger om kolonier havde Tyskland det problem, at Storbritannien kunne bruge sin flåde til at nedlægge veto i praksis, men et presset Storbritannien betød et forhandlingsvilligt Storbritannien. Som Chirol skriver, endte forhandlingerne i 1899 med en deling af Samoa mellem Tyskland og USA, mens Storbritannien kun i begrænset omfang blev kompenseret andet sted.¹⁹⁸ På overfladen et tegn på det gode britisk-tyske forhold, men som Kennedy påpeger, opfattede Salisbury aftalen som gemen tysk afpresning.¹⁹⁹ Selvom de tyske politikere ytrede en opbakning til et fælles pres på Storbritannien,

¹⁹⁴ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 387

¹⁹⁵ Chirol, "The Boer War and the International Situation", s. 270

¹⁹⁶ Taylor, "The Boer War", s. 37-39

¹⁹⁷ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 160

¹⁹⁸ Chirol, "The Boer War and the International Situation", s. 271 og 277

¹⁹⁹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 241

afviste de at handle på de russiske og franske forespørgsler.²⁰⁰ En fjendtlig kurs overfor Storbritannien ville lukke dem af for Tyskland, og selvom en alliance med Rusland ville være velkommen, ville dette ikke ændre noget i forhold til den allerede eksisterende fransk-russiske alliance.²⁰¹ Hvis der skulle laves noget fælles med Frankrig, ville det desuden, fra tysk side, blive opfattet som en grundlæggende nødvendighed, at Frankrig anerkendte grænsen fra 1871, hvilket var en politisk umulighed i Frankrig.²⁰² I stedet valgte Tyskland den nævnte venligtsindede neutralitet, og takkede for den gode britiske vilje under forhandlingerne om Samoa ved at sende Wilhelm II på statsbesøg under krigen.²⁰³

4.3.2 Dobbeltalliancen: Forskellige mål?

Rusland havde ikke nogen direkte interesser i Sydafrika, men til gengæld mange gode grunde til at gøre tingene sværere for Storbritannien. De to lande havde som bekendt mange konfliktende interesser, og hvor Rusland ikke vurderede Tyskland villig til en koalition under Fashoda-affæren, og heller ikke villig til at give dobbeltalliancen frit spil, var der måske bedre muligheder med Boerkrigen. Det var ikke nogen hemmelighed, at tyskerne også havde ambitioner i Sydafrika, og russerne ønskede at udnytte disse ambitioner. Straks efter krigsudbruddet i 1899 foreslog Rusland både Tyskland og Frankrig en kontinentalkoalition mod Storbritannien.²⁰⁴ Hvis alle tre lande stod sammen, ville den russiske grænse til Tyskland være sikret således, at det var muligt at true Storbritannien i Asien. Dette pres skulle få Storbritannien til at forhandle og forhåbentlig tvinge briterne til at komme med indrømmelser. I Frankrig måtte fjendskabet til Storbritannien balanceres med forholdet til Tyskland.

Det er svært i dag at vurdere, hvor udbredt ønsket om en revanche mod Storbritannien var i Frankrig, eller om de centrale personer i udenrigspolitikken, såsom Delcassé, allerede havde skiftet en konfrontationspolitik ud med et ønske om afspænding. Ifølge Andrew var Delcassé stærkt opsat på at få en kontinentalkoalition med Tyskland, og var skuffet over, at tyskernes svar endte med at være den afvisning, som man må sige kravet om anerkendelse af grænsen, var.²⁰⁵ Ønsket om et bedre forhold til Tyskland nævnes også af Cockfield som væsentligt, og går videre end Andrew ved at skrive, at der var forsøg på at få forhandlet grænseproblemet væk, men

²⁰⁰ Venier, Pascal R., "Théophile Delcassé and the Question of Intervention in the Anglo-Boer War, October 1899-March 1900", i "Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin", red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001, s. 47

²⁰¹ Chamberlain, 'Pax Britannica', s. 144

²⁰² Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 98

²⁰³ Chirol, "The Boer War and the International Situation", s. 277

²⁰⁴ Venier, "Théophile Delcassé", s. 46

²⁰⁵ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 96

tyskerne ikke rigtig troede på, at stemningsskiftet var reelt.²⁰⁶ Bartlett understreger også, at Frankrig svarede positivt, da Rusland forhørte sig om interessen i en fælles intervention imod Storbritannien.²⁰⁷ Overfor sådanne stemmer står bl.a. Chirol, der ikke mener, at Frankrig havde nogen oprigtig interesse i en koalition, da Delcassé allerede var begyndt at tænke i en større aftale med Storbritannien, og ikke ville bytte chancen for britisk venskab med tysk.²⁰⁸ MacMillan anerkender, at Boerkrigen midlertidigt forværrede forholdet mellem Frankrig og Storbritannien, men at Delcassé allerede på det tidspunkt var klar til at indgå en aftale.²⁰⁹ Anerkendelse af Boerkrigen som et vigtigt vendepunkt for Frankrig, må siges at være et muligt kompromis, da Andrew nævner det tyske krav om anerkendelse af grænsen, som afgørende for Delcassé, idet han her blev overbevist om, at en enhver forhandling med Tyskland ville have dette som grundlag.²¹⁰ Det er stadig svært at konkludere, at Frankrig med Delcassé i spidsen for udenrigspolitikken arbejdede målrettet med at få en aftale med Storbritannien, da det skal huskes, som Venier skriver, at Frankrig og Rusland i 1900 reviderede deres alliance, der blev langt mere anti-britisk i indhold.²¹¹

Samtalerne om muligheden for en intervention til fordel for boerne forblev uden resultat også efter 1900, hvor det for omverdenen stod klart, til britisk ydmygelse, at boerne ikke bare holdt ud, men gav den britiske hær betydelige problemer.²¹² Tyskerne talte om intervention og om fælles interesser med Frankrig uden for Europa, men trak i land, når de blev bedt om at konkretisere mulighederne for en fælles linje.²¹³ Frankrig ville ikke være med i en entente med Tyskland, så længe det medførte en accept af grænsen, og afviste derfor, at der skulle være en reel mulighed for en koalition.²¹⁴ Den manglende franske vilje til kompromis var til stor irritation for russerne, hvis udenrigsminister, Muraviev²¹⁵ udtalte om hans franske kollega Delcassé: "... *is a maniac, for whom everything is subordinated to the idea of Revanche. He only sees Strassbourg without thinking of the superior interests of Europe.*"²¹⁶

²⁰⁶ Cockfield, "Germany and the Fashoda Crisis", s. 268-269

²⁰⁷ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 91

²⁰⁸ Chirol, "The Boer War and the International Situation", s. 280-281

²⁰⁹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 162

²¹⁰ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 99

²¹¹ Venier, "Théophile Delcassé", s. 52

²¹² Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 96

²¹³ Venier, "Théophile Delcassé", s. 47

²¹⁴ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 98

²¹⁵ Mikhail Nikolayevich Muraviev (1845-1900), russisk udenrigsminister 1897-1900

²¹⁶ Venier, "Théophile Delcassé", s. 48

4.3.3 Opsamling

Sammenlignes Boerkrigen med Fashoda-affæren var der under Boerkrigen en langt større risiko for Storbritannien. Dette ses bl.a. af den britiske regerings accept af, at en indrømmelse i Afrika og Persien kan blive en nødvendighed. Det samme grundlæggende problem for Frankrig, Rusland og Tyskland var, til britisk held, også gældende under denne krise, og uenigheder imellem de tre store kontinentalmagter forhindrede en sammenslutning. Det betyder ikke, at krigen var omkostningsfri, som det ses af tabel 1 var krigen overordentlig dyr, og samtidig viste den massive problemer i det britiske forsvar.²¹⁷ Problemerne til trods, så fastholder Taylor, at Boerkrigen i endnu større grad var en sejr for *splendid isolation*, da flåden stadig kunne modstå alle de andre tilsammen, og dermed sikre Storbritannien sejren i Sydafrika.²¹⁸ Dette er uden tvivl sandt, men krigen var langvarig, dyr og afslørede en pinligt ringe britisk hær, foruden kravet om en massiv troppekonzentration i Sydafrika, der efterlod imperiet ringe forsvaret andre steder. Dette medførte, ifølge Kennedy, et behov for ikke at se isoleret ud, og han peger på de rimeligt seriøse forhandlinger med Tyskland som bevis for den pressede situation.²¹⁹ Chamberlain ønskede en alliance med Tyskland til at forhindre en ukontrollabel udvikling, men Salisbury planlagde i stedet at give Frankrig indrømmelser i Marokko og i Persien til Rusland, hvis det skulle komme så vidt.²²⁰ Der var dermed en planlægning i forhold til det scenarie, at Rusland skulle få held med koalitionsdrømmen, og tvinge briterne til forhandling. Jeg mener derfor, der kan argumenteres for, at der under Boerkrigen opstod et udenrigspolitisk og økonomisk pres på den traditionelle politik, også selvom Salisbury stadig trak i trådene, og mente man kunne købslå sig igennem problemerne, uden at give afkald på udenrigspolitisk frihed.

4.4 Bokseropstanden

Kina havde længe udgjort et af de varme internationale spørgsmål, idet landet var ustabil og svagt, men samtidig stort og rigt. Ligesom med det osmanniske imperium var spørgsmålet, om Kina skulle bestå eller falde, og i tilfælde af en opløsning, hvem der skulle have hvilken del.²²¹ Kinaspørgsmålet havde været en fast bestanddel af det britiske forhold til Rusland, hvor Rusland søgte en udvidelse og adgang til varmtvandshavne, og Storbritannien ønskede Kinas fortsatte eksistens med baggrund i den lukrative handel, og en modvilje mod et styrkelse af Rusland i Asien.

²¹⁷ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 120

²¹⁸ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 387

²¹⁹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 242

²²⁰ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 390-391

²²¹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 391

I 1899 var et folkeligt oprør mod udenlandsk indflydelse i Kina begyndt, de såkaldte bokserne, og i sommeren 1900 gik den kinesiske regering ind på oprørernes side og erklærede krig mod alle fremmede magter. En international styrke blev samlet for at nedkæmpe opstanden og befri en mindre gruppe af europæere og amerikanere fanget i Beijing. Det skulle tage frem til 1901 at nedkæmpe bokserne, og få en endelig aftale om fred. Under dække af den internationale indsats i Kina valgte Rusland at besætte Manchuriet, som de nægtede at forlade igen.²²² Storbritannien var på denne tid hård presset i Sydafrika, og kunne ikke udfylde den ledende rolle blandt stormagterne, som de gerne ville, og dermed ikke direkte sikre Kinas fortsatte eksistens, og at opstanden ikke blev startskuddet til en deling af landet.²²³ Tyskland blev udpeget til at tage den overordnede ledelse af den allierede indsats, hvilket blev støttet kraftigt af den britiske regering, der håbede Tyskland kunne overtale til at støtte et samlet, åbent Kina, og presse Rusland til at huske, hvor grænsen gik.²²⁴

4.4.1 Tyskland

Balladen i Kina kunne medføre landets undergang og deling, hvilket briterne helst ville undgå, men det betød, at de aktivt måtte arbejde imod russiske interesser. Til dette formål var der i øjeblikket ikke nogen britisk hær, da den var travlt optaget i Sydafrika med et tyndt beredskab andre steder i imperiet som følge deraf. For at stoppe russiske ekspansionsplaner var det nødvendigt, at andre lande så en fordel i et samlet Kina og en villighed til at involvere sig. Storbritannien og Tyskland havde før været enige om, at Kina burde holdes samlet, med åben adgang for alle lande til de kinesiske markeder, en enighed der nu skulle stå sin prøve.²²⁵ I 1900 indgik de to lande en aftale om, at Kina skulle være åbent og tilgængeligt, en aftale der ifølge Taylor kan ses som grundlaget for britisk Kinapolitik.²²⁶ Denne politik bestod af truslen om et fælles britisk-tysk pres på Rusland, hvis Rusland gik over strengen i Kina.

Storbritannien måtte sætte sin lid til interessefællesskabet med Tyskland, og valgte også at give britisk opbakning til tysk lederskab for den allierede indsats overfor Kina og oprørerne.²²⁷ Interventionslandene havde aftalt, at de efter krigen skulle trække sig ud igen, men Rusland lod sine tropper blive i Manchuriet. Tyskland afviste at lægge pres på Rusland sammen med Storbritannien, ligesom de afviste, at deres aftale dækkede Manchuriet, da Tyskland ifølge

²²² Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 161

²²³ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 234

²²⁴ Otte, "'Floating Downstream'?", s. 118

²²⁵ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 50

²²⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 395

²²⁷ Otte, "'Floating Downstream'?", s. 118

MacMillan aldrig ville hjælpe Storbritannien, hvis prisen for den tyske hjælp ville blive problemer i Europa.²²⁸ En vigtig lektie blev lært her, da briterne ikke længere kunne vide sig sikre på tysk opbakning.

4.4.2 Dobbeltalliancen: Rusland og Frankrig

Som beskrevet ovenover havde Rusland egne ambitioner i Kina, der gik på tværs af de britiske, og med de britiske vanskeligheder var chancen der måske for at gøre noget ved sagen. Frankrig havde ikke selv så stærke interesser i Kina som Storbritannien og Rusland, men var involveret i handlen på samme måde som briterne, hvilket vil sige, at de nød godt af det åbne Kina. Uanset hvilke interesser Frankrig havde eller ikke har haft, var alliancen med Rusland vigtigere, fordi Tyskland var vigtigere, og derfor måtte Frankrig være loyal i Asien.²²⁹ Russerne valgte at sætte kraftigt ind og nedkæmpe opstanden hurtigt, hvorefter de erklærede, at de nu trak deres tropper hjem, og forventede de andre gjorde det samme. Fra britisk side blev den russiske besættelse af Manchuriet opfattet som en udnyttelse af Bokseropstanden, og som bevis på de russiske ekspansionsplaner.²³⁰

Storbritannien var ikke i nogen position til at true Rusland, endsige til at smide dem ud af Manchuriet, og der var ikke nogen hjælp at hente til dette formål. Russisk kontrol måtte derfor accepteres, i hvert fald indtil videre, dvs. briterne led et udenrigspolitisk nederlag i Asien. Nederlaget i Asien koblet med erkendelsen af, at tyskerne nu engang prioriterede egne interesser, er årsag nok til at revurdere den britiske situation. Lektionen fra Kina stod heller ikke alene, Boerkrigen havde også været en øjenåbner, ligesom økonomien gav grund til bekymring. Det var nødvendigt at gøre status over *Splendid Isolation*.

4.5 Konsolidering eller retræte: Alliance med Japan

For Salisbury havde Fashoda-affæren været en bekræftelse af gyldigheden og rigtigheden af hans politik, hvor alliancer, og de medfølgende forpligtigelser, skulle undgås. Selvom de andre stormagter kunne have slået sig sammen, og dermed også gjort hele affæren mere besværlig, ville den britiske afstand til kontinentet og flåden i sidste ende redde dagen.²³¹ Med til politikken hører også en tro på, at det ikke var praktisk muligt for de andre lande, at blive enige om en

²²⁸ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 51

²²⁹ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 259-260

²³⁰ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 137

²³¹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 84

fælles kurs mod Storbritannien. Ses der bort fra, at Boerne var noget mere besværlige at banke på plads end først antaget, var de samme omstændigheder gældende under Boerkrigen. Rusland og Frankrig kunne måske finde på noget, men Tyskland ville ikke være med, før andre sager blev klaret, og selv hvis de skulle have overkommet disse problemer, ville flåden have beskyttet de britiske øer og adgangen til Afrika. Taylors konklusion om Boerkrigen som en triumf for britisk isolationspolitik ser derfor ud til at være dækkende for resultatet, og som en korrekt anerkendelse af Salisburys og resten af den diplomatiske elites evne til at aflæse situationen.²³² Problemet for Salisbury var, at ikke alle opfattede tæskende i Sydafrika og en fjendtlig europæisk opinion som en triumf, selvom Taylor havde ret i, at der ikke var nogen akut fare heri. Salisbury var presset internt i den britiske regering, hvor flere ønskede en anden udenrigspolitik, der kunne afhjælpe den britiske isolation og den følelse af forfald, der tidligere er beskrevet.²³³ Efter valget i 1900 overlod Salisbury udenrigsministeriet til Lansdowne, men beholdte selv premierministeriet frem til 1902, hvor Balfour overtog denne post fra den nu 72-årige Salisbury, der døde året efter. Troen på sikkerheden i de andre landes uoverensstemmelser og flådens overlegenhed var under forandring, og dette måtte Salisbury også anerkende i hans sidste, pressede tid på posten. Dette ses af hans accept af Chamberlains forsøg på at nå frem til en overensstemmelse med Tyskland, og udarbejdelsen af et udkast til en alliance, der selvom det blev forkastet, er tegn på, hvor seriøst forholdet til Tyskland blev betragtet.²³⁴ De strukturelle forudsætninger for *Splendid Isolation* var under forandring.

Årsagerne til det stigende pres på den traditionelle uforpligtigende politik overfor kontinentalmagterne var mange, som set af både økonomien, den krævende krig mod boerne og de manglende muligheder for at lægge tilstrækkeligt pres på Rusland i Kina. Samtidig var der ifølge Otte i disse år ved at ske forandringer i den udenrigspolitiske elites opfattelse af verden, en forandring, der begyndte at tage fart igennem 90'erne, men som i årene efter århundredeskiftet ville være fuldendt.²³⁵ Forandringer der betød, at manglen på allierede i større grad blev set som en svaghed end en styrke, men også i stigende grad en opmærksomhed på Tyskland, der blev opfattet i et andet lys efter deres afvisning af Storbritannien under Bokseropstanden.²³⁶ Taylor kan have ret i, at Boerkrigen ikke var nok til at ryste Storbritannien, risikoen for at ende alene, ude af stand til at beskytte britiske interesser, blev nok først for alvor

²³² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 387

²³³ Otte, "'Floating Downstream'?", s. 118

²³⁴ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 264

²³⁵ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 239

²³⁶ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 251

synlig under Bokseropstanden. Vigtigheden af den dobbelte krise understreges Otte,²³⁷ men det skal huskes, at forandringsprocessen var begyndt allerede i 90'erne. Det tager tid at udskifte et verdenssyn, der så længe havde domineret, og det kræver måske nogle kraftige stød til systemet. Boerkrigen udstillede de britiske svagheder offentligt, i kraft af hærens ringe præstationer og isolationens utilstrækkelighed i forhold til Rusland i Kina. Lansdowne blev udenrigsminister under krigen med Boerne og problemerne i Kina, og ifølge Steiner var han bekymret over den britiske isolation, en bekymring, som MacMillan påpeger, blev delt af den senere premierminister Balfour og den arbejdsomme koloniminister Chamberlain.²³⁸ På trods af bekymringerne var det ikke sikkert, at alliancer nødvendigvis skulle være en del af den diplomatiske værktøjskasse, og hvis det skulle blive gældende politik, var spørgsmålet, hvilke muligheder der var for Storbritannien.

Umiddelbart kan det se ud, som om der ikke var mange partnere at vælge imellem, med et fjendtligt indstillet Rusland, der havde Frankrig med som lydige allieret og økonomisk støtte. dobbeltalliancen var med revisionen i 1900 blevet noget mere anti-britisk i sit sigte, og indeholdte nu handleplaner i tilfælde af en fælles krig mod Storbritannien.²³⁹ Historikere som Taylor og Venier peger dog på, at Frankrig ikke nødvendigvis var så fjendtligt indstillet, som man skulle tro efter Fashoda-affærens ydmygende resultat. Taylor mener ikke, Frankrig var opsat på krig, men tværtimod på at finde en mulighed, hvor de kunne sælge deres neutralitet, mens Venier mener, den franske udenrigsminister i stort omfang arbejdede for en moderation af den russiske fjendtlighed.²⁴⁰ Til trods for den mulige åbning er det svært at se Frankrig erstatte den store russiske hær med en britisk flåde, når hovedfjenden var Tyskland. Hvis der skulle gøres noget for britisk sikkerhed i forhold til dobbeltalliancen, var det russerne, der skulle tales med. De var hovedrivalen, og selvom det kunne betyde, at det var dem, briterne skulle lave en alliance imod, var det også med Rusland de største gevinster kunne hentes, hvis det var muligt at nå til enighed. Dette forsøgte Lansdowne, efter han overtog udenrigsministeriet, men de to parter stod begge for hårdt på deres eget, og forhandlingerne løb ud uden resultat.²⁴¹

I de forudgående konflikter havde det været Tyskland, der holdt sig uden for aftaler om en samlet front mod Storbritannien, og det var ikke med Tyskland, de potentielle konflikter fandtes. Tyskland havde en hær og Storbritannien havde en flåde, samtidig var der, bl.a. hos den senere

²³⁷ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 234

²³⁸ Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 73 og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 147

²³⁹ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 130

²⁴⁰ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 398 og Venier, "Théophile Delcassé", s. 51

²⁴¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 52

premierminister Balfour, en forståelse af et skæbnefællesskab med tripelalliancen, der ikke måtte blive knust mellem Frankrig og Rusland.²⁴² Salisbury var mistroisk overfor tyskerne og opfattede dem som opportunistiske afpressere, et synspunkt, der vinder større opbakning efter tyskernes afvisning af at lægge pres på Rusland i Manchuriet.²⁴³ I udenrigsministeriet var der også en stigende bekymring over den tyske trussel i form af flådeudbygningen og den dertil konstant medfølgende anti-britiske argumentation, men Lansdowne valgte alligevel at forfølge en tysk alliance, ifølge Steiner med baggrund i en overvurdering af russisk styrke.²⁴⁴ Tyskerne lyttede høfligt, men det var svært for dem at se en fordel i at blive den britiske hær på kontinentet, ligesom det var svært at retfærdiggøre en ofring af tyske soldater for britiske interesser i Kina.²⁴⁵ Der var også i Tyskland en fornemmelse af, at briterne havde mere brug for dem end omvendt, og at den britiske villighed til at indgå en alliance hang tæt sammen med et akut behov affødt af Boerkrigen og Bokseropstanden.²⁴⁶

Tilbage var problemet med Rusland stadig, og briterne ville gerne have et andet land til at holde russerne tilbage i Kina, nu hvor tyskerne havde afvist, at et samlet Kina inkluderede Manchuriet. Japan havde i et stykke tid forsøgt at opnå en aftale med Storbritannien eller Rusland, og briterne havde holdt dem hen, men valgte nu at indgå en alliance med dem for at undgå en russisk-japansk aftale.²⁴⁷ Den britisk-japanske alliance af 1902 var af et begrænset sigte, og dækkede kun tilfælde, hvor parterne endte i krig med mere end én anden stormagt, dvs. hvis Frankrig gik ind på russisk side.²⁴⁸ MacMillan kalder denne alliance et brud med politikken om at undgå forpligtigende alliancer, og det har hun retfærdigvis helt ret i teknisk set, da en alliance nu var indgået med en forpligtigelse til at forsvare japanske interesser i en eventuelt krig.²⁴⁹ De fleste andre historikere regner, i modsætning til MacMillan, ikke den britisk-japanske alliance som et alvorligt brud med den traditionelle politik, måske nærmere det modsatte. I stedet ses den, såsom af Hyam, Neilson og Otte, med alle dens forbehold, som et forsøg på at lave en begrænset regional aftale, sådan som Storbritannien også tidligere havde gjort, som f.eks. med Middelhavsaftalen.²⁵⁰ Kennedy og Chamberlain peger endvidere på, at formålet blot var en konsolidering af den meget tyndstrakte britiske flåde, sådan noget af den svaghed, der i de

²⁴² Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 96-97

²⁴³ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 241 og 244

²⁴⁴ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 251 og Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 733

²⁴⁵ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 143 og Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 395

²⁴⁶ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 144

²⁴⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 399

²⁴⁸ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 271

²⁴⁹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 55

²⁵⁰ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 123, Neilson, "The Ententes", s. 96 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 271

forudgående kriser havde vist sig, kunne afhjælpes uden voldsomme stigninger i forsvarsudgifterne.²⁵¹ Taylor, sammen med Kennedy, går så langt som at mene, alliancen skubbede Storbritannien yderligere ind i isolation, da konsolideringen af flåden samt den regionale beskyttelse gjorde briterne mindre afhængige af opretholdelsen af et godt forhold til Tyskland.²⁵²

4.6 Konklusion

Boerkrigen afslørede svagheder i det britiske forsvar, og i modsætning til Fashoda-affæren planlagde Salisbury denne gang, hvordan han kunne betale Frankrig og Rusland for at holde dem udenfor. Han har dermed også vurderet den internationale situation som farligere. Uenigheder og gamle krigsresultater forhindrede kontinentalkoalitionen i at blive virkelighed, og det var lige præcis uenigheden blandt kontinentalmagterne, der gav briterne diplomatiske muligheder. Bokseropstanden viste til gengæld, at kontinentalmagternes uenigheder ikke var nok til at garantere opbakning til en britisk verdensforståelse. Situationen i Europa og i resten af verden var tæt forbundet, og en britisk forventning om tysk støtte i Asien blev skuffet af, at Tyskland var afhængig af situationen i Europa. Kun Storbritannien havde friheden til at ignorere kontinentet, i kraft af øernes naturlige forsvar og flådens overlegne styrke.

Den følelse af nedgang, som Hyam har beskrevet, og kan ses relativt af de økonomiske tal, blev meget virkelig med Boerkrigen og Bokseropstanden. Det var i hvert fald sandt for dele af den udenrigspolitiske og politiske elite, der i denne tid lagde pres på Salisbury med baggrund i ønsket om at føre en anden udenrigspolitik. De aktører, som den nyere forskning peger på som afgørende, der ønskede en anden tilgang til udenrigspolitikken, blev styrket af det eksterne pres og den relativt svækkede økonomiske position. Selvom der også før og under Fashoda-affæren var grupperinger, der frygtede isolationspolitikken, var det først med oplevelsen af denne politiks medfølgende risiko under Boer-Bokserkrisen, forandring blev mulig. Lansdowne var ikke som Salisbury fuldt overbevist om isolationens fordele, men på den anden side ønskede han heller ikke et fuldt opgør med den traditionelle politik. Alliancen med Japan blev derfor ikke det store brud, som MacMillan har påpeget, et brud ville have været den alliance med Tyskland, som Chamberlain og Lansdowne forsøgte at opnå. Lansdowne ønskede ikke nogen stor omvæltning af politikken, men han anerkendte, at der var sket ændringer i forhold til den britiske styrke og i det internationale system. Disse strukturelle ændringer forårsagede udskiftninger i den

²⁵¹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 249 og Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 10

²⁵² Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 400

udenrigspolitiske elite, tilskyndede dem til at justere politikken, men satte også grænser for det mulige.

5 Magtbalancen

I sidste kapitel blev der argumenteret for, at den britiske udenrigspolitiske kurs blev udsat for et pres, både militært, politisk og økonomisk. Boerkrigen udstillede en række svagheder i forsvaret, og efterlod samtidig dele af imperiet dårligt beskyttet, såsom Indien. Oveni Boerkrigen opstod der problemer i Kina, hvor briternes muligheder blev begrænset af, at Tyskland ikke ønskede at forværre sit forhold til Rusland, hvilket efterlod briterne ude af stand til at forhindre Rusland i at besætte Manchuriet. De militære og politiske svagheder blev suppleret af en relativt dårligere økonomisk position. Her i kapitlet bliver der set på den britiske vej til det, der kunne ligne et militært samarbejde med Frankrig. Magtbalance som analyse- og politikbegreb anvendes både i forhold til Storbritanniens muligheder, og til at se på de ændringer den russisk-japanske krig forårsagede i det internationale system, men også til, hvilke konsekvenser for den britiske vurdering af stormagtsrelationer, der fulgte den tyske fremprovokering af Marokko-krisen. Mit argument er, at briterne med henvisning til magtforskydningerne på kontinentet og deres egen relative svækkelse blev tvunget til at vælge side. Dette selvom de ledende aktører, såsom Lansdowne, hverken forudså eller ønskede den udvikling, der fulgte Ententen.

5.1 Magtbalance som begreb

Som skrevet tidligere i forbindelse med isolation, er alliancer et værktøj i den udenrigspolitiske redskabskasse, som stater kan anvende til at fremme deres interesser. Den grundlæggende statslige interesse er, ifølge realisternes opfattelse, overlevelse, og i en verden med mange stater kan stærke stater ønske om at forbedre egen position true andres overlevelse.²⁵³ I en sådan forståelse af stateres relationer kan det til tider være nødvendigt for svagere stater at gå sammen mod en stærkere i et forsøg på at balancere magtforholdet, således at den stærke ikke tør risikere en konflikt. Realismens fokusering på magt som det styrende element i det internationale system er blevet kritiseret for at overse andre faktorer, såsom ideologiske, økonomiske og sociale, der også påvirker stateres opførsel.²⁵⁴ Denne teoretiske debat om hvorvidt den ene eller den anden teori om det internationale system besidder størst forklaringskraft, er ikke vigtig i forhold til dette speciales arbejde med britisk udenrigspolitik. Her er der i stedet tale om en anerkendelse af, at det britiske udenrigsministerium og dets udenrigsministre anvendte magt til i praksis at bestemme handling, som vi har set i forbindelse

²⁵³ Dunne og Schmidt, "Realism", s. 87

²⁵⁴ May, Ernest R., Richard Rosecrance og Zara Steiner, "Theory and international history", i "History and Neorealism", red. Ernest R. May, Richard Rosecrance og Zara Steiner, Cambridge University Press 2010, s.

med Fashoda-affæren og den reaktion, der fulgte presset under den dobbelte Boer-Bokserkrise. Når de, der udgjorde den besluttende elite på området, har set på det relative styrkeforhold mellem stater og alliancer som en vej til at foretage afgørende valg, så er det også vigtigt som begreb, når vi efterfølgende vil forstå beslutningerne. Derfor inddrages Kissinger og den magtbalanceforståelse, han argumenterer for i "*Diplomacy*" som redskab til at forstå de omvæltninger, der foregik i denne tid, særligt som resultat af den russisk-japanske krig. Det magtbalancebegreb, der anvendes siger ganske simpelt, at enten vil én stat blive magtfuld nok til at dominere de andre, eller også vil ingen enkelt stat opnå så meget magt. De andre stater vil forsøge igennem forskellige kombinationer og samarbejder, at sikre det sidste, sådan der opstår en balance, hvor den stærke ikke kan udfordre de svage.²⁵⁵ Selvom der opstår en balance, der fjerner muligheden for at omvælte systemet, så fjerner balancen ikke stærke staters lyst til at gøre det, hvilket betyder, at balanceakten må være en konstant proces.²⁵⁶ I dette arbejde var Storbritannien, med dobbeltalliancen og tripelalliancen nogenlunde lige stærke, central, da de kunne gå ind og sikre, at en forskel mellem blokkene ville blive udlignet, og vigtigst af alt i forhold til dette speciale, så var briterne i høj grad klar over deres position.²⁵⁷ Magtbalancen fungerer dermed både som et begreb, den enkelte aktør eller stat anvendte til at bestemme handling, men også som selvstændig faktor, da den enkelte aktør ikke nødvendigvis korrekt vurderede de omstændigheder, under hvilke de traf beslutningerne.

5.2 Forhandlinger om ententen

Det har været diskuteret, hvorvidt den britisk-japanske alliance udgjorde en markant afvigelse fra den traditionelle britiske udenrigspolitik, eller om den tværtimod var et forsøg på at styrke den traditionelle position, ved at indgå begrænsede lokale aftaler, for at undgå vidtrækkende forpligtelser, såsom en alliance med Tyskland ville have krævet. Som Otte formulerer det, så var denne alliance et forsøg på at beskytte regionale interesser mod en potentiel global modstander.²⁵⁸ Forståelsen af, at den britiske udenrigspolitik ikke havde forandret sig kraftigt efter Boerkrigen, men i stedet havde slået ind på et konsolideringsspor, ikke et alliancespor, finder yderligere opbakning i forløbet frem til den britisk-franske aftale i 1904 samt i motivationen bag. Det er dette forløb, der vil blive behandlet her.

²⁵⁵ Kissinger, *Diplomacy*, s. 20

²⁵⁶ Kissinger, *Diplomacy*, s. 77

²⁵⁷ Se bl.a. Kissinger, *Diplomacy*, s. 176, MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 40, Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 276 og Steiner, "The Last Years of the Old Foreign Office", s. 74

²⁵⁸ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 271

Efter Fashoda-affæren var det efterhånden forstået, bl.a. af Delcassé og større dele af det politiske miljø, at det ikke var muligt at tvinge briterne ud af Egypten.²⁵⁹ Fra tidligere er det også kendt, at Frankrigs forsøg på at få briterne ud af Egypten under Fashoda-affæren kan have været halvhjertet, og i stedet for at være et forsøg på tvang var det en hårdhændet og lidt klodset opfordring til forhandling om kompensation. Dermed ikke sagt, at Frankrig eller Delcassé var slået ind på en tilnærmelse til Storbritannien i 1898, da det er beviseligt, at Frankrig overvejede militære løsninger,²⁶⁰ ligesom vi også kender til den anti-britiske drejning af dobbeltalliancen under Boerkrigen. I London havde den franske ambassadør Paul Cambon længe leget med tanken om en koloniaftale omhandlende et bytte af Marokko for Egypten, og han kan tilskrives en del af ansvaret for tilnærmelsen, selvom Delcassé heller ikke skal undervurderes på den franske side.²⁶¹ Andrew vurderer, at Delcassé først efter 1900 for alvor forkaster tanken om et Egypten uden Storbritannien, men at han først seriøst tager fat på forhandlingsvejen i 1903.²⁶² Samtidig tyder meget på, at Delcassé ikke drømte om en koloniaftale, men om at en sådan med tiden kunne udvikle sig til en alliance, meget gerne i fællesskab med Rusland.²⁶³ Dette ville passe ind i de større franske planer om at genetablere grænserne efter tabet i 1871, og hvis Tyskland ikke længere kunne få Storbritannien til at intervenere, ville Frankrig stå meget bedre. Andrew peger dog på, at Delcassé i stedet blot opfattede den britiske velvilje som midlertidig, med baggrund i den traditionelle rivalisering, og som noget, der skulle udnyttes til en handel, inden briterne igen skiftede mening.²⁶⁴ Uanset om der i Frankrig var en tro på, at forhandlinger med Storbritannien kunne lede til mere end nogle afklaringer i Afrika, så er det sikkert, at Delcassé var ivrig efter at forhandle.

I 1903 var der også foregået en del i Storbritannien, der har betydet en åbning overfor Frankrig samtidig med, at Frankrig forlod gamle tanker om gennem militært eller diplomatisk pres, at få briterne ud af Egypten. Taylor mener, at briterne hele tiden havde været klar til at indgå i forhandlinger om Egypten og andre spørgsmål, men at Frankrig havde stået i vejen.²⁶⁵ Som tidligere nævnt var det lykkes briterne og franskmændene at nå til enighed om en aftale om Siam in 1896, og så tidligt som i 1897 havde Salisbury givet udtryk for ønsket om at forhandle om Egypten, med fransk kompensation i Libanon og Syrien, hvilket var blevet afvist af Frankrig.²⁶⁶ På

²⁵⁹ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 90

²⁶⁰ Venier, "Théophile Delcassé", s. 49-50

²⁶¹ Brailey, "Anglo-French Rivalry", s. 60

²⁶² Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 93

²⁶³ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 273 og Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 412-413

²⁶⁴ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 105

²⁶⁵ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 417

²⁶⁶ Andrew, "France and the Making of the Entente Cordiale", s. 90

det tidspunkt var Marchand-ekspeditionen trods alt tæt på målet, og den franske situationsvurdering havde været, at briterne ville blive presset af de andre stormagter. I mellemtiden var der sket store ændringer i det politiske miljø i Storbritannien. For det første betød Salisburys afsked Lansdowne som udenrigsminister og senere Balfour som premierminister, der begge ønskede en mindre udsat position for Storbritannien.²⁶⁷ For det andet var der i dele af det politiske etablissement en voksende frygt for en tysk trussel, og selvom den ganske vist ikke blev delt af hverken Balfour eller Lansdowne, var der stadig et pres for at åbne andre muligheder i denne frygt.²⁶⁸ Derudover var dronning Victoria død og på tronen fulgte Edward VII, der med hans franskglade disposition, ifølge Rolo, besøgte en allerede voksende pro-fransk stemning og fascination.²⁶⁹ Edward VII's officielle statsbesøg i Paris i 1903 kaldes Clark en af de vigtigste royale visiter i moderne tid, da det var med til at forberede befolkningerne på et tættere forhold.²⁷⁰ Dermed var der i Storbritannien både nye aktører, der tolkede de britiske udenrigspolitiske muligheder på en anden måde end de forrige, samtidig med, at landet oplevede en relativt svækket økonomisk og militær position. Tiden var måske derfor moden til en revurdering af relationerne til den gamle rival Frankrig? Cambon havde i 1903, før Paris besøget, skrevet hjem til det franske udenrigsministerium om en imødekommende stemning i London, efter hans vurdering grundet bekymring over tysk flådeudbygning, og tilskyndet til handling inden stemningen skiftede.²⁷¹ Delcassé udnyttede præsident Loubets²⁷² genbesøg senere i 1903, efter Edward VII's besøg i Paris, til officielt at starte forhandlinger om Egypten for Marokko samt andre uafklarede spørgsmål.²⁷³

Forhandlingerne blev hjulpet på vej af fire væsentlige omstændigheder, hvor den centrale åbning måske var, at Storbritannien kun havde begrænsede interesser i Marokko, en smule handel, men ellers var det kun kysten overfor Gibraltar, der var vigtig.²⁷⁴ Derudover var Lansdowne fra starten optaget af den større vinkel på en fransk-britisk aftale, da den kunne være indgangsvinklen til senere forhandlinger med Rusland, der i britiske øjne udgjorde den største trussel.²⁷⁵ Oveni disse omstændigheder var der også især to vigtige udenrigspolitiske faktorer, der lagde pres på forhandlerne. Tyskland havde længe bygget en større og større flåde med baggrund i anti-britiske begrundelser, ligesom vi ved fra tidligere, at tyske og britiske forsøg

²⁶⁷ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 259-260 og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 147

²⁶⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 251

²⁶⁹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 156-157

²⁷⁰ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 174

²⁷¹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 154-155

²⁷² Émile François Loubet (1838-1929), fransk præsident 1899-1906

²⁷³ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 168-169

²⁷⁴ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 125

²⁷⁵ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 139 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 286

på at nå til en aftale gang på gang led nederlag, og en aftale med Frankrig kunne give lidt handlefrihed overfor Tyskland.²⁷⁶ Sidst, men måske vigtigst, så begyndte Japan i februar 1904 en krig mod Rusland, hvor der var en risiko for, at Storbritannien ville blive kaldt ind på Japans side, mens Frankrig ville blive det på russisk.²⁷⁷ Et scenarie, hvor Storbritannien blev tvunget ind på Japans side, var frygtet i London, da dette ville have betydet en trussel overfor Indien, som de ikke var sikre på, at det lokale forsvar kunne bære.²⁷⁸ Samtidig skal det huskes, at Boerkrigen kun kort forinden var afsluttet, og denne krig havde vist den britiske hærs sørgelige tilstand. En krig mod det, der meget let kunne antages at være den stærkeste landmagt, var derfor værd at undgå. For Frankrig i endnu højere grad, da en krig med Storbritannien ville betyde et afskåret Frankrig, sårbart overfor Tyskland. Det var heller ikke svært for udenrigsministerierne at regne ud, at Tyskland håbede på, at den russisk-japanske konflikt ville brede sig og umuliggøre et britisk-fransk venskab.²⁷⁹ Der var dermed flere årsager til, at Frankrig og Storbritannien kunne nå til enighed i 1904, da både den besluttende personkreds var interesseret i at håndtere nogle konfliktpunkter samtidig med, at den generelle internationale situation havde gjort tidspunktet gunstigt for en risikominimering.

5.3 Ententens indhold og umiddelbare betydning

Den endelige aftale blev underskrevet 8. April 1904, og var i sit indhold kun en koloniaftale, hvor det vigtigste punkt var anerkendelsen af Egypten som britisk og Marokko som potentielt fransk, med aftaler om mange andre forhold i Afrika, Nordamerika og Asien.²⁸⁰ Betydningen af Ententen med Frankrig er en anden sag, og det kan diskuteres, om ikke netop denne aftale forrykkede balancen, eller i hvert fald ændrede forudsætningerne for, hvordan det internationale system fungerede. Ententen havde været til begge parter fordel, omend den øjeblikkelige anerkendelse af Egyptens status kan siges at være mere værd end de britiske løfter om diplomatisk støtte til en fransk kontrol med Marokko.²⁸¹ Tolkningen af den lovede diplomatiske støtte kunne blive vigtig på sigt, men der er også argumenter for, at aftalen i sig selv havde en indflydelse på udviklingen af systemet, uanset i hvilken grad briterne, som Taylor skriver, opfattede aftalen som blot endnu en koloniaftale.²⁸² Den sidste forståelse er udbredt blandt de historikere, der er

²⁷⁶ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 166

²⁷⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 403-404

²⁷⁸ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 140

²⁷⁹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 274

²⁸⁰ Brailey, "Anglo-French Rivalry", s. 60

²⁸¹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 417

²⁸² Taylor, "The Entente Cordiale", s. 79

anvendt i dette speciale. Taylor uddyber sin konklusion, og vurderer, at Ententen har været en større mulighed for britisk isolation, ikke mindre.²⁸³ Hyam sammenligner Ententen med den britisk-japanske alliance, og konkluderer, at den på samme måde var tænkt som et forsøg på at mindske truslen fra Rusland ved at mindske uenighederne med Ruslands allierede.²⁸⁴ Neilson og Otte peger begge på, at den samtidige forståelse af Ententen som en afgrænset aftale, men også at den var med til at ændre det europæiske landskab og den alliancedynamik, der havde fandtes siden dobbeltalliancen i 1894.²⁸⁵ Ifølge Kissinger er pointen netop, at Ententen ændrede balancen ved at fjerne Storbritannien fra en neutral position som den balancerende magt, på trods af at intentionen med aftalen var en anden.²⁸⁶ Den britiske opfattelse var ganske vist nærmest Taylors konklusion, men det interessante er i den forbindelse ikke, hvordan briterne forstod Ententen. Briterne talte stadig Frankrig med som potentiel modstander for flåden, og opfattede selv det efterhånden hårdt pressede Rusland som farlig, ikke en ven på samme side som dem selv.²⁸⁷ Det interessante er den reaktion og tolkning tyskerne havde på og af Ententen. I Tyskland havde der længe været en selvsikker tro på, at koloniuenighederne ville forhindre Storbritannien i at søge tættere på Frankrig, for ikke at sige Rusland.²⁸⁸ Denne forhindring havde givet tyskerne grund til at forlange reelle britiske forpligtigelser, hvis en aftale skulle nå mellem Storbritannien og Tyskland, hvilket briterne som bekendt vægrede sig ved. Det var ubehageligt nok, at denne forhindring nu var fjernet, men farligere endnu var risikoen for, at den britisk-franske aftale var første skridt på vejen til en britisk-russisk alliance.²⁸⁹ Taylor har ret, briterne så sig selv som mere isolerede, men den britiske gøren og laden var ikke isoleret fra de andre stormagter. Et bedre fransk-britisk forhold betød færre grunde til at arbejde hårdt for et godt tysk-britisk forhold, hvilket forværrede den tyske position på kontinentet, hvor dobbeltalliancen nu ikke længere løb samme risiko for, at en aggressiv fremfærd ville tvinge briterne i armene på tyskerne. Briterne havde følt sig forladt alene af Tyskland, da de nægtede, at Manchuriet var en del af et samlet Kina, hvilken gav luft til de, der mente Frankrig var vejen til en mindre afhængighed af Tyskland. Det, der af briterne blev set som et skridt i retning af fred, kunne kun opfattes af tyskerne som et skridt i retning af Frankrig, væk fra dem selv. På den måde tvang briterne tyskerne til at reagere, selvom det aldrig havde været meningen at sætte forholdet til Tyskland under pres.

²⁸³ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 413

²⁸⁴ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 124

²⁸⁵ Neilson, "The Ententes", s. 97 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 290-291

²⁸⁶ Kissinger, *Diplomacy*, s. 189

²⁸⁷ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 99-100 og Clark, *The Sleepwalkers*, s. 140

²⁸⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 266

²⁸⁹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 281

5.4 Balancen får slagside

Briterne havde ikke til hensigt med Ententen at påvirke magtbalancen, eller at forringe den tyske position, tværtimod havde de ønsket at mindske risikoen for konflikter med dobbeltalliancen, især med Rusland. Ganske vist havde tyskerne, fra en britisk synsvinkel, slået ind på en irriterende kurs, men Rusland forblev centrum for britisk strategisk tænkning, også under forhandlingerne med Frankrig.²⁹⁰ Forløbet af den russisk-japanske krig skulle få en stor effekt på måden briterne anskuede den internationale situation, og flyttede rundt på stormagternes position, også briternes egen. Samtidig med denne krig nærmede sig sin afslutning, valgte tyskerne at udfordre det nye britisk-franske forhold, ved at sætte spørgsmålstegn ved et fransk Marokko. Effekten af den russisk-japanske krig og af Marokko-krisen behandles adskilt herunder, selvom det skal nævnes, at der var et tidsmæssigt overlap. Den russisk-japanske krig afsluttes først i september 1905, mens Marokko-krisen begyndte så småt med Wilhelm II's besøg i Tangier i marts 1905, og eskalerede i løbet af sommeren. På grund af det tidsmæssige overlap har de to begivenheder selvfølgelig også påvirket hinanden, f.eks. ved at tyskerne mere frit kunne udfordre Ententen, siden Rusland led store nederlag i østen. En samlet evaluering og diskussion af de ændringer i forhold til internationale relationer, disse to begivenheder forårsager, er derfor nødvendig.

5.4.1 Afslutningen af den russisk-japanske krig

Herunder vil krigen ganske vist blive gennemgået ganske kort, men det er netop udfaldet af krigen, og dennes betydning for Rusland som stormagt, og igennem ændringer i Ruslands position også ændringer i de andre stormagters magtforhold. Et svækket Rusland vil alt andet lige betyde en svækket dobbeltalliance, og deraf en relativt styrket tripelalliance, ligesom også Storbritannien ville kunne tage det mere roligt i forhold til Indien.

Rusland og Japan havde længe været uenige om Manchuriets og Koreas status, bl.a. med baggrund i omstændighederne efter den første kinesiske-japanske krig 1894-1895.²⁹¹ I denne krig havde Japan vundet stort og sikret sig en række territorier, herunder Korea, men var blevet tvunget af Rusland, Tyskland og Frankrig til at levere en stor del af det tilbage. De tre europæiske stormagter krævede kompensation for deres hjælp til Kina, og især Rusland tog en stor del af det

²⁹⁰ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 99 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 278

²⁹¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 173-174

omdiskuterede territorium til sig selv, herunder varmtvandshavnen Port Arthur.²⁹² Under Bokseropstanden havde Rusland desuden besat Manchuriet, og på trods af løfter om at trække sig ud, var det ikke sket endnu i 1904.

Imod denne overmagt havde Japan været ude af stand til at stille meget op, men i 1904 var situationen en anden. Hvor Japan stod alene i 1895, var landet nu allieret med Storbritannien, hvilket betød, at en eskalering af en krig med Rusland ville trække Storbritannien ind på Japans side. Inden krigen havde Rusland og Japan forsøgt, på japansk opfordring, at forhandle sig til en løsning, uden resultat.²⁹³ Den 8. februar, med udnyttelse af overraskelsesmomentet, angreb den japanske flåde den russiske stillehavsflåde i Port Arthur. Krigen skulle vare indtil januar 1905, og være en lang ydmygelse af Rusland, der udover manglende held og dygtighed i krigen blev plaget af interne uroligheder.²⁹⁴

Under forhandlingerne om Ententen, som det blev nævnt ovenover, havde krigen allerede haft den effekt, at Frankrig og Storbritannien havde en ekstra tilskyndelse til at få slået et nyt, bedre forhold fast. På trods af underskrivelsen af Ententen var risikoen for at blive involveret i den østlige krig ikke drevet over. Den russiske stillehavsflåde havde fået en del skader i sin kamp mod Japan, og Rusland valgte derfor at sende den baltiske flåde mod øst, og under denne rejse kom den uheldigvis til at skyde nogle britiske fiskere ved Doggerbanke.²⁹⁵ Dette var faretruende tæt på at bringe briterne ind på japansk side, men værdien af det nye forhold til Frankrig viste sig, og med fransk bistand blev sagen overdraget til en international undersøgelse.²⁹⁶ Taylor har sat den diplomatiske håndtering af Doggerbanke-affæren som afslutningen af den tid, hvor en britisk-russisk krig blev regnet som sandsynlig.²⁹⁷ Clark mener dog først, at Rusland for alvor mistede denne centrale position for briterne med krigens afslutning.²⁹⁸ Dette gør han, fordi briterne ikke mente, de mange russiske nederlag for alvor ville svække dem, og så sent som i februar 1905 lød der forstærkningskrav fra Indien på over 200 tusind mand. På trods af en uenighed om det præcise tidspunkt, hvor Rusland skiftede status i britiske øjne, er det sikkert, at krigens resultat med et besejret Rusland og en sænket russisk flåde ændrede det britiske trusselsbillede. Steiner vurderer, at netop sænkningen af flåden tillod Lansdowne at påbegynde en reel proces, der kunne ende med bedre britisk-russiske relationer.²⁹⁹ Før forholdet til Rusland udviklede sig i den

²⁹² Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 159

²⁹³ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 399

²⁹⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 175

²⁹⁵ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 172-173

²⁹⁶ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 422-423

²⁹⁷ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 425

²⁹⁸ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 140

²⁹⁹ Steiner, "British power and stability", s. 25

retning, var der spænding i det britiske udenrigsministerium i forhold til, hvilket resultat de interne russiske uroligheder ville føre med sig. Krigen blev i 1905 fra russisk side besværet ved, at Zarens styre blev udfordret af det russiske folk. Dette kunne medføre to scenarier, enten vandt de liberale revolutionære, hvilket ville føre Rusland tættere på Frankrig og Storbritannien, eller også vandt reaktionære kræfter, hvilket kunne føre til, at Rusland søgte tryghed hos kejserkollegaen i Tyskland.³⁰⁰ Udfaldet blev et forsøg fra Zarens side på at få en alliance med Tyskland, hvilket Wilhelm II var med på, og de underskrev i sommeren 1905 Björkö-traktaten. Til fransk glæde og tysk bitterhed blev traktaten ikke ratificeret, da Zaren efter sin hjemkomst til Moskva og en samtale med hans udenrigsminister, besluttede sig for, at traktaten først skulle godkendes af Paris.³⁰¹ Hvilket selvsagt var en umulighed.

Sænkningen af den russiske flåde havde også den betydning, at den mindre, men mere moderne tyske flåde blev vigtigere, da den nu indtog en mere betydningsfuld plads i forhold til den britiske to-magtsstandard.³⁰² Netop Tyskland fandt sin situation ændret under denne krig, en krig de havde tilskyndet Rusland og Japan til. Bülow mente, at en krig mellem de henholdsvis franske og britiske allierede ville umuliggøre enhver form for britisk-fransk tilnærmelse, men som Kennedy skriver, så havde krigen den modsatte effekt.³⁰³ Det skal huskes, at Storbritannien ikke gik ind i forhandlinger med Frankrig for at modarbejde Tyskland, men i stedet i et forsøg på at komme nærmere den gamle fjende Rusland. Hvor sent det gik op for briterne, at rollerne var ved at skifte, kan ses af, at det internt i det britiske udenrigsministerium så sent som i 1904 blev foretrukket, at Italien blev i tripelalliancen, da denne blev vurderet for svag uden.³⁰⁴ Kissinger påpeger, at selvom Ententen var en koloniaftale, så måtte den have den praktiske betydning, at briterne blev set som knyttet til en fjendtlig allianceblok og dermed, at de forlod deres rolle som den balancerende magt.³⁰⁵ Set fra tysk side var Ententen derfor afgørende, da den udstillede Storbritannien som værende på fransk side. Dette nye britisk-tyske forhold skulle briterne nu til at lære at kende.

5.4.2 Marokko krisen – Scenarier

På trods af briternes opfattelse af Ententen som blot værende endnu en koloniaftale, skubbede den til balancen. Det er allerede blevet diskuteret, og konklusionen må være, at et

³⁰⁰ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 292-293

³⁰¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 205-206

³⁰² Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 270

³⁰³ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 268

³⁰⁴ Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 290-291

³⁰⁵ Kissinger, *Diplomacy*, s. 189

Storbritannien på venskabelig fod med Frankrig ikke har brug for at takkes Tyskland, der dermed står svagere. Der måtte komme en reaktion og et forsøg på at få Storbritannien til at forstå vigtigheden af Tyskland. Ovenover så vi, at Tyskland håbede, krigen mellem Rusland og Japan ville føre til konflikt mellem Frankrig og Storbritannien, men også at krigen fik den modsatte effekt, da risikoen for konflikt tilskyndede de to gamle rivaler til at nå til enighed. En anden mulighed var at udfordre indholdet i Ententen og i hvor høj grad briterne virkeligt støttede et fransk Marokko. Tidspunktet for at udfordre Ententens holdbarhed blev i Tyskland vurderet som rigtig, da Ruslands krig mod Japan forhindrede dem i at hjælpe, Doggerbankeaffæren havde vist, hvor tæt briterne og russerne var på krig, og samtidig mente tyskerne, at USA ved en konference ville bakke op om et åbent Marokko.³⁰⁶ Samtidigt havde tyskerne den antagelse, at briterne ikke ville gå ret langt i forsvaret af franske interesser i Marokko, måske ville de endda være glade for, at Tyskland forsvarede den frie adgang for alle lande.³⁰⁷

Marokko-krisen var i sig selv ikke synderlig dramatisk eller kompliceret, derimod blev situationen politisk set kompliceret af, at der blev lagt mange bekymringer og antagelser om andre landes planer ind i den. Med Ententen havde Frankrig og Storbritannien bilateralt bestemt fremtiden for Marokko, noget de ikke havde retten til, da landet var garanteret selvstændighed igennem ældre internationale aftaler.³⁰⁸ Med ovennævnte situationsvurdering besluttede Bülow sig for, at tidspunktet var rigtigt, og sendte i marts 1905 kejser Wilhelm II, der var på krydstogt ned af Atlanterhavskysten, ind i den marokkanske havneby Tanger. Da først Wilhelm II var på land, kunne han ikke undlade at kommentere på Marokkos selvstændighed, ligesom han gjorde det klart for den franske repræsentant, at han forventede tyske interesser blev respekteret.³⁰⁹ I et andet internationalt klima havde tyskerne, briterne og franskmændene måske ikke reageret, som de gjorde, men selvom tyskerne havde retten på deres side, skal det slås fast, at intentionen med konflikten aldrig var marokkansk selvstændighed, men derimod at tvinge Frankrig og Storbritannien fra hinanden, eller som det mindste, at vise Tyskland ikke kunne ignoreres.³¹⁰ Tyskland forlangte to ting opfyldt: En international konference til at behandle Marokkos status og afskedigelsen af den franske udenrigsminister Delcassé, som de opfattede som tysk fjendtlig.³¹¹ Frankrig gav efter på begge punkter, Delcassé blev afskediget allerede i juni, og

³⁰⁶ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 381-382

³⁰⁷ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 276

³⁰⁸ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 135

³⁰⁹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 378

³¹⁰ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 164, Clark, *The Sleepwalkers*, s. 155 og Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 428

³¹¹ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 387

en konference til håndteringen af krisen blev fastsat til januar 1906 i den spanske by Algeciras.³¹² Omtrent samtidig med, at Björkö-traktaten, som zaren og kejseren havde indgået med hinanden, faldt til jorden. Inden det skulle komme så langt ville dialogen mellem landene være blevet fyldt med mere eller mindre skjulte trusler om krig, vage udtryk om neutralitet, alliancer og venskab.

I Entente-aftalen havde Storbritannien lovet Frankrig diplomatisk støtte til etableringen af fransk kontrol med Marokko. "Diplomatisk støtte" kan være et vidt begreb, men pointen med sådanne vage formuleringer var, at briterne ikke ønskede en automatisk militær forpligtigelse eller en tekst, der kunne tolkes som en alliance.³¹³ På trods af den britiske modstand mod en alliancefortolkning var det spørgsmålet, om ikke det alligevel var i britisk interesse at intervenere, hvis Frankrig blev presset. Dette måtte afgøres af alternativerne, og her kan det være nyttigt at tænke på de muligheder, briterne havde som scenarier. Samtidig måtte de britiske beslutningstagere erkende, at de antagelser, som de havde haft om balancen på kontinentet ikke længere var gældende, i hvert fald ikke mens Rusland kom sig ovenpå sit nederlag. Britisk udenrigspolitik havde længe hvilet på det grundlag, at de to blokke på kontinentet var nogenlunde lige stærke, og i disse år skiftede vurderingen af, hvilken stormagt, der var den stærkeste.³¹⁴ Kissinger skriver, at briterne opfattede sig selv som magtbalancens støttehjul,³¹⁵ og hvor Tyskland var blevet opfattet som en mulig partner mod Rusland tidligere, så var Rusland ikke nogen imponerende modstander lige nu. Støttehjulet skulle måske placeres på den anden side, hvis ikke dobbeltalliancen skulle bryde sammen, hvilket bestemt ikke var ønskeligt. Sænkningen af den russiske flåde havde for alvor flyttet fokus hen på den tyske flåde, som en mulig modstander, om ikke af andre grunde, så fordi den blev relativt større af, at russernes blev markant mindre.³¹⁶ Den langvarig frygt for et russisk angreb på Indien var længe om at forsvinde, selv efter den russiske hærs ringe præstationer, men da den russisk-japanske fred endelig kom forsvandt også en stor del af denne bekymring.³¹⁷ Der eksisterede uden tvivl stærke anti-tyske kræfter i det britiske udenrigsministerium, men Lansdowne håbede stadig, at det var muligt at bevare et godt forhold til Tyskland, samtidig med de støttede Frankrig.³¹⁸

Den tyske opførsel, hjulpet på vej af fransk svaghed, havde den effekt, at det ikke var de tyskvenlige kræfter, der satte sig på magten. Især efter den liberale regering vandt valget i 1905 og

³¹² Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 165

³¹³ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 278

³¹⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 39 og Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 122-123

³¹⁵ Kissinger, *Diplomacy*, s. 176

³¹⁶ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 100

³¹⁷ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 140

³¹⁸ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 278 og Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 101

Grey blev udenrigsminister, blev der bedre plads til de cirkler i den udenrigspolitiske elite, der frygtede Tyskland.³¹⁹ Tyskland ønskede ganske rigtigt ikke krig, men som Kennedy påpeger, var det vigtigere, hvad andre troede om tyskerne, og til billedet af Tyskland hørte kejser Wilhelms ikke altid lige diplomatiske udfald, såsom: "*We know the road to Paris, and we will get there again if needs be. They should remember no fleet can defend Paris*"³²⁰ Afskedigelsen af Delcassé rystede, ifølge Taylor, også britisk tro på den franske modstandskraft, der måtte stives af med britisk assistance.³²¹ De tyske trusler, den franske svaghed og russisk udmattelse betød reelt, at de britiske valgmuligheder var mellem at hjælpe eller ikke at hjælpe Frankrig. De kunne ikke regne med, at dobbeltalliancen og tripelalliancen ville balancere hinanden i denne krise, eller at Tyskland ville lempe presset før Frankrig havde lidt et alvorligt prestigetab.

Et scenarie, hvor Storbritannien valgte at overlade Frankrig alene til tyskernes pres, kunne kun ende med en eller anden form for fransk nederlag. I forrige kapitel kunne det ses, at Frankrig hverken oplevede samme befolkningsmæssige eller økonomiske vækst som deres nabo, hvilket gjorde dem i ringe stand til at forsvare sig alene. Alliancen med Rusland havde udjævnet denne ulighed indtil deres krig mod Japan, og dette efterlod ikke Frankrig med mange valgmuligheder, hvis de i sandhed stod alene. Selvom Tyskland truede med krig, og de i dette scenarie stod meget stærkere, var det ikke der, den virkelige fare lå, da hverken Frankrig eller Tyskland ønskede en sådan eskalering.³²² Frankrig ville blive tvunget til at give efter for Tyskland, sådan som de gjorde med afskedigelsen af Delcassé, og denne vej var ikke forenelig med en stormagtsposition. En tysk-venlig tilpasningspolitik kunne have reddet Frankrig fra Tyskland i Europa, og Taylor vurderer, at dette ville have betydet tysk støtte til franske kolonikonflikter med Storbritannien,³²³ men det ville også fjerne Frankrig som en selvstændig spiller og placere dem på niveau med Østrig-Ungarn. For Storbritannien ville det betyde en styrkelse af det Tyskland, som i stigende grad blev opfattet som en mulig modstander, samtidig med briterne ville miste deres gode forhandlingsmuligheder med den gamle hovedfjende Rusland. Taylor mener ikke, at bekymringerne rakte så vidt, men at Lansdowne tænkte mest på, om Frankrig kunne finde på at give Tyskland en havn i Marokko, og dermed bekymrede Lansdowne sig ikke synderlig om, hvorvidt fransk uafhængighed var vital for Storbritannien.³²⁴ Det er måske rigtigt, at balancespørgsmålet først for alvor blev centralt sent i konfliktens forløb, men der er til

³¹⁹ Clark, *The Sleepwalkers*, s. 204

³²⁰ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 277

³²¹ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 435

³²² MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 384

³²³ Taylor, A. J. P., "The Entente Cordiale", i "*From the Boer War to the Cold War, Essays on Twentieth-Century Europe*" red. Chris Wrigley, Penguin Books, 1996, s. 80-81

³²⁴ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 430

gengæld ikke rigtig tvivl om, at det blev det, da beslutningerne for alvor skulle tages. Bartlett udtrykker netop dette synspunkt, der også støttes af Taylor, mens Kennedy peger på, at i væsentlige grupperinger, såsom flåden og hæren, var fransk uafhængighed allerede i sommeren 1905 opfattet som en væsentlig britisk interesse.³²⁵ Kissinger peger også på balancen og især frygten for Tyskland som vigtige faktorer i, at de tyske forventninger til britisk neutralitet var fejlagtige.³²⁶

Det var dermed ikke muligt at efterlade Frankrig helt alene, men betød dette, at Storbritannien var klar til at acceptere den medfølgende risiko for en krig mod Tyskland? Der er ikke meget, der tyder på at Lansdowne, eller resten af hans regering, ville gå i krig for Frankrig, men på den anden side kunne Storbritannien heller ikke gøre ingenting.³²⁷ De udmeldinger Lansdowne kommer med til Frankrig om tæt samarbejde og løfter om samtaler om eventualiteter, opfatter Taylor ikke som et løfte om militær støtte, derimod var det snarere en advarsel til Frankrig om ikke at indgå nogen aftaler med Tyskland uden Storbritannien.³²⁸ Rolo mener, at det var Ententens popularitet blandt den britiske befolkning, der fik Lansdowne til at melde britisk støtte til Frankrig, en støtte Delcassé var glad for, da hans vision om, at Ententen ville udvikle sig til mere end en koloniaftale, var tæt på virkeliggjort.³²⁹ Beklageligvis for Delcassé delte få i den franske regering hans tro på, at de tyske trusler var bluff, og han blev som bekendt afskediget, hvilket blot understregede fransk svaghed for briterne. Det gjaldt nu om at styrke Frankrig nok til, at de kunne stå fast overfor Tyskland, sådan Tyskland ikke kunne tryne Frankrig. På den anden side måtte Frankrig endelig ikke tro, at Storbritannien var klar til gå ind i en krig på fransk side, hvilket måske kunne lede dem til at handle overilet.³³⁰ Den konservative britiske regerings politik var dermed at balancere en helt nødvendig støtte til Frankrig med et ønske om ikke at overfortolke britisk ansvar eller forpligtigelse.

Kennedy peger på, at der eksisterede en anden gruppe i Storbritannien, der ønskede en noget mere handlekraftig politik, og som accepterede, at den logiske konsekvens af en sådan politik ville være et militært samarbejde med Frankrig.³³¹ Denne gruppe, der i en årrække havde vokset sig større og mere indflydelsesrig, var bekymrede over det, de opfattede som ligevægtens nedbrud med Ruslands nederlag, og frygtede i stor grad, at Frankrig ville blive gjort afhængigt af

³²⁵ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 101, Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 430 og Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 280

³²⁶ Kissinger, *Diplomacy*, s. 190

³²⁷ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 101 og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 386

³²⁸ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 431

³²⁹ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 275

³³⁰ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 386

³³¹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 278

et militært stærkt Tyskland.³³² Når denne gruppe nævnes som vigtig, er det fordi den, med den konservative og liberal-unionistiske regerings tilbagetræden i december 1905 og valget i februar 1906, indtog centrale positioner, da de liberale overtog regeringsmagten. Grey, som vi kender som bekymret over Tyskland, blev udenrigsminister, mens Edward VII, der havde franske sympatier, så en chance for at præge den nye udenrigsminister til en hårdere kurs overfor Tyskland.³³³ Hvor der kan være tvivl, om Lansdowne opfattede Frankrig som truet på livet, som beskrevet ovenover, var der ikke samme tvivl hos Grey, der var bekymret over den indflydelse, Ruslands svækkede position havde på balancen.³³⁴ Hvor Lansdowne kun havde nævnt muligheden for en britisk intervention på fransk side overfor Tyskland, så nævnte Grey også denne mulighed overfor franskmændene, ved både at understrege, at Ententen ikke var en alliance, men at den folkelige stemning ville gøre det svært for en britisk regering at stå udenfor.³³⁵ Forberedelsen til en sådan intervention blev også begyndt ved, at udenrigsministeren nu godkendte militære samtaler med Frankrig, og som Chamberlain understreger, så repræsenterede disse samtaler, uanset i hvilken grad de kan beskrives som sund fornuft i lyset af krisen, et stort skifte i militær tænkning.³³⁶ Med Grey kom de anti-tyske kræfter for alvor til magten i ministeriet, og med dem også en ny måde at opfatte de udenrigspolitiske trusler. Ententen blev af Grey opfattet som en ny grundsten i britisk udenrigspolitik, samtidig rykkede frygten for den tyske flåde for alvor ud af admiralitetet og ind i udenrigsministeriet og, som Rolo påpeger, hvis Tyskland var hovedtruslen mod britisk sikkerhed, så afhang sikkerheden ikke kun af flåden, men også af den franske hær.³³⁷

På trods af dette var målet stadig en balancegang, der kunne sikre en fransk diplomatisk sejr, men undgå en eskalering af konflikten, forskellen var blot, at Grey mente det nødvendigt, hvis det eskalerede, at være klar til at intervenere.³³⁸ Dette blev ikke nødvendigt, da Tyskland stod uden opbakning, da den internationale konference begyndte i Algeciras i 1906. I Tyskland havde håbet været, at Rusland med Björkö-traktaten ville være Tyskland venligt stemt, ligesom de også havde haft et håb om, at Storbritannien egentlig ikke ønskede et fransk Marokko.³³⁹ I stedet havde Rusland afvist en aftale med Tyskland uden fransk godkendelse, og Storbritannien havde, først forsigtigt og senere mere håndfast, bakket op om Frankrig, og det var derfor ikke Frankrig,

³³² Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 278

³³³ Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 436

³³⁴ Neilson, "Control the Whirlwind", s. 129

³³⁵ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 283

³³⁶ Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 169

³³⁷ Rolo, *Entente Cordiale*, s. 276

³³⁸ Neilson, "Control the Whirlwind", s. 129

³³⁹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 281 og Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 429

der stod isoleret ved konferencen, men Tyskland. Den eneste opbakning Tyskland havde var Østrig-Ungarn, og de opfordrede til kompromis.³⁴⁰ Der var ikke nogen vej udenom, Tyskland havde tabt udfaldet af denne krise, og formået at placere sig selv som en trussel mod Storbritannien i stedet for som en neutral magt eller en mulig partner.

5.5 Konklusion

Hvor Storbritannien tidligere opfattede egen styrke som tilstrækkelig til at forsvare sine interesser, så blev erkendelsen af denne opfattelses fejlagtighed grundlaget for et forsøg på at placere sig bedre i forhold til de andre stormagter. Denne omplacering havde konsekvenser for andre stater, særligt i forhold til Tyskland og Frankrig, hvis indbyrdes magtforhold længe havde været skævt, men opvejet af dobbeltalliancen. Ruslands pinagtige, og snart tabte, krig til Japan gav Tyskland plads til at udfordre Storbritannien på, om de virkelig havde lyst til at forsvare noget så ligegyldigt som et fransk Marokko. Tyskland var dog ikke alene om at have opdaget, at Rusland var, måske kun midlertidigt, ude af stand til at udfylde sin tidligere rolle i magtbalancen, den britiske udenrigspolitiske elite havde også, i varierende omfang, opdaget dette tomrum. Der er ingen tvivl om, at der var forskel på, hvordan dette tomrum blev fortolket af forskellige centrale britiske beslutningstagere, men hvor Tyskland så muligheden for at bryde venskabet på grund af russisk svaghed, følte Storbritannien sig af samme grund tvunget til at stå sammen med Frankrig. Lansdowne mere forsigtigt, og med ønsket om at forhindre britisk deltagelse i en eventuelt krig, Grey mere sikkert, og med ham fulgte også bedre plads til de kræfter i udenrigsministeriet, der så Ruslands nederlag som et alvorligt problem for balancen på kontinentet.

Det var ikke den britiske intention, at Ententen skulle føre til forpligtelser overfor Frankrig eller et dårligere forhold til Tyskland, og så sent som under Marokko-krisen var Lansdowne forhåbningsfuld overfor, at et godt forhold til Tyskland kunne genetableres. Sådan kunne det ikke fungere for Tyskland, der så Ententen som begyndelsen til en fransk-britisk-russisk alliance og et omringet og isoleret Tyskland, en situation ikke helt ulig den kontinentalkoalition, som Storbritannien havde frygtet så længe. Der er måske altid valgmuligheder, som MacMillan skriver, men det er ikke let at forestille sig, at Tyskland, med Wilhelm og Bülow, kunne acceptere omringningen eller at Storbritannien, hverken med Lansdowne eller Grey, kunne acceptere Frankrigs fald og afhængighed af Tyskland. Aktørerne blev fanget af udviklingen, og endte i en

³⁴⁰ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 394

situation, de ikke ønskede, hvor Storbritannien var tvunget til at bakke op om Frankrig, uanset at hensigten med Ententen var noget andet.

6 Opsamling

I de tre forudgående kapitler er den britiske vej fra en udenrigspolitisk tradition for uforpligtigende forhold til andre stater til det, der til forveksling kunne ligne en militær forpligtigelse overfor Frankrig blevet behandlet og diskuteret. Det lange svar skal her forsøges samlet således, at der kan gives et bud på, om Storbritannien var isoleret, om briterne forlod denne politik, og hvorfor briterne valgte Frankrig. Jeg vil argumentere for, at briternes isolationspolitik ikke handlede om at undgå samarbejde med andre stater, men derimod handlede det om bevare frie udenrigspolitiske hænder. Hvor den nyere forskning, såsom MacMillan og Clark,³⁴¹ fremhæver aktørindflydelse som vigtigere end systemiske determinanter, mener jeg, at forløbet omkring og især intentionen med Ententen viser det modsatte. Forskydninger i økonomisk og militær styrke igennem perioden var med til at skabe nogle snævre rammer for valgmulighederne, samtidig med de centrale aktører ikke ønskede konsekvenserne af de valg, der måtte tages. Briterne ønskede ikke at skubbe Tyskland væk og de ønskede ikke nogen form for alliancelignende forpligtigelse overfor Frankrig.

Isolationsdelen af problemformuleringen åbner for to vigtige spørgsmål. Drev Storbritannien en isolationspolitik, og søgte Storbritannien så ud af isolation, eller blev det drevet til det? Der er ikke meget, der tyder på, at briterne var tvunget i isolation af de andre stormagter, men briterne bestemte, som Chamberlain skriver, ikke altid selv graden af isolation.³⁴² Politikken var derfor afhængig af at bevare et godt forhold til, i hvert fald, én af blokkene på kontinentet, og samtidig var isolationspolitikken afhængig af, at kontinentalmagterne forblev internt uenige. Oven i dette kom en tryghed baseret på den britiske flådes overlegenhed, der i en nødsituation kunne vende et sikkert nederlag til en rimelig forhandlingsposition eller endda en sejr. Som det blev set under Fashoda-affæren var den britiske politik ikke urealistisk, og den førte endda til gode resultater, såsom sikringen af et britisk kontrolleret Egypten. Hvis isolationspolitikken forstås som et bevidst fravalg af allianceforpligtigelser, som Bartlett skriver,³⁴³ og ikke de andre stater fravalg af Storbritannien, må briterne siges at have ført en isolationspolitik. Spørgsmålet er så, om briterne forlod denne traditionelle politik frivilligt, eller om de overhovedet forlod den.

Som vist i kapitel fire forekom der mange forandringer i det internationale system, såsom det meget stærkere og mere egenrådige Tyskland, men også læren efter Boer-Bokserkrisen, som måtte have en konsekvens. Dette betyder ikke, at hverken Salisbury eller Lansdowne søgte et opgør med traditionel britisk udenrigspolitik og den heri liggende modstand mod forpligtigelser,

³⁴¹ Clark, *The Sleepwalkers*, s. XXVII og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. XXXIV

³⁴² Chamberlain, *'Pax Britannica'*, s. 8

³⁴³ Bartlett, *Defence and Diplomacy*, s. 90

tværtimod mener jeg, at udviklingen sagtens kan passe indenfor rammerne af et forsøg på at afhjælpe forhindringerne for den traditionelle politik. Efter Tysklands afvisning af at hjælpe Storbritannien med at opretholde et samlet Kina, måtte briterne erkende, at for kontinentalmagterne var politikken overfor resten af verden underlagt situationen i Europa. For Storbritannien havde det forholdt sig anderledes, det britiske forhold til de andre stormagter bar præg af situationen i imperiet og dettes periferi, f.eks. var forholdet til Rusland bestemt af den russiske trussel mod britiske interesser i Asien og Mellemøsten. Ligeledes kan forholdet til Frankrig siges at have været roligt, nærmest ligegyldigt, med undtagelse af de tidspunkter, hvor de to lande var uenige om en grænse et eller andet sted i verden, såsom under Fashoda-krisen. Tyskland kunne ikke hjælpe Storbritannien med at få Rusland til at forlade Manchuriet, fordi Tysklands primære bekymring måtte være grænsen til Rusland, og konsekvensen af en hård politik i Kina kunne alt for let blive et stærkt forringet forhold til den store nabo. Storbritannien stod alene, og risikerede også i fremtiden at stå alene, især fordi der var trukket nogle hårde linjer op i Europa, der ikke tillod kontinentalmagterne meget manøvrerum i forhold til hinanden.

Der skulle handles udenrigspolitisk, og dermed skulle et valg tages mellem to valgmuligheder: alliance eller interessebegrænsning. Alliancemuligheden ville være et opgør med den traditionelle udenrigspolitik, da en alliance skulle kunne dække et britisk behov for opbakning til at beskytte mangfoldige interesser i hele verden, noget intet andet land ville give uden også at forvente omfattende britiske forpligtigelser den anden vej. Dette kunne man argumentere skete, i et måske begrænset omfang, med den britisk-japanske alliance af 1902. MacMillan påpeger, at aftalen med Japan var en alliance, og at den indeholdte forpligtigelser, hvilket gjorde den til en afvigelse fra den traditionelle udenrigspolitik.³⁴⁴ Andre historikere, såsom Hyam, Neilson og Otte vurderer ikke den japanske alliance som noget vendepunkt, da den udover en teoretisk forpligtigelse var rig på forbehold.³⁴⁵ Dertil kom, at den praktiske effekt af alliancen snarere var en sikring af den isolerede stilling i forhold til europæiske affærer, sådan som Taylor og Kennedy argumenterer.³⁴⁶ Den britisk-japanske alliance løste ikke problemet, hverken i forhold til en konfliktrisiko i Afrika eller i Indien. Chamberlain og Lansdowne forsøgte derfor også at få en aftale på plads med Tyskland, men endnu engang kommer ønsket om frie hænder før ønsket om

³⁴⁴ MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 55

³⁴⁵ Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 123, Neilson, "The Ententes", s. 96 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 271

³⁴⁶ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 249 og Taylor, *The Struggle for Mastery In Europe*, s. 400

samarbejde. Som Kissinger skriver, tilbød briterne tyskerne en venskabsaftale, og tyskerne ønskede en alliance.³⁴⁷

Alliancemoellen var ikke ønsket, og siden det ikke var muligt bare at lade stå til, var en afgrænsning af interesser næste skridt. Hvis det kunne lykkes at minimere risikoen for konflikter med andre stormagter ville det blive lettere for Storbritannien at holde sig udenfor deres uenigheder, ligesom det ville gøre det mindre sandsynligt, at andre ville blande sig i britiske anliggender. Det var en sådan aftale, som briterne forsøgte at opnå med Tyskland, men udover forskellige forventninger til sådan en aftales indhold, var der det problem, at briterne og tyskerne ikke havde mange potentielle konflikter at løse. Det modsatte var tilfældet med Rusland, her var der rigeligt at skændes om og derfor var gevinsten ved en aftale større, men her var der ikke megen villighed til at gå på kompromis, uden i øvrigt at komme ind på, hvem der var mindst forhandlingsvillig. Derimod havde Storbritannien både rigeligt med uafklarede spørgsmål med Frankrig samtidig med, at Frankrig var yderst forhandlingsvillig, og på ingen måde stillede krav om alliancelignende forpligtigelser.

Den britiske intention med forhandlingerne var ikke en alliance, og jeg mener derfor, at det for beslutningstagerne igennem hele perioden handlede om at sikre frie hænder. Historikere såsom Taylor, Hyam, Neilson og Otte peger alle sammen på en samtidig britisk forståelse af Ententen som en begrænset koloniaftale, der skulle afhjælpe potentielle konflikter.³⁴⁸ Når vi ved, at den britiske udenrigspolitik blev forsøgt tilpasset en situation, hvor briterne ikke følte sig helt sikre på deres egen styrke eller på andre stormagters opbakning, er netop intentionen med den førte politik vigtig. Briterne havde ikke til hensigt at skabe et værn mod Tyskland sammen med Frankrig, eller i det hele tage lave andet med Frankrig end at afklare nogle spørgsmål, der ellers konstant ville indeholde en risiko for at eskalere. Allerhelst skulle en sådan aftale føre til, at en lignende afklaring kunne opnås med Rusland, hvilket for alvor ville sætte Storbritannien fri til at føre sin traditionelle isolationspolitik, da enhver afhængighed af Tyskland ville ophøre. Briterne ville være i stand til frit at skifte mellem stormagterne fra sag til sag, når der ikke var gamle uenigheder, der fastholdt dem i en fjendtligt stilling. Drømmescenariet for en traditionalistisk britisk udenrigsminister, et mareridt for Tyskland. Tyskland ville ikke længere være nødvendig for Storbritanniens interessevaretagelse rundt om i verden, men Tyskland ville stadig være afhængig af Storbritannien, hvis ikke dobbeltalliancen skulle dominere Europa. Den midlertidige russiske svaghed grundet krigen med Japan tillod tyskerne at afprøve det britisk-franske forhold,

³⁴⁷ Kissinger, *Diplomacy*, s. 182-183

³⁴⁸ Taylor, "The Entente Cordiale", s. 79, Hyam, *Britain's Imperial Century*, s. 124, Neilson, "The Ententes", s. 97 og Otte, *The Foreign Office Mind*, s. 290-291

ikke fordi de ønskede at forværre forholdet til Storbritannien, tværtimod var håbet, at briterne ville indse, at de var sikrest ved at satse på Tyskland. Det er her, at aktørerne kan siges at have spillet en afgørende rolle, da Lansdowne måske lagde mere vægt på den uforpligtigende udenrigspolitik³⁴⁹ og Grey på balancen.³⁵⁰ Hvorvidt de to udenrigsministre havde en afgørende indflydelse på de udenrigspolitiske muligheder afhænger af, om Lansdowne ikke også i sidste ende ville tage skridt til at forsvare Frankrig, og dermed binde de to lande tættere sammen, samtidig med afstanden øges til Tyskland. Grey skubbede måske mere på i forhold til en senere udvikling, bl.a. igennem de to Ententelandes militære drøftelser, men han formåede heller ikke at skabe en automatisk militær forpligtigelse, som det kan ses af julikrisen i 1914. Ligesom Grey var Lansdowne klar over alvoren for Frankrigs status, han havde i hvert fald rig lejlighed til at høre det fra hans rådgivere i ministeriet.³⁵¹ Han ville måske ikke have godkendt militære drøftelser, men havde nok alligevel bakket op om Frankrig jævnfør den aftale, han selv havde forhandlet og underskrevet. Opbakningen til Frankrig kom ikke automatisk, men briterne havde ringe muligheder for at undlade at sætte grænser for Tyskland. Der var ingen ønsker om forpligtigelse, kun et ansvar for at varetage britiske interesser, og de var uanset navnet på ministeren lige nu forbundet med Frankrig.

³⁴⁹ Bartlett, *Defence and diplomacy*, s. 101 og MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 386

³⁵⁰ Neilson, "Control the Whirlwind", s. 129

³⁵¹ Kennedy, *Anglo-German Antagonism*, s. 278

6.1 Konklusion

Ententen og Marokko-krisen forseglede ikke et britisk-fransk venskab eller nogen form for alliance. Det var heller ikke briternes hensigt, der mest af alt søgte at bevare frie hænder, dvs. den isolationspolitik som traditionelt havde domineret udenrigspolitikken. Strukturelle omstændigheder have afgjort, at der midlertidigt var et skæbnefællesskab med Frankrig, noget kun få personer, såsom Grey, ønskede skulle blive til mere. Håbet var i stedet, at Rusland snart ville indgå en aftale om grænserne i Asien, og derefter blive stærkt nok til at tripelalliancen og dobbeltalliancen kunne balancere uden britisk indblanding. Ententen var indgangen til en ny, fri periode i britisk udenrigspolitik, Marokko-krisen var blot en afvigelse skabt af russisk svaghed.

De ledende beslutningstagere, såsom Salisbury, Lansdowne og Grey, havde uden tvivl et ansvar for udviklingen i perioden, om ikke andet så fordi de stod med de endelige beslutninger, "*There are always choices*"³⁵² som MacMillan skriver, og henviser til hele forløbet frem til 1914. Hun mener ikke, at beslutningerne blev taget uafhængigt af omstændighederne, men at ansvaret alligevel følger beslutningerne. Ligesom MacMillan lægger Clark vægt på aktørernes beslutninger, og påpeger, at de strukturelle faktorer kun skal have vægt i forhold til, hvordan de formede beslutningerne.³⁵³ Dette giver umiddelbart en anden balance mellem aktører og struktur end MacMillan giver plads til, men det kræver stadig, at vi i de enkelte kriser kan se andre realistiske bud på en politik end den, der blev valgt. Igennem de forudgående sider er der blevet set nærmere på forskellige kriser i perioden, kriser der blev suppleret af økonomiske og politiske udfordringer. I dem alle har der været anvendt en scenarietænkning, hvor målet har været at forstå den valgte kurs i forhold til alternativerne. Jeg mener, at strukturelle omstændigheder gang på gang låste beslutningstagerne i deres valgmuligheder, da deres valgte kurs gerne bedst muligt skulle varetage landets interesser, under hensyntagen til den økonomiske og militære formåen. Strukturelle faktorer havde dermed styrke til at afgøre, og ikke kun påvirke, beslutningerne.

Problemformuleringen lægger op til, at der sker et opgør med isolationspolitikken, men jeg mener ikke dette var målet med den førte politik. Tværtimod var hensigten med både alliancen med Japan og Ententen at mindske sandsynligheden for konflikt, og endnu vigtigere, at frigøre Storbritannien fra altid at være imod dobbeltalliancen, dvs. en styrkelse af det grundlæggende princip om frie hænder. Sammen med ønsket om at bevare udenrigspolitisk fire hænder stod også den britiske forståelse af deres plads i verden som den balancerende stormagt. På den

³⁵² MacMillan, *The War That Ended Peace*, s. 645

³⁵³ Clark, *The Sleepwalkers*, s. XXVII

måde førte Salisburys efterfølgere Storbritannien tilbage til en friere position, hvor der lettere kunne vælges side. Med til rollen som balancerende stormagt hører også, at der en gang imellem må gribes ind, og den side de valgte, var bestemt af kontinentets magtstrukturer, ikke af aktørerne selv. Det ville være en umulighed at overlade Europa til Tyskland, ligesom det ikke ville have været ønskeligt at lade Frankrig og Rusland knægte Tyskland tidligere.

Det er min vurdering, at opgøret med isolationspolitikken, eller den traditionelle udenrigspolitik, var halvhjertet, hvis den overhovedet fandt sted indenfor den behandlede periode. Ændringer i britisk styrke og stormagternes relationer og interesser nødvendiggjorde en kompromissøgende linje, også i Frankrig. Målet for Storbritannien var ikke at finde allierede til en kamp mod Tyskland eller Rusland, men at forhindre en række konflikter, der kunne medføre et behov for allierede. På et tidspunkt, hvor det blev usikkert at satse på tysk hjælp, og tyskerne samtidig gjorde det let for tyskfiendtlige briter at pege på den tyske trussel, valgte Frankrig at prioritere Tyskland som den vigtigste rival, hvilket også her betød kompromisvillighed. I stedet for at fremskrive det britisk-franske samarbejde under Marokko-krisen til krigsfællesskabet under første verdenskrig, bør det nok snarere forstås midlertidigt, hvor briterne traditionen tro forbeholdt sig retten til at arbejde sammen med tyskerne bagefter, hvis det til den tid var i britisk interesse.

Litteraturliste

- Andrew, Christopher, "France and the Making of the Entente Cordiale", *The Historical Journal*, vol. 10 no. 1, 1967: 89-105
- Angelow, Jürgen og Gordon Martel, "The Triple Alliance", i *"A Companion to International History 1900-2001"*, red. Gordon Martel, Blackwell Publishing 2007: 81-93
- Bartlett, C. J., *"Defence and diplomacy, Britain and the Great Powers 1815-1914"*, Manchester University Press, Manchester 1993
- Brailey, Nigel J., "Anglo-French Rivalry over Siam and the Treaties of April 1904", i *"Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin"*, red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001: 56-68
- Chamberlain, Muriel E., *"'Pax Britannica'? British Foreign Policy 1789-1914"*, Longman Group, Essex 1988
- Chirol, Valentine, "The Boer War and the International Situation, 1899-1902", i *"The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919"*, red. A. W. Ward og G. P. Gooch, vol. 3, Cambridge University Press 1923: s. 263-293
- Clark, Christopher, *"The Sleepwalkers, How Europe Went to War in 1914"*, Penguin Books, London 2013
- Cockfield, James, "Germany and the Fashoda Crisis, 1898-99", *Central European History*, vol. 16 nr. 3, 1983: 256-275
- Dunne, Tim og Brian C. Schmidt, "Realism" i *"The Globalization og World Politics, an introduction to international relations"*, red. John Baylis, Steve Smith og Patricia Owens, Oxford University Press 2011: 84-99
- Ferguson, Niall, *"Empire – How Britain Made the Modern World"*, Penguin Books, London 2003
- Grenville, J. A. S., "Goluchowski, Salisbury, and the Mediterranean Agreements, 1895-1897", *"The Slavonic and East European Review"*, Vol. 36, No. 87, 1958: 340-369
- Hyam, Ronald *"Britain's Imperial Century, 1815-1914"*, B. T. Batsford, London 1976

- Kelley, John Robert, "The New Diplomacy: Evolution of a Revolution", *Diplomacy & Statecraft*, 21:2 2010: 286-305
- Kennedy, Paul M., *"The Rise of Anglo-German Antagonism 1860-1914"*, George Allen & Unwin, London 1980
- Kissinger, Henry, *"Diplomacy"*, Simon & Schuster 1994
- MacMillan, Margaret, *"The War That Ended Peace, The Road to 1914"*, Random House, New York 2013
- Marsh, Peter T., "The End of the Anglo-French Commercial Alliance, 1860-1894", i *"Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin"*, red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001: 34-43
- May, Ernest R., Richard Rosecrance og Zara Steiner, "Theory and international history", i *"History and Neorealism"*, red. Ernest R. May, Richard Rosecrance og Zara Steiner, Cambridge University Press 2010: 1-7
- Neilson, Keith, "'Control the Whirlwind': Sir Edward Grey as Foreign Secretary, 1906-1916", i *"The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher"*, red. T. G. Otte, Palgrave, 2002:128-149
- Neilson, Keith, "The Ententes, 1894-1914", i *"A Companion to International History 1900-2001"*, red. Gordon Martel, Blackwell Publishing 2007: 94-104
- Neilson, Keith, "1914: The German War?", i *European History Quarterly*, Vol. 44, 2014: 395-418
- Otte, T. G., "'Floating Downstream'?: Lord Salisbury and British Foreign Policy, 1878-1902", i *"The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher"*, red. T. G. Otte, Palgrave, 2002: 98-127
- Otte, T. G., "From 'War-in-Sight' to Nearly War: Anglo-French Relations in the Age of High Imperialism, 1875-1898", *Diplomacy & Statecraft*, 17: 4 2006: 693-714
- Otte, T. G., "'It's What Made Britain Great': Reflections on British Foreign Policy, from Malplaquet to Maastricht", i *"The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher"*, red. T. G. Otte, Palgrave, 2002:1-34

- Otte, T. G., *"The Foreign Office Mind: The Making of British Foreign Policy, 1865-1914"*, Cambridge University Press, Cambridge 2011
- Rolo, P. J. V., *"Entente Cordiale, The Origins and Negotiations of the Anglo-French Agreements of 8 April 1904"*, MacMillan, London 1969
- Seligmann, Matthew S., "Britain's Great Security Mirage: The Royal Navy and the Franco-Russian Navan Threat, 1898-1906", *Journal of Strategic Studies* 35:6 2012:861-886
- Seligmann, Matthew S., "Switching horses: The admiralty's recognition of the threat from Germany, 1900-1905", *The International History Review*, 30:2, 2008: 239-258
- Showalter, Dennis, "The Great War and Its Historiography", *The Historian*, vol. 68, 4 2006: 713-721
- Steiner, Zara, "British power and stability: The historical record", *Diplomacy & Statecraft*, 14:2, 2003: 23-44
- Steiner, Zara, "On Writing International History: Chaps, Maps and Much More", *International Affairs*, Vol. 73 nr. 3, Wiley 1997: 531-546
- Steiner, Zara, "The Last Years of the Old Foreign Office, 1898-1905", *The Historical Journal*, vol 6, nr. 1, Cambridge University Press, 1963: 59-90
- Taylor, A. J. P., "The Boer War", i *"From the Boer War to the Cold War, Essays on Twentieth-Century Europe"* red. Chris Wrigley, Penguin Books, 1996: 36-38. Først trykt i Manchester Guardian, 11. Oktober 1949
- Taylor, A. J. P., "The Entente Cordiale", i *"From the Boer War to the Cold War, Essays on Twentieth-Century Europe"* red. Chris Wrigley, Penguin Books, 1996: 79-82. Først trykt i Manchester Guardian, 8. April 1944
- Taylor, A. J. P., *"The Struggle for Mastery In Europe, 1848-1918"*, Oxford University Press, Oxford 1954
- Venier, Pascal R., "Théophile Delcassé and the Question of Intervention in the Anglo-Boer War, October 1899-March 1900", i *"Anglo-French Relations 1898-1998: From Fashoda to Jospin"*, red. Phillipe Chassaing og Michael Dockrill, Palgrave Macmillan 2001: 56-68